

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Ірина РОЗМАН

ПЕДАГІЧНА
БІОГРАФІСТИКА

Навчальний посібник

Мукачево - 2020

УДК 37. 013.3:929(075.8)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Мукачівського державного університету
(протокол №11 від 28 травня 2020 року)*

Рецензенти:

Невмержицька О.В., докторка педагогічних наук, професорка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Карташова Л. А., докторка педагогічних наук, професорка, заступниця директора з дистанційного навчання Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО Університет менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України.

Кохановська О.В., докторка педагогічних наук, доцентка кафедри теорії та методики викладання навчальних дисциплін Комунального вищого закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради

Кобаль В.І., кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-методичної роботи Мукачівського державного університету

Розман І.І.

Р 64 Педагогічна біографістика: навчальний посібник. – Ужгород : РІК-У, 2020. – 188 с.

ISBN 978-617-7692-83-5

У навчальному посібнику представлено матеріал для викладання спецкурсу «Педагогічна біографістика». Навчальний посібник містить лекційний матеріал, завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого їх опрацювання, теми дослідницьких та практичних завдань, роботу над аналізом основних категорійних понять, теми наукових повідомлень та список рекомендованої літератури.

Видання має наукову та практичну цінність, у якому започатковано нові напрями розробок вивчення педагогічної біографістики; дає можливість використання представлених у ньому фактографічних матеріалів, теоретико-методологічних положень і висновків, фахових і міжгалузевих наукових студій і різновидових джерельних матеріалів у професійній підготовці майбутніх педагогів, зокрема у викладанні дисциплін гуманітарного і психолого-педагогічного циклів («Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методологія наукового дослідження», «Теорія і методика виховання» та ін.), в організації науково-дослідницької роботи бакалаврів, магістрів, аспірантів тощо.

УДК 37. 013.3:929(075.8)

ISBN 978-617-7692-83-5

© Розман І.І., 2020

© ТОВ «РІК-У», 2020

ЗМІСТ

Передмова	4
<i>Тема 1.</i> Педагогічна біографістика у системі сучасної науки та освіти	8
<i>Тема 2.</i> Теоретичні поняття біографічних вчень.....	22
<i>Тема 3.</i> Загальнонаукові методи педагогічної біографістики.....	34
<i>Тема 4.</i> Історико-педагогічні та міждисциплінарні методи педагогічної біографістики.....	48
<i>Тема 5.</i> Загальні відомості про джерела дослідження педагогічних персоналій	65
<i>Тема 6.</i> Документальні джерела як аспект педагогічної біографістики.....	88
<i>Тема 7.</i> Особливості вивчення персоналій українською радянською педагогічною наукою	105
<i>Тема 8.</i> Персоніфікований напрям педагогічної компаративістики: інтегративний підхід.....	128
<i>Тема 9.</i> Акумулявання та засоби популяризації надбань відомих педагогів України.....	155
Список використаних джерел	179

ПЕРЕДМОВА

Зважаючи на розмаїття автобіографічних форм, що з'явилися у ХХ ст., його справедливо вважають «століттям біографії» і це повною мірою стосується початку ХХІ століття.

Сучасна епоха – це час біографічного буму, коли минуле осмислюється, оцінюється та порівнюється із сучасним крізь життєписи знакових або менш відомих постатей, які стали символами окремих історичних періодів. Вони уособлюють переломні події розвитку народів і цивілізацій, внесли вагомий вклад у розвиток культури, освіти, науки та інших сфер суспільного життя. Цивілізаційний культурно-історичний вибір та послідовний курс України на інтеграцію у європейський освітній простір актуалізують потребу розв'язання висунутого у Педагогічній Конституції Європи (2013) завдання щодо формування «сучасного суб'єкта європейського життя» як людини, здатної існувати у мультикультурному суспільстві у відповідності з принципами свободи, гуманізму, справедливості. Це вимагає модернізації національних освітніх систем, які мають відповідати сучасним суспільним викликам та спиратися на персоніфікований досвід минулого.

Виміри національної педагогічної біографістики в ракурсі історичних змін та перетворень державно-політичної і соціально-економічної системи, займають вагоме місце для інтеграції України в світовий культурно-історичний простір, що являється стимулом всебічної модернізації освіти. Всі зміни сьогодення так чи інакше пов'язані з історичними змінами у суспільстві. ХХ століття знаменне тим, що відбувається швидкий перехід від аграрно-індустріального до індустріального суспільства. Це є одним із чинників зміни та розвитку на-

вчально-виховного та культурного процесів. Радянська освіта вивчалася багатьма західними країнами саме через значні результати, які відбувалися у освітньо-культурних змінах. Інститути даного напрямку забезпечували високу якість знань своїх студентів. Одною з необхідних умов для забезпечення даної потреби має бути безперервне навчання та перехід на якісно новий рівень на основі демократизації і гуманізації середньої та вищої освіти, підвищення якості освіти та виховання молоді.

На це орієнтують і базові законодавчі нормативні акти (Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року (2013), Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Концепція нової української школи (2016) та ін.), які, визначаючи стратегії і перспективи розвитку національної освіти, акцентують увагу на потребі модернізації й збагачення змісту, методів, форм організації виховання і навчання зростаючої генерації на основі творчого використання ідей і досвіду педагогів, освітян, учених, вчених минулого та сучасного.

Навчальна дисципліна **«Педагогічна біографістика»** спрямована на вивчення спадщини відомих та маловідомих педагогів, науковців, вчителів-практиків, які у своїй роботі доводили значущість теоретико-практичних надбань; подолання байдужості до проблем освіти і виховання; розкриття аспектів історії педагогіки через вивчення її у динаміці на різних етапах розвитку суспільства; вивчення національного досвіду з питань теорії і практики навчання та виховання, яке завжди сприяє вдосконаленню сучасних навчально-виховних технологій; систематизацію та аналіз вченого, фахівця, педагога в суспільно-історичному, теоретичному, методичному, методологічному, загальнокультурному напрямку роботи; дослідження не тільки відмінного володіння педагогічними та психолого-педагогічними знаннями щодо особистості в цілому, а

і практичного використання педагогічних засобів та методів впливу на формування характеру людини.

Сучасний випускник закладу вищої освіти має володіти як традиційними так і інноваційними компетенціями, які дадуть змогу детально ознайомитись з новою дисципліною «Педагогічна біографістика» та вміти використовувати набуті знання про педагогів у житті та своїй педагогічній діяльності:

- бути цілеспрямованим, гнучким, володіти когнітивними або емоційними співпереживаннями;
- критично мислити;
- використовувати набуті знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем;
- впровадження етичних аспектів для опанування емоціями при вирішенні нестандартних завдань;
- володіти комунікативною культурою, уміти працювати в команді;
- цілеспрямовано використовувати набуті знання як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства;
- уміти здобувати й аналізувати інформацію, отриману з різних джерел;
- впроваджувати та генерувати нові ідеї з метою вивчення та дослідження інноваційних форм діяльності.

Мета навчальної дисципліни «Педагогічна біографістика» полягає в опануванні педагогічної біографістики як спеціальної дисципліни з історії педагогіки, яка має на меті вивчення специфіки використання біографічних документів і відомостей з різних видів джерел; виокремлення інформації з масиву даних щодо дитинства, виховання та навчання, батьківства та педагогічних поглядів особи; вироблення просопографічної та дидактично вмотивованої методики адаптації біографічної інформації.

Основні завдання навчальної дисципліни «Педагогіч-

на біографістика»:

- використовувати науково-методологічні засади, етапи і тенденції розвитку педагогічної біографістики в Україні;
- запроваджувати теоретичні напрацювання, практичні здобутки, автобіографічні відомості, джерелознавчий матеріал, особисті та історичні архівні матеріали, щоденники, нотатки, спогади, професійна діяльність відомих і маловідомих педагогів в українському науково-педагогічному дискурсі;
- висвітлюватим шляхи становлення та аналіз структурно-функційних джерел педагогічної біографістики;
- визначати інформаційний потенціал й особливості процесу формування і розвитку педагогічної бібліографії і біобібліографії в Україні.

Тема 1.

ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІСТИКА У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ

1. *Витоки та формування педагогічної біографістики.*
2. *Об'єкт, предмет та завдання педагогічної біографістики.*
3. *Становлення педагогічної думки в Україні.*
4. *Біографічний підхід в гуманітарних галузях знань.*

1. Витоки та формування педагогічної біографістики

Результати дослідження полягають у визначенні *символічного* початку формування української педагогічної біографістики (поява твору «Повчання Володимира Мономаха» (1116, 1118) та основних етапів розвитку цього процесу: літописний (XII – XVIII ст., з перервами); агіографічний (XI – XVII ст.); «джерелознавчий» (XV – 60-ті рр. XIX ст.).

Здійснено аналіз визначних пам'яток давньоруської писемності (літописи, житія, агіографічні твори тощо), які становлять важливе джерело педагогічної біографістики та історії української педагогіки. Спершу на прикладі власного життя («коли був я молодим і зостався») князь Володимир дає своїм дітям поради, багато з яких не втратили актуальності: «Не наслідуй лиходіїв, не заздри тим, що творять беззаконня»; «...убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі, годуйте і подавайте сироті, і за

вдовицю вступіть самі, а не давайте сильним погубити людину»; «... гордості не майте в серці і в умі»; «Старих шануйте, як отця, а молодих – як братів»; «Лжі бережіться, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погібає і тіло» і т. ін. Підсумувавши ці моральні настанови («якщо забуваєте [це] все, то часто перечитуйте») автор переходить до автобіографічної частини («А тепер я вам розповім, діти мої, про труд свій»... [упродовж] тринадцяти літ»), де оповідає численні «походи і лови» та «возсідання на престол». Так, через власний життєвий досвід князь як правдивий наставник-гуманіст доводить правомірність своїх порад, підкреслюючи у заключній частині, що не себе хоче прославити («не хвалю я себе, ні одвагу свою»), а прагне «добра своїм дітям» [6].

Князь Мономах правомірно посідає окреме місце в плеяді визначних персоналій української педагогіки. Давньоруську літописну біографічну традицію, представлену князівськими життєписами і некрологами, розглядаємо як цінне інформаційне джерело історико-педагогічної біографістики, яке через призму життєписів державних діячів розкриває дидактично-виховні ідеї, що розширюють уявлення про зміст, характер, особливості педагогічної думки в Київській Русі.

Зокрема, за правління Ярослава Мудрого, в 1037 р., з'явився літописний звід, де важливі біографічні характеристики князя підкреслювалися показом його просвітницької діяльності, турботи про освіту, гідної поведінки, яка мала стати прикладом для наслідування.

В означеному контексті становлять інтерес козацькі літописи XVII – XVIII ст. (літопис Самовидця, Густинський літопис та ін.), де історичні персоналії представлені найбільш реально і яскраво, адже їхній характер, вдача, мотиви вчинків предметно тлумачилися й оцінювалися. Важливу роль у цьому відіграли введені до обігу документи особистого походження – хроніки, автобіографії, щоденники, мемуари, записні книжки тощо. Ці матеріали, поряд із авторськими творами, становлять

головні джерела для вивчення біографій і творчої спадщини відомих учених, культурно-освітніх і церковних діячів, що зробили вагомий внесок у розвиток української педагогічної думки, до прикладу, І.Вишенського, Г.Смотрицького, І.Борецького, Ф.Прокоповича, М.Козачинського та ін. Упродовж шести сторіч українська агіографічна традиція пройшла низку етапів та нагромадила унікальні писемні джерела, які становлять окрему сторінку формування педагогічної біографістики.

Про життєдіяльність відомих святих давньоруської доби XI – середини XIII ст. розповідають такі визначні пам'ятки писемності, як «Житіє преподобного Антонія Печерського», «Сказання про Бориса і Гліба», «Житіє преподобного отця нашого Авраамія Смоленського» та ін. Виокремлюється група т. зв. княжого житія, як-от: «Сказання про княгиню Ольгу», «Житіє великого князя Володимира, у святому хрещенні Василя», «Житіє святого благовірного князя Олександра Невського» та ін. Тексти цих творів дають важливі уявлення про розвиток культури, освіти і педагогічної думки Київської Русі.

Зважаючи на структуру й інформаційно-змістову наповненість, вони виходять за межі поняття «автентичне першоджерело», адже мають біографічну частину, де попри чинні канони присутня суб'єктивна позиція автора, який вдавався до тлумачення і систематизації певного матеріалу. Сучасні науковці вважають Феодосія Печерського одним із перших на Русі гуманістично й соціально спрямованих педагогів та просвітителів, який поєднав освіту, християнську мораль, ідеї соціальної справедливості. Підстави для цього дають написані ним повчання (налічують до 11) – твори морально-виховного змісту, що проповідують загально-людські цінності і християнські чесноти (любов до ближнього, терплячість, смирення) та необхідність викорінення згубних вад і звичок.

Розвиток духовної культури України, що за усталеною періодизацією окреслюється Давньоруською добою (IX – XIV ст.),

Польсько-Литовською добою (XIV – перша половина XVII ст.), добою української козацької державності (остання чверть XVII – XVIII ст.), добою національного відродження (XVIII – початок XX ст.), позначається великим масивом біографічних творів і джерел особистого походження. Цей досі непізнаний корпус писемних пам'яток має стати предметом усебічного вивчення з позицій педагогічної біографістики та історії української освіти і педагогічної думки загалом. Як промовисті артефакти, що увиразнюють окремі скельця цього масштабного явища, відзначаємо фундаментальні біографії-життєписи визначних педагогів, культурних діячів, просвітителів (П.Куліша, К.Острозького та ін.); некрологи як панегіричний напрям літератури (П.Беринди, І.Величковського Т.Земки, П.Могили, М.Смотрицького, К.Саковича та ін.), ґрунтовні мемуарні твори (О.Барвінського, О.Лотоцького та ін.), меморіальні автобіографії (В.Антоновича, М.Грушевського, М.Драгоманова та ін.), епістолярна спадщина (М.Грушевського, Ю.Дрогобича-Котермака, І.Франка та ін.).

Витоки формування української педагогічної біографістики сягають доби Давньо-руської державності, коли з'являються перші знакові твори, які структурно-змістовою і жанровою спрямованістю відповідають сучасним уявленням про літературу, присвячену педагогічним персоналіям. Відтак упродовж наступних сторіч нагромаджуються літературні твори (літописи, життя та ін.), а також мемуари, автобіографії, некрологи тощо, які мають автобіографічні й аналітичні частини та виразну дидактично-виховну спрямованість. Вони становлять потужний масив джерельних матеріалів, який повинен стати предметом усебічного ґрунтовного дослідження з позиції педагогічної біографістики та історико-педагогічної науки. Це сприятиме ліквідації значної прогалини щодо вивчення педагогічних персоналій та освітньо-педагогічних процесів в Україні у IX – середині XIX ст.

2. Об'єкт, предмет та завдання педагогічної біографістики

Об'єктом педагогічної біографістики є науково-методологічні засади, етапи і тенденції розвитку педагогічної біографістики в Україні.

Предмет педагогічної біографістики - теоретичні напрацювання, практичні здобутки, автобіографічні відомості, джерелознавчий матеріал, особисті та історичні архівні матеріали, щоденники, нотатки, спогади, професійна діяльність відомих і маловідомих педагогів в українському науково-педагогічному дискурсі.

Завдання педагогічної біографістики полягають у висвітленні шляхів її становлення, аналізу структурно-функційних джерел педагогічної біографістики та визначенні їхнього інформаційного потенціалу й особливостей, показу процесу формування і розвитку педагогічної бібліографії і біобібліографії в Україні.

3. Становлення педагогічної думки в Україні

В науково-педагогічній літературі другої половини двадцятих років було ще мало праць, присвячених педагогічним теоріям. Це вимагало від дослідників глибокого вивчення педагогічної спадщини, що її висувала практика виховання, освіти і навчання.

В цьому аспекті заслуговує на визнання науково-педагогічна діяльність видатного педагога України Миколи Федоровича Даденкова, який написав першим підручник з історії педагогіки, де аналізувались педагогічні ідеї Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Франка, висвітлювались педагогічні ідеї Коменського, Ушинського, Чернишевського, вивченню освітньо-культурних

зв'язків. Велику увагу приділяв М.Ф.Даденков естетичному вихованню і проблемам дидактики, що узагальнив окремим посібником.

Вивчення проблематики організації педагогічної роботи особливо активізувалося у ХХ ст. як в українській, так і зарубіжній педагогічній науці. Цей процес, з одного боку, сприяв створенню відповідного категоріально-понятійного апарату, з іншого, дав поштовх до аналізу історичного досвіду в цій сфері.

Необхідно навести приклади педагогічної діяльності відомих та маловідомих педагогів, які зробили вагомий внесок у педагогіку. Видатний український математик, професор, заслужений діяч науки України Олександр Матвійович Астряб ратував за предметну систему викладання, за реформу математики; був організатором і керівником методико-математичної школи в Україні, автором підручників з геометрії, арифметики, стереометрії, які перекладались на іноземні мови.

Наведімо декілька прикладів: О.М.Астряб, О.Ф.Музиченко, С.Х.Чавдаров, С.А.Ананьїн, В.І.Помагайба боролися за подолання догматизму в навчанні, за розвиток пізнавальної активності учнів. Вони розробляли проблеми наочності на уроці. Впроваджували застосування активних методів навчання, ілюстрування, моделювання у процесі засвоєння учнями знань та піднімали питання краєзнавчої роботи, екскурсій тощо.

Знаменним фактом були дослідження професором, заслуженим діячем науки України С.Х.Чавдаровим поглядів Г.С.Сковороди, Т.Г.Шевченка, І. Франка, А.С.Макаренка.

В історії педагогічної думки на Україні немала роль доктора педагогічних наук, професора, заслуженого працівника вищої школи Степана Андрійовича Литвинова, який більше 50 років присвятив викладанню курсу історії педагогіки. Під його редакцією вийшла у світ «Хрестоматія із історії вітчизняної педагогіки». Він успішно досліджував педагогічні погляди А.С.Макаренка, Г.С.Сковороди, Я.А.Коменського, а особливо

його увага була зосереджена на спадщині Н.К.Крупської, якій присвятив свою монографію «Н.К.Крупська. Життя, діяльність, педагогічні ідеї». Разом з О.М.Григор'євим С.А.Литвинов спеціально розробляли в історичному плані питання про роль школи в підготовці учнів до життя і праці.

Збагатили педагогічну думку із історії педагогіки такі вчені як М.М.Гриценко «Методична спадщина М.В.Бунакова та її значення для сучасної школи», Г.П.Гриценка «Педагогічна діяльність і педагогічні погляди С.В.Васильченка», І.Л.Грушкевича, «Іван Франко і сучасна педагогічна думка в Галичині», В.К.Савинця, «Педагогічні ідеї Івана Франка» В.З.Смаля та ін.

В цей період виходять у світ праці Ф.І.Науменка «Школа Київської Русі», «Основи педагогіки О.В.Духновича».

Новий імпульс одержали дослідження проблем зарубіжної педагогіки, в т.ч. порівняльної. Проблеми дидактики в зарубіжних країнах досліджував професор В.З.Смаль, а народної освіти і педагогічної думки професор В.Гомоннай та ст. співробітник НДІ педагогіки Л.В.Бугай та ін.

Вчені НДІ педагогіки під керівництвом талановитого педагога-дослідника Василя Івановича Помагайби розробили і експериментально перевірили дидактичні основи засвоєння знань, формування навчальних навичок, систематизації і узагальнення знань у учнів V-VIII класів. Ці дані успішно дослідив і висвітлив у своїй монографії ст. науковий працівник, кандидат педагогічних наук В.О.Онищук «Дидактичні основи усвідомлення учнями навчального матеріалу» (1964), яка позитивно оцінена науково- педагогічною громадськістю. Великий внесок у розвиток української педагогіки зробили народні традиції, свята, звичаї, які мали багатотисячну традицію. За часів Київської Русі педагогічна система стала християнізованою.

Педагогічні думки XV-XVII ст. систематизовано у формі настанов, викладених у низці документів, зокрема у відомому «Домострої». Педагогіка «Домострою» відображала націо-

нальні принципи, де суворість і вимогливість поєднувалися з піклуванням про дитину, з вихованням почуття громадянського, патріотичного обов'язку. Поряд з настановами щодо виховання у дітей мужності, працьовитості, бережливості тощо "Домострой" передбачав і фізичне покарання: «Любя сына своего, учащай ему раны... сокруши ему ребро». Однак вони не набули поширення в школах, як це було в період Середньовіччя в країнах Західної Європи.

Збагатили національну педагогіку ідеї великого українського філософа, письменника і педагога Г. Сковороди (1722-1790). Його педагогічні погляди ґрунтуються на визначальних рисах прогресивної педагогіки, а саме: гуманізмі, демократизмі, високій моральності, любові до батьківщини й народу.

У другій половині XIX – на початку XX ст. в Україні не було діяча культури і мистецтва, літератури і науки, який би стояв осторонь питань освіти й виховання.

Особливу роль у розвитку педагогічної теорії в Україні відіграв видатний російський педагог К. Ушинський (1823-1871). П. Грабовський (1864-1902) присвятив ряд статей проблемам народної освіти. Вагомий внесок у розвиток педагогічної думки й вирішення практичних завдань виховання зробив видатний український педагог А. Макаренко (1888-1939). Видатний український педагог В. Сухомлинський (1918-1970) досліджував проблеми теорії та методики виховання дітей у школі й сім'ї, всебічного розвитку особистості учня, педагогічної майстерності. Його перу належать наукові й публіцистичні праці, в яких він ділиться власним досвідом, педагогічними роздумами. Подальша доля української педагогічної думки пов'язана з такими іменами, як Софія Русова, І.Огієнко, Б. Грінченко, які створили національну систему виховання в Україні.

4. Біографічний підхід в гуманітарних галузях знань

Біографічний метод, що знайшов застосування в лоні окремих галузей знань, має міждисциплінарноінтегративний характер. У кожній науковій галузі він має свої пріоритети, зокрема, у психології, він спрямований на з'ясування внутрішніх психічних станів особистості.

Історична наука використовує цей інструментарій для максимально об'єктивної реконструкції життєвого шляху і суспільної діяльності визначного діяча, а соціологія – для соціальної типології реакцій особи яку часника соціального процесу.

Головна особливість і спрямованість використання біографічного методу в історикопедагогічній науці полягає в реконструкції біографіїжиття з метою виявлення обставин, що визначали характер, спрямованість, здобутки наукової діяльності персоналії. У цьому сенсі педагогічна біографістика має багато спільного із його застосуванням у літературознавстві, де показ історикокультурного контексту, у якому жив і працював автор, є важливою передумовою для розуміння його творчості.

Звідси побутуюча в історикопедагогічній науці певна фрагментарність (а не цілісність) біографічної реконструкції, адже дослідник зосереджується на виявленні, показ і насамперед тих аспектів життєвого шляху, які, на його думку, найбільш істотно позначилися, реально вплинули на наукову, професійноосвітню, громадськопросвітницьку працю діяча.

У сучасній історикопедагогічній науці утвердився погляд О. Сухомлинської щодо використання біографічного методу в процесі дослідження педагогічних персоналій. Його суть розкривається в проекції необхідності розробки інструментарію для персоніфікованого, системного окреслення розвитку педагогічної думки України як нелінійного процесу якісних змін через творчі біографії педагогів.

Розглядаючи біографічний метод у контексті історії педагогіки, вчена визначає його як спосіб опрацювання, аналізу джерел, згідно з яким «біографія, особистість педагога виступає, з одного боку, визначальним чинником його творчості, а з іншого віддзеркалює епоху або ж є її творцем».

За думкою О. Сухомлинської він «допомагає віднайти причини появи й розвитку педагогічних ідей урізних фактах біографії, розкрити сутнісні, «знакові» моменти, що стоять за ними, «побачити за нагромадженням емпіричних фактів певні закономірності та «врахувати вплив психічного й фізичного стану педагога, тобто його психофізіології, на педагогічні погляди».

На відміну від психології і соціології, дебіографічний метод виконує емпіричні функції, тобто передбачає процедури зі збору первинної інформації безпосередньо від об'єкта дослідження, його оточення, в історії педагогіки, як і в історичній науці використовуються вторинні інформативні матеріали, взяті з інших різновидових джерельних комплексів – від офіційних нормативноправових актів, неопублікованих матеріалів архівів, періодичної преси до артефактів особистого походження тощо.

Тому в педагогічній біографістиці він виступає як організаційний метод, що визначає, проектує порядок планування, організації і проведення дослідження.

Таким чином біографічний метод стає стрижневим, координуючим стосовно інших загальних і спеціальних методів, прийомів, процедур, які використовуються для розв'язання конкретних завдань науковобіографічного дослідження.

Доволі продуктивним для вивчення історичної особи може бути творче використання розроблених в експериментальній соціології біографічних методів, що орієнтують на вивченні особи в контексті історії та взаємин з іншими людьми, сприяють реконструкції її життєвої програми.

Зокрема, як приклад відзначимо методику проведення «біографічного інтерв'ю» (опитування, бесіда, анкетування) з особами (родичі, колеги, друзі), які знали досліджувану персоналію: вона дозволяє поглибити уявлення про різні життєві цикли (дитинство, юність тощо) та сфери життєвого досвіду (родина, кар'єра, громадська діяльність і т. ін.).

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

1. У чому полягають результати символічного початку формування української педагогічної біографістики?
2. Чи присутня суб'єктивна позиція автора щодо біографічного опису життя людини?
3. Назвіть, що належить до потужного масиву джерелознавчих матеріалів?
4. Визначте об'єкт, предмет та завдання педагогічної біографістики.
5. Що вимагало вивчення педагогічної спадщини?
6. Назвіть персоналії, які збагатили педагогічну думку з історії педагогіки.
7. Доведіть, що біографічний метод має міждисциплінарно-інтегративний характер.
8. Розкрийте значення біографічного методу.
9. У чому полягає думка О. Сухомлинської щодо використання біографічного методу?

II. Дослідницькі завдання

1. Доведіть, що біографічне дослідження – це сфера роботи, яка ґрунтується, насамперед, на емпіричному інтересі та конкретному матеріалі.
2. Чи включає педагогічна біографістика аналітичні оцінки документів з історії життя або володіє тільки уявленням про спосіб життя персоналії?

3. При яких ситуаціях поле дослідження стосується не лише інструментального використання біографічних процесів?
4. У галузі досліджень педагогічної біографістики залучаються різні наукові дисципліни з різною науковою вагою, а також різними цілями та інтересами. Доведіть це.
5. Окрім педагогічних наук, у розвитку біографістики беруть участь соціологія та психологія в її психоаналітичних варіантах. У чому полягає ця необхідність?

III. Практичні завдання

1. Інтерес до педагогічної біографістики – це людська цінність або автентичний пошук, закономірність, мотивація? Як на вашу думку?
2. Сучасні біографії створюються в інтерфейсі двох типів оповіді: авторської та керованої інформації третіми особами. Доведіть це.
3. Доведіть, що сучасна епоха – це час біографічного буму, коли минуле осмислюється, оцінюється, порівнюється зі сучасним крізь життєписи знакових постатей або менш відомих діячів.
4. Процеси, які відбуваються у дослідженні педагогічної біографістики, обумовлені низкою соціокультурних, освітніх, педагогічних, наукових чинників. Чи вважаєте ви так?
5. Доведіть, що важливе підґрунтя для розвитку педагогічної біографістики спричинили радикальні зміни у суспільній свідомості та гуманітарній сфері України.
6. Обґрунтуйте, що складні, динамічні процеси вивчення життя, наукової творчості, професійного досвіду педагогів, учених, освітніх діячів, актуалізували необхідність спеціальної розробки методологічних засад педагогічної біографістики.

IV. Здійснити категорійний аналіз основних понять об'єкт, предмет, завдання, педагогічна думка, історія педагогіки, біографічний підхід, гуманітарні науки.

V. Темі наукових повідомлень

1. Вибірково-репрезентативний аналіз джерела дослідження педагогічних персоналій.
2. Комплекс ключових теоретичних понять історико-біографічного вчення.
3. Термінологічний апарат педагогічних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О.О. Проблема соціалізації особистості в педагогічній системі Марії Монтессорі. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/Avramenko%20Cherkass.pdf>/(дата звернення: 15.05.2016)
2. Адаменко О.В. Методологічні засади аналізу історії розвитку педагогічної науки. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / за заг. ред. В.С. Курила, Є.М. Хрикова. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2003. С. 127-153.
3. Брайчевська О. А. Про традиції та джерелознавчу базу національної біографічної школи (кінець Х – початок ХХ ст.) / О.А.Брайчевська, С.М.Ляшко, В.С.Чишко // Українська біографістика. – 1996. – Вип. 1. – С.29-44.
4. Брояковський О.В. Педагогічні погляди та науково-просвітницька діяльність В.Б. Антоновича: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кіровоград, держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2015. 20 с.
5. Жизнеописания достопамятных людей земли Русской (X-XX вв.) / сост. С.Бычков. – Москва, 1992. – 534 с.
6. Літопис руський. За Іпатським списком переклав Л.Махновець. – К.: Дніпро, 1989. – 592 с.

7. Розман І. Історія становлення педагогічної думки в Україні // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», 2017. №17 (39).Т. 1. С. 43 – 45.
8. Розман І.І. Досвід розробки біографічного підходу в різних галузях знань та можливості його використання в історико-педагогічному дослідженні// Науково – педагогічний журнал «Молодь і ринок». Дрогобич, 2017. № 11 (154). С. 96 – 102.
9. Розман І.І., Савчук Б.П. Витоки і генеза формування української педагогічної біографістики (ІХ ст. - середина ХІХ ст.) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота» : збірник наукових праць. – Ужгород, 2018. Випуск 1(42). С. 213 – 217.
10. Сухомлинська О. В. Переднє слово /О. В. Сухомлинська // Українська педагогіка вперсоналіях: у 2 кн. – Кн. перша. Х–ХІХ століття/ за ред. В. О. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005.– С. 3–8.
11. Тригубенко В.В. Феодосій Печерський. Українська педагогіка в персоналіях: У двох кн. – Кн. перша. Х – ХІХ століття / за ред. О.В.Сухомлинської / В.В.Тригубенко. – К.: Либідь, 2005. – С. 23 – 28.
12. Українська педагогіка в персоналіях: у двох кн. – Кн. перша. Х – ХІХ століття / за ред. О.В.Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 621 с.

Тема 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ПОНЯТТЯ БІОГРАФІЧНИХ ВЧЕНЬ

1. *Роль педагогічної термінології в системі гуманітарних наук.*
2. *Соціальні комунікації та біографічна термінологія.*
3. *Джерела особистого походження.*
4. *Переломні моменти розвитку біографічного жанру.*

1. Роль педагогічної термінології в системі гуманітарних наук

Сучасний етап розвитку світової історико-теоретичної думки, що характеризується акцентом на гуманізацію всіх сфер суспільного життя, визначив особливий інтерес до історії особи. Розвиток історичної науки призвів до того, що центр тяжіння у вивченні перенесено з окремих груп на індивідуума, з оточуючого людини середовища на особистість у конкретній історичній дійсності.

У зв'язку з цим виникають нові дисципліни, і, водночас, нові терміни. Процес диференціації знань, виокремлення біобібліографії має на увазі проблеми, вирішення яких неможливо без врахування і використання досягнень в гуманітарних дисциплінах.

Рівень розвитку науки в кінці ХХ ст. безпосередньо зв'язаний з використанням комплексного підходу до вивчення осо-

бистості. Період інтенсивного пошуку щодо коректного підходу у визначенні поняттєво-категорійного апарату педагогічних досліджень активно відбувається з кінця ХХ століття. Мова не йде про установлення жорстких правил у вживанні того чи іншого терміну, так як це «лише призвело б до спрощення розуміння багатоманітності проблем наукових джерел».

Задача полягає в тому, щоб максимально чітко визначити значення даних понять, можливі існуючі відтінки між ними, контекст його вживання, контент інформаційного ресурсу. Однак, такий підхід не допускає довільного використання «необачного послуговування в наукових працях запозиченими з публіцистики прийомами використання різних термінів як синонімів».

Базове поняття, що відкриває весь термінологічний ряд у біографічних дослідженнях – «біографія». За своїм високим узагальнюючим характером поняття «біографія» – «*biography*» знаходяться на одному рівні з такими понятійними парами в українській та англійських мовах, як «історія» – «*history*» або «література» – «*literature*».

Біографія – і, жін. Опис чийого-небудь життя і діяльності; життєпис. Біографія Ковалевського – я її не скінчила (Леся Українка, V, 1956, 256); Образно. Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу. Це історія українського народу (Олександр Довженко, III, 1960, 23); // Життєвий шлях кого-небудь.

Як об'ємне узагальнення даного терміну, науковці почали вживати поняття «*біографіка*». Одна з найвідоміших у вітчизняній науці періоду незалежності праць, присвячених філософському осмисленню біографії як літературного жанру та особливому типові історичного дослідження, мала назву «Засади біографіки». Її автор, О.Л.Валевський, і в інших студіях визначав біографіку як окрему дисципліну гуманітарного циклу. На противагу йому В.С.Чишко співвідніс зміст терміна

«біографіка» лише з літературною біографічною творчістю та мистецтвом писати художню біографію, а тому вважав його прийнятним суто для літературознавства.

Під «*біографікою*» розуміють усю сферу літературної й дослідницької біографічної творчості, а також сукупність видань біографічного жанру, у тому числі публіцистичну та науково-популярну біографії, видавничо-інформаційну практику.

Однак саму науку про біографічні дослідження, її теорію, методологію та практику в Україні іменують не «біографікою», а «*біографістикою*».

Кожна нація осмислює свою історію та культуру в категоріях, що вироблені її інтелектуалами, запозичуючи лише прийнятне. Тому той факт, що в українській науковій традиції утвердилося інше бачення, яке реалізувалося у широкому використанні терміну «біографістика», – закономірний. Власне, він з'явився ще в 1970-х рр. для означення спеціальної історичної дисципліни. Проте остаточне його утвердження в такому розумінні відбулося вже за часів незалежності України, особливо з появою узагальнюючої праці В.С.Чишка «Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія» (1997 р.). Важливим фактором тут виступало стрімке розширення науково-інформаційних потреб сфер науки, освіти, культури, управління, обумовлене формуванням інформаційного суспільства та використанням новітніх технологій.

Із *біографістикою* тісно пов'язана ціла низка спеціальних історичних дисциплін, насамперед генеалогія, геральдика, іконографія, просопографія, мемуаристика, біобібліографія, бібліотеко-, архіво-, музеєзнавство, некрополістика.

Дуже тісно з «біографікою» та, особливо, із «біографістикою» як науковою дисципліною пов'язана «біобібліографія» – термін, що окреслює особливий вид бібліографії, котрий, за визначенням О.М.Яценка, охоплює персональні покажчики або покажчики групи осіб.

Біобібліографія (від біо..., грец. βιβλίον - книга і ...графія) – довідкові видання, в яких поєднуються біографічні та бібліографічні відомості про певну особу. Найпоширеніші види біобібліографії: біобібліографічні словники, довідники й персональні покажчики. Посібники, що містять бібліографію творів окремої особи або осіб і літературу про них, часто супроводжуються біографічними відомостями. Біобібліографія – всі публікації особи: монографії, книги, брошури, автор. свідоцтва, патенти, наукові звіти.

«Персоналістика» окреслює новітню прикладну дисципліну, що досліджує проблеми розвитку людських ресурсів з урахуванням максимальної реалізації можливостей людини. Натомість більш коректним видається вживання терміна «персоналія», запозиченого з бібліотечно-бібліографічної практики. «Personalia» традиційно позначає біобібліографічні розділи в каталогах, довідкових, періодичних та інших виданнях, а також словникові статті або матеріали, що висвітлюють життя певної особи, а нині ще й розділи порталів і веб-сайтів, які містять біографічні довідки.

Педагогічна персоналістика дає змогу систематизувати здобутки та проаналізувати діяльність вченого, фахівця, педагога в суспільно-історичному, теоретичному, методичному, методологічному, загальнокультурному напрямках роботи.

2. Соціальні комунікації та біографічна термінологія

У наш час, особливо у зв'язку з бурхливим розвитком електронних комунікацій, формуванням в Інтернеті та внутрішніх мережах бібліотек, архівів, наукових установ потужних масивів біографічної інформації, важливого значення у справі біографічних досліджень та поширення історико-біографічних знань набули й навіть подеколи змінили своє змістове напов-

нення такі поняття, як «біографічна інформація», «біографічні відомості», «біографічні дані», «персоналія», «персональні дані», «персоналістика» та чимало інших, більш спеціальних. З'явилися нові поняття, зокрема «ресурси біографічної інформації» та «ресурси довідкової біографічної інформації», «біографічні архіви», «відкриті архіви біографічної інформації», «пошукові системи родинної та генеалогічної інформації».

Стосовно цієї термінології слід зазначити, що за своїм походженням вона не є суто науковою. Принаймні не з галузі історичних наук. Радше прийшла в гуманітарні й соціальні науки з самої практики соціальних комунікацій, була ними прийнята до використання, а вже потім почала більш глибоко осмислюватися. На жаль, і в минулому, і нині вона теж доволі «розмита», використовується в різних смислових аспектах, нерідко з відчутно відмінними змістовими навантаженнями. Ідеться, здебільшого, про інтуїтивне використання у соціогуманітаристиці та інформаційній сфері понять, зміст яких уявляється «всім зрозумілим». «Біографічна інформація», «біографічні відомості», «біографічні дані» в їх історико-культурному розумінні жодним чином не повинні трактуватися як тотожні «персональним даним».

Доступ до останніх охороняється законодавством багатьох країн світу. Так, у США персональні дані громадян не розкриваються впродовж 75 років після їхньої смерті, хоча всі матеріали численних баз даних про 650 млн американців, померлих до 1940 р. знаходяться у цілком вільному доступі.

3. Джерела особистого походження

Важливу роль у дослідженні педагогічних персоналій відіграють джерела особистого походження. Теорія і практика їхньої диференціації, аналізу, використання знайшли достат-

не наукове обґрунтування. Поділяємо ці джерела на дві групи: а) видані офіційними органами документи (свідоцтва про народження, шлюб, освіту, облікові картки); б) мемуаристика, до якої, поряд зі спогадами, подорожніми нотатками, епістолярієм тощо, належить і щоденники. Їхня специфічна риса як науково-пізнавального ресурсу полягає в тому, що вони відображають розмаїття суспільних процесів, явищ, відносин через призму суб'єктивної позиції автора та рельєфно віддзеркалюють його світогляд і персональне бачення подій. Автори щоденників у формі «внутрішнього діалогу», полеміки із собою або з уявним опонентом розкривають пов'язані з подіями воєнного лихоліття проблеми формування особистості, що переживає важкі часи сибірського заслання; перебуває у нестерпних побутових умовах; кристалізує силу волі в супереч усім викликам війни. Необтяжені різними канонами й умовностями, вони пропонують суб'єктивні оцінки побаченого, пережитого та власні інтерпретації культурно-освітнього простору; розкривають світоглядні деформації різних верств населення, які й на межі фізичного виживання, не втрачали людської гідності, моральних чеснот, а кріпилися вірою в українську державу, пов'язуючи з нею своє майбутнє.

Щоденники письменників і педагогів часто ставали документальною основою для написання реалістичної поезії і прози. Таким прикладом слугують згадувані «Записки вчителя» С. Васильченка, які дали автобіографічне підґрунтя для написання циклу новел і оповідань, присвячених учительській праці («Вечеря», «З самого початку» та ін.). Щоденник є цінним джерелом особового походження щодо дослідження як окремих педагогічних персоналій, так і розвитку освітньо-виховних питань загалом. Використовуючи цей різновид мемуаристики, дослідник в особі історика педагогіки, біографа повинен володіти широкою ерудицією та належним рівнем джерелознавчої культури, зокрема розуміти змістові особливості

різних жанрів мемуаристики, вмiти застосовувати методи i прийоми iхнього критично-конструктивного аналізу. Це сприятиме бiльш ефективному, повному використанню потенціалу щоденників як своєрiдних за формою та унікальних за змістом джерел інформації, що охоплюють широке коло процесів i явищ розвитку освіти, шкiльництва та життєвого шляху педагогічних персоналії. Такий підхід до проблеми актуалізує підготовку в розрiзі формування джерелознавчого напрямку історико-педагогічної науки спеціальних досліджень, які передбачатимуть комплексний структурно-функціональний аналіз рiзних видів мемуаристики й інших джерел особового походження.

4. Переломні моменти розвитку педагогічного жанру

Біографічний жанр має давню традицію, яка переплітається з багатьма науками та входять у сферу гуманітарних знань. Життєпис бере початок з античних часів, торкається багатьох культур, тим самим, прослідковується через століття та має свою еволюцію, набуваючи нових форм і нових суб'єктів.

В світі вникає великий інтерес до біографічної літератури. Вже в XVIII столітті з'являються перші спеціальні біографічні словники, а в кінці XIX ст. біографічна серія набирає популярність: серія про видатних людей, заснована в 1890 році. Ф. Ф. Павленко, яка мала на меті висвітлювати просвітительські цілі. Продовження серії відбулося в 1930-х. З того часу ставлення до героїв таких книг суттєво змінилось: тоді ними могли бути тільки відомі особистості та визначні діячі революції, видатні вчені, мандрівники.

Після Великої Вітчизняної війни, до прикладу, військові біографії все частіше отримували політичне забарвлення. Особлива увага сконцентрована була на професійній діяльності, а

людські якості не бралися до уваги. З початку 60-х років переломи в політичному житті країни посилили моральні і духовні пошуки в суспільстві. Автори біографій прагнули розкривати людину у всьому її унікальному складному протиріччі. Як наслідок, інтерес до біографічного жанру та кількість видавців зростає. З'являються біографії всіх типів. До середини 80-х років в СРСР було 145 біографічних серій, з яких 32 – книги про вчених. В даний час біографічні теми зайняли чільне місце у суспільстві та ввійшла до періодичної преси, телебачення, кіно, театру. Проте з появою такої стабільної біографічної традиції, багато дослідників відзначають упередженість теорії та історії біографічного жанру.

Розробка сучасної теорії біографії – біографістика (теоретико-історичного знання в біографічному жанрі базується на принципі цілісного сприйняття людини і пов'язана з великим комплексом проблем: філософських, соціологічних, історичних, психологічних, етичних, педагогічних та ін. Тут схрещуються інтереси багатьох дисциплін і тому область всебічного дослідження принципів і методів побудови біографії є міждисциплінарною [3]. Біограф входить у царство історії життя нації, індивідуального життя, реконструює його, зображуючи реалії, які не піддаються точній і однозначній інтерпретації та виступаючи в якості компетентного історика, соціолога, психолога.

Біографічна традиція має справу з особливого роду індивідуальністю, визнаною історією; її принципи та методи залежать від особистості персонажа (політик, письменник, артист, педагог). На початку ХХ століття стає цілком очевидним факт виникнення біографічного дослідження саме у галузі педагогіки, що дає можливість використовувати синтез найбільш поширених наукових дефініцій для трактування певних педагогічно-теоретичних визначень. Однак, її застосування щодо педагогічної біографістики ускладнено тим, що її основні поняття і категорії слід розглядати і вивчати через призму на-

укового дискурсу, який не завжди передбачає продукування завершених умовиводів і висновків.

Існують науково-теоретичні, структурно-особистісні та інструментально-операційні основні поняття і категорії педагогічної біографістики, що забезпечують технологічний процес науково-дослідницької роботи. Зважаючи на рівень зрілості педагогічної біографістики, яка в науково-методологічному відношенні перебуває на стадії становлення, її поняттєво-категорійний апарат необхідно формувати її основі терміносистем філософії, психології, соціології, історичної науки, які трансформують і адаптуємо до її предмету, завдань, змістової спрямованості.

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

1. Назвіть основні риси сучасного етапу розвитку світової історико-теоретичної думки.
2. Дайте характеристику таким поняттям як:
 - «персоналістика»;
 - «біографістика»;
 - «біографія»;
 - «біографіка»;
 - «біобібліографія».
3. Схарактеризуйте роль джерел особистого походження.
4. У чому полягає диференціація теорії і практики особистих щоденників?
5. Що сприяє джерелознавчому напрямку історико-педагогічної науки?

II. Дослідницькі завдання

1. Опишіть стан та перспективи розвитку біографічних досліджень в Україні.
2. Коли розпочались академічні дослідження з педагогічної біографістики?

3. Порівняйте німецьку соціологію з дослідженнями біографії у Чиказькій школі (США).
4. З'ясуйте значення досліджень Клари та Вільям Стерн, Карла та Шарлоти Бюлер (1932р., 1934 р.), які розробили біографічний метод психології та освіти.
5. У чому полягає причина виникнення інтересу до теми педагогічної біографістики?
6. Чи вдалось поєднати сьогодні у дослідницькій практиці погляд на окремі історії біографії з поглядом на загальні соціальні зміни?

III. Практичні завдання

1. На окремо взятому прикладі, проведіть експеримент: чи розрізняють автобіографію з дослідженням біографії?
2. На чому зосереджене навчальне дослідження педагогічної біографістики?
3. З'ясуйте, чи впливають соціальні потрясіння та наслідки модернізації на наукові дослідження в галузі історії педагогіки?
4. Що спонукає розробляти теоретичні підходи дослідження навчальної біографії?
5. Соціально-конструктивістські міркування, які, в свою чергу, ґрунтуються на дослідженні соціальної феноменологічної та теоретичної форми біографії, також вказують на зв'язок між індивідом та соціальним світом. Ви погоджуєтесь? Чому?
6. Об'єктивна герменевтика Овермана (1979) та документальний метод за Бонсаком (2007) мають теоретико-методологічну основу і разом з тим зараховують до числа найважливіших якісних методів у навчальних та суспільно-наукових дослідженнях біографії. Ви згодні? Чому?

IV. Здійснити категорійний аналіз основних понять персоналістика, біографістика біографія, біографіка, «біобібліографія», методологічні засади, джерельна база, історіографія, герменевтика, феноменологічний, навчальна біографія, наративний.

V. Тематику наукових повідомлень

1. Аналіз наративної структури як фактичний опис життєвого шляху.
2. Документальний метод: реконструкція знання, дії, а також практики у життєвому середовищі.
3. Документальний метод як процедура групового обговорення біографії педагогічної персоналії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биографический метод: История: Методология и практика / под ред. Е.Мещеркиной, В.Семёновой. – Москва, 1994. – 147 с.
2. Валевский А.Л. Биографика как дисциплина гуманитарного цикла. – С.32–63.
3. Валевский А.Л. Основания биографики. – К., 1993. – 111 с.
4. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н. М. Гупан. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2000. – 222 с.
5. Попик В.І. Biography – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень / В.І. Попик // Український історичний журнал. – 2015. – № 3. – С. 122-136. – Бібліогр.: 44 назв. – укр.
6. Розман І.І. Поняттєво-категорійний апарат педагогічної термінології// Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»: збірник наукових праць. Мукачево : МДУ, 2017. Випуск 2(6). С. 187 – 189.

Тема 2. Теоретичні поняття біографічних вчень

7. Розман І.І. Щоденники як джерело історико-біографічної біографістики// матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції до 78 річниці від дня народження Богдана Михайловича Ступарика «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика». 05 березня 2018 р. Івано-Франківськ.
8. Розман І.І. Суперечливий процес становлення біографітики // Science «Universum»: Proceedings of XXVII International scientific conference. Morrisville, USA, 2018. Sept. 15. – С. 96 –100.
9. Семке В.Я. Основы персонологии. – Москва, 2001. – 476 с.
10. Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970–1980).
11. Чишко В.С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – С.6.

Тема 3.

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

1. *Класифікація загальнонаукових методів педагогічної біографістики.*
2. *Операційно-пізнавальні можливості загальнонаукових методів педагогічної біографістики.*
3. *Дослідницько-методичний інструментарій педагогічної біографістики.*
4. *Окремі аспекти дослідження педагогічної біографістики.*

1. Класифікація методів педагогічної біографістики

Хрестоматійно відомими стали порівняння філософа Ф. Бекона поняття «методу» із ліхтарем, який освітлює шлях мандрівника (дослідника) у темряві та твердження фізіолога І. Павлова про те, що метод – це найперша і основна річ, бо від нього, від способу дії залежить вся серйозність дослідження: адже при хорошому методі не досить талановита людина може зробити багато, а при поганому і геній працюватиме марно.

Метод як стрижневий компонент методології, визначає стратегію і результати кожного наукового дослідження. В науці не має сконсолідованого тлумачення наукового методу.

Це ускладнює розробку класифікації методів педагогічної біографістики та визначення їхнього дослідницького потенціалу.

Вчені пропонують численні класифікацій методів наукового дослідження, зокрема С. Сисоєва і Т. Кристопчук визначили їх близько десяти. До них можна додати класифікаційні схеми проаналізовані О. Новіковим, Г. Кузьменком і Г. Отюцьким.

Жодна із запропонованих класифікацій не є сприйнятливою для педагогічної біографістики. Це зумовлює необхідність, спираючись на доробок українських і зарубіжних учених розробки окремої класифікації методів дослідження педагогічної персоналії та визначення їхньої пізнавального потенціалу.

За основу розуміння наукового методу у педагогічній біографістиці використано засіб пізнання дійсності у взаємозв'язку і розвитку різних процесів і явищ, способу організації дослідницької діяльності науковця щодо розв'язання цього завдання та систему інтелектуально-логічних дій, процедур вивчення об'єкта дослідження для встановлення істини.

Суть проблеми методів у педагогічній біографістиці полягає у з'ясуванні того, яким чином вони визначають дослідницький процес, які способи, прийоми, засоби використовують науковці для пізнання об'єкта-персоналії. На відміну від точних наук, методи історико-педагогічного дослідження не гарантують «автоматичного» отримання істини, але полегшують її пошук, визначають його напрям, впорядковують процес пізнання, зокрема, наближають до відтворення цілісного образу педагогічної персоналії.

Основою наукових досліджень є комплекс методів: *аналіз і синтез*. Це дозволяє визначити і вивчити структуру біографії, виокремити її найбільш і менш суттєві компоненти, виявити характер взаємозв'язків із її зовнішнім середовищем (владою, колегами, родиною та ін.). На цій основі формуються загальна картина життєвого шляху, з'ясовуються основні тенденції і характеристики його розвитку тощо. *Синтез*, протилежний і нероздільно пов'язаний з аналізом, – забезпечує смислове (не механічне) поєднання різних елементів, складників у єдине ціле.

Друга пара універсальних методів визначає протилежні напрями процесу пізнання й самого педагогічно-біографічного дослідження: *індукція* – від конкретного до загального; *дедукція* – навпаки, від загального до конкретного. Індукція вказує шлях просування біографа від невідомого до відомого через встановлення причинно-наслідкових зв'язків процесу формування особи. Вона дозволяє з'ясувати загальні тенденції і закономірності розвитку об'єкта дослідження, тож слугує способом створення його концепції. А дедукція забезпечує її перевірку, доведення об'єктивності «вірогідного біографічного образу» через переконливі факти і аргументи.

Метод *абстрагування* дозволяє виокремлювати головні й другорядні ознаки, властивості, зв'язки досліджуваного об'єкта для його всебічного вивчення.

Абстрагування протиставляється і знаходиться у єдності із *конкретизацією*. Утворені вченим-біографом на основі абстракцій реальні або уявні риси і властивості персоналії дають можливість скласти характеристику особи.

Метод *ідеалізації* дозволяє через ізолювання окремої важливої властивості об'єкта (приміром, цілеспрямованість або прихильність вченого певним ідеям тощо) від його інших характеристик, дій, вчинків, відтворити образ персоналії, який не завжди має раціональне пояснення. Ідеалізація не означає «фікцію», яка не має нічого спільного з реальним образом педагогічної персоналії.

Формалізація протиставляється ідеалізації як виду інтуїтивного мислення, тож вважається операційним методом який відображає процеси пізнання і дослідження у точних поняттях, символах. Формалізація дозволяє у точних кількісних величинах представляти різні аспекти життя і творчості педагога – від деталізації життєвого шляху до ретельного аналізу бібліографічної спадщини.

Узагальнення і порівняння також пронизує всі ланки дослідження. Біограф, який прагне глибоко відтворити життєвий

шлях педагогічної персоналії приречений вдаватися до різних видів наукових узагальнень: абстрактних, що передбачають виокремлення різних ознак досліджуваного об'єкта; індуктивних, що синтезують і виражають окремі факти і події у певних теоретичних положеннях; логічних, що проявляються у переході від конкретної думки до узагальнюючих умовиводів.

Узагальнення дає підґрунтя для формування судження про схожість і відмінності між об'єктом дослідження та іншими однотипними суб'єктами, явищами.

Порівняння у педагогічній біографістиці доречно здійснювати у трьох системах координат: «по вертикалі» – зіставлення якостей, характеристик персоналії на різних етапах її розвитку; «по-горизонталі» – зіставлення її життєдіяльності, педагогічних ідей, поглядів з концептами педагогів, що жили раніше або пізніше (це необхідно для визначення наступності і спадковості еволюції педагогічної думки); через поєднання цих векторів, що дозволяє виявляти «загальне» і «особливе», притаманне творчості досліджуваної особи та педагогів, що були її сучасниками, попередниками, наступниками.

2. Операційно-пізнавальні можливості загальнонаукових методів педагогічної біографістики

Важливо відзначити, що попри притаманну кожному загальнонауковому методу окрему, специфічну операційно-дослідницьку спрямованість, вони взаємодоповнюють один одного і використовуються в комплексі.

Зокрема, методи абстракції, конкретизації, ідеалізації, формалізації, узагальнення, порівняння застосовувалися для створення терміносистеми педагогічної біографістики, що дозволило виводити нові поняття і категорії, які не завжди

співвідносяться із напрацьованим термінологічним апаратом історико-педагогічної науки.

Вони слугують основою для визначення структури дослідження, розробки класифікацій і типологій його різних компонентів, продукування теоретичних узагальнень і висновків.

Все частіше постають завдання перед спеціалістами різних напрямів підготовки, що вимагають, окрім високої кваліфікації фахівця, знання методів, за допомогою яких відбувається опрацювання результатів спостережень, планування експериментів.

Отже, сучасний фахівець повинен мати не тільки глибоку професійну підготовку, а й певний обсяг знань у галузі наукових досліджень, що передбачає засвоєння методологічних засад наукової праці, уміння збирати і опрацьовувати інформацію, розробляти програми наукових досліджень, аналізувати одержані результати та оформляти їх у вигляді наукового звіту. Поряд із практичними уміннями здійснювати наукове дослідження, необхідною умовою ефективної та успішної наукової діяльності є готовність особистості до науково-дослідної роботи, її пошукова активність, продуктивна дослідницька поведінка, стійке прагнення до творчого наукового пошуку та комплекс індивідуально-психологічних і характерологічних особливостей.

3. Дослідницько-методичний інструментарій педагогічної біографістики

Енциклопедія історії України (ЕІУ) дає визначення терміну біографістика, як «дисципліни, яка вивчає теорію, методологію, методику, історіографію, практику та термінологічний апарат історико-біографічних досліджень, джерелознавчі проблеми біографій та різноманітні види біографічної продукції».

Опираючись на визначення ЕІУ та позицію системного підходу до терміну «біографістика», встановлено, що існують міждисциплінарні зв'язки та соціально-педагогічні дослідження багатьох наук: історії педагогіки, педагогіки, методології, бібліографії, генеалогії, книгознавства, мемуаристики.

Для вивчення історичних особистостей, з якими сучасний біограф не може мати безпосередній контакт, вчені розробляють підходи, критерії, фактори, які виявляють і враховують як загальні, так і особливі обставини їх життєвого досвіду (ранні прояви інтелектуальних здібностей або початок трудової діяльності, відсутність інтересу до дитячих ігор, незалежність суджень, час виходу з-під батьківської опіки, емоційний характер, бажання проявити себе і т. д.) згодом мають вплив на природу і результативність конкретної особистості.

Існують цікаві методи, які виявив вчений Дж. А. Чемберс. Вони дозволяють нам з'ясувати істотні відмінності між «видатними» і «звичайними» вченими, а також кількістю і змістом наукових публікацій за роками для визначення динаміки творчої продуктивності вченого, з урахуванням його приналежності до певної галузі знання.

Абсолютно продуктивним є для вивчення історичного значення внеску людини у науку використання творчих біографічних методів, розроблених в експериментальній соціології, які орієнтовані на вивчення людини в контексті історії і відносин з іншими людьми. Вони сприяють реконструкції його «життєвій програмі».

Як приклад, методологія відзначає проведення «біографічного інтерв'ю» (опитування) з людьми (родичами, колегами, друзями), які знали певну особу. В умовах правильного застосування на певних наукових принципах це дозволяє поглибити поняття різних життєвих циклів (дитяча, молодість і т. д.).

Сфера життєвого досвіду (сім'я, кар'єра, громадська діяльність і т. д.) теж саме відноситься до психобіографії – мето-

ду, розробленому в рамках фрейдизма. Незважаючи на притаманну йому «біологізацію психічних явищ та психологізацію соціального», він дозволяє на основі конкретних методів вивчати та розуміти людину на різних етапах розвитку під кутом впливу «психологічних подій», що мали місце в дитинстві.

Цінним науково-методологічним значенням є зауваження О. Валевського про те, що «біографічне пояснення» (дослідження) не може бути представлено як перелік методологічних рекомендацій та умов, на які необхідно відповісти результатом. У цьому випадку слід відмовитись від того, що різні біографи, при дослідженні того ж матеріалу, повинні досягти такого ж самого результату. Результат буде різним, можливо навіть діаметрально протилежним, який, однак, не вказує на помилку. Таким чином, дослідження методологічних та виробничих універсальних принципів педагогічної біографістики сприятиме більш об'єктивному вивченню особистості.

4. Окремі аспекти дослідження педагогічної біографістики

Необхідно звернути увагу на наукові концепції, теорії, ідеї, погляди, які сприяють ґрунтовному осмисленню загальних проблем життєдіяльності педагогічної персоналії; на науковий інструментарій, що забезпечує розвиток науково-методологічних засад педагогічної науки; на практичний досвід біографічних досліджень у різних галузях знань.

Органічний взаємозв'язок педагогічної біографістики із філософією обумовлений її інтегративною функцією, що покликана об'єднувати і синтезувати конкретні, спеціалізовані напрями біографічних досліджень, а також виявляти можливість (або принципову неможливість) їхнього співставлення. Доробок відомих українських філософів у галузі біографістики

(О. Валевський, І. Голубович, В. Менжулін та ін.) дає важливе теоретико-методологічне підґрунтя для розуміння ролі біографічної проблематики в сучасній гуманітаристиці та засвідчує глибину дослідження біографії, біографічної практики у європейській науковій і культурній традиції, яка активно розвивається через зростаючий інтерес до індивідуального життя особистості.

Для педагога-дослідника у галузі біографістики дає розуміння біографії як соціокультурного феномену, що характеризує індивідуально-особистісний вимір соціального буття і культури та розкриває пізнавальні можливості й межі біографічного підходу в соціогуманітарному знанні.

Німецький філософ і культуролог В. Дільтеєм (1811 – 1933) висунув гіпотезу «наук о духе» (до яких відносив передусім історію) та «філософії життя», які обґрунтовують ідею саморефлексії життя («життя тлумачить життя»), тобто її «внутрішньої автобіографічності»: зрозуміти життя можна лише шляхом застосування особливих методів пізнання, що ґрунтуються на вивченні психічних аспектів діяльності особи. Для історика педагогіки цінним і повчальним є досвід В. Дільтея як блискучого біографа, що запропонував цікаві оригінальні моделі наукової реконструкції визначних діячів і науковців й такому ракурсі розробив теоретичні моделі біографістики.

Важливим методологічним орієнтиром для проведення дослідження з педагогічної біографістики можуть слугувати викладені філософами концептуальні положення феноменологічної і екзистенціальної традиції. Відзначимо обґрунтовану відомими німецьким вченим К. Ясперсом (1883 – 1969) ідею «внутрішньої історичності» особистості, згідно з якою буття, культура розглядаються не стільки як природно-історичний процес, скільки як персоніфікована дійсність. За К. Ясперсом людина як ціле не об'єктивована, бо вона як предмет «ніколи не є собою». Тож справжнє, власне існування людини – це ек-

зистенція, яка не обумовлена нічим зовнішнім, а лише власною індивідуальністю.

Філософія екзистенціалізму, зокрема як одна з фундаментальних концепцій філософії педагогіки (С. Гессен, В. Гінецинський, В. Онищенко), дозволяє планувати реконструкцію біографії через типологію екзистенційних особистісних ролей, що відображають «покликання», «місію» людини та її реальні, а не вигадані «роль», «значення», «внесок» у суспільний, культурний, науковий поступ.

Необхідне осмислення й дослідження у площині накладання індивідуально-особистісного та об'єктивно-індивідуального прояву на соціальне буття, дозволяє різнопланово вивчати особистість. За певних умов, з одного боку, індивідуальна біографія здатна репрезентувати цілу епоху, тип культури, наукові напрями, течії. З іншого боку, історія надіндивідуального соціокультурного утворення може бути представлена у просопографічній перспективі, яку в цьому випадку розуміємо як міждисциплінарну галузь досліджень, орієнтовану на створення колективних біографій педагогічних персоналій. Цінним і повчальним для педагогічної біографістики є історіософський досвід відомих учених, які напрацювали продуктивні науково-методологічні ідеї у контексті практики біографічної реконструкції та вивчення особи в історичній ретроспективі.

Аналізуючи нагромаджений в історії філософії досвід розвитку і особливості біографічного жанру, М. Менжулін обґрунтував ідею формування у цій галузі науки окремого жанру у вигляді інтелектуально-біографічної прози, де дослідник-біограф веде діалог з філософськими ідеями та з їхніми авторами. З таких позицій з'ясовується одна з кардинальних проблем біографістики щодо відносин між біографом-дослідником, текстом (в цьому випадку філософськими ідеями, а в ширшому розумінні джерелами біографістики) і їхніми авторами, тобто досліджуваними персоналіями.

Педагогіка тісно пов'язана з психологією, які мають спільний предмет дослідження – Людину у процесі її онтогенезу. Ця проблема глибоко розкрита у ґрунтовних дослідженнях Л. Виготського, О. Власова та ін.

Констатуємо універсальне значення наукових знань з психології для розвитку педагогічної біографістики, акцентуємо на двох аспектах цієї проблеми: загальнотеоретичному та дослідницько-інструментальному. В обох випадках розглядаємо її через призму окремих галузей теоретичної психології, яка нагромадила великий масив знань про особливості психіки творчої особистості.

Знання з теоретичної психології орієнтують на осмислення педагогічної персоналії як цілісного утворення і системи психічних властивостей, що має власну структуру і внутрішні зв'язки, які відображають взаємини із різними середовищами.

Серед діяльнісно-поведінкових різновидів науково-прикладної психології особливе значення для педагогічної біографістики має методологічний інструментарій вікової психології, яка досліджує онтогенез психічних властивостей на різних етапах розвитку особистості. В такій площині через застосування психо-діяльнісного підходів та інструментарію гуманістичного психоаналізу і екзистенційної логотерапії реконструюється процес формування «людини-діяча» як суб'єкта відповідального вибору, що є породженням життя у соціумі та досягає власних цілей у різних сферах суспільної активності (А. Акрушенко, О. Ларина, Т. Каратьян).

Значний науково-теоретичний і дослідницько-інструментальний потенціал має досвід розробленого в психології біографічного підходу. Вчені визначають у ньому три основні компоненти: біолого-біографічний (вивчення об'єктивних умов життя, подій середовища і поведінки в ньому людини); історію переживань (еволюція внутрішнього світу людини); історія творчості людини.

У такому ракурсі відзначимо доволі продуктивну для педагогічної біографістики думку, згідно з якою при вивченні феномену творчості необхідно враховувати «весь спектр індивідуальних проявів особистості», тобто, не обмежуватися «виключно критерієм соціальної цінності», адже її результат може бути індивідуально значущим, виступаючи спонукальним чинником своєрідного виняткового особистісного розвитку творця. У західній психології біографічний метод як система засобів дослідження, діагностики, корекції та проектування життєвого шляху людини почав розроблятися у першій третині ХХ ст. та був орієнтований на ретроспективне осмислення життєдіяльності відомих історичних постатей.

Співставлення поглядів широкого кола науковців щодо вивчення персоналій дадуть змогу відновити в Україні педагогічну думку, забезпечити спадкоємність поколінь.

І. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

1. З чим порівнює філософ Ф. Бекона поняття «методу»? Чому?
2. Назвіть основні функції методів дослідження.
3. У чому полягає суть методів педагогічної біографістики?
4. Що складає основу методів наукових досліджень?
5. Назвіть основні загальнонаукові методи педагогічної біографістики.
6. Охарактеризуйте операційно-пізнавальні можливості загальнонаукових методів педагогічної біографістики.
7. Доведіть існування міждисциплінарних зв'язків гуманітарних наук.
8. Назвіть чинники, які працюють на кінцевий результат науково-дослідної роботи.
9. Що таке «біографічне інтерв'ю»?

II. Дослідницькі завдання

1. Чим обумовлена вимога до коректного поводження з біографічним матеріалом?
2. Метод розповідної структури та документальний метод послідовно відповідають критеріям якісної методології на всіх етапах дослідження. Чому?
3. Коли може відбуватись узагальнення окремих випадків та типологія біографічних закономірностей?
4. Висвітліть, коли можливість подолання традиційного дослідження навчальної теорії з одного боку та емпіричних освітніх досліджень з іншого.
5. Обґрунтуйте, що методологічні підходи характеризуються тим, що вони не зупиняються на реконструкції суб'єктивного значення опитаних в аналізі біографій, а скоріше орієнтуються на феноменологічну чи структурну перспективу інтерпретації з урахуванням тих об'єктивних умов, в які інтегруються біографічні варіанти дій.

III. Практичні завдання

1. Окрім основних підходів використання методів педагогічної біографістики, які можна віднести до класичних досліджень, існують і інші дослідницькі методи та стратегії, наприклад: етнографія чи обґрунтована теорія, якісний контент-аналіз, текстово-структурний підхід чи інтерпретаційний підхід для наближення до життєвих історій дійових осіб. Використайте один із зазначених методів для дослідження педагогічної персоналії (за власним вибором).
2. Існують також так звані нереактивні процеси, які стосуються існуючих біографічних матеріалів, наприклад, автобіографії, листи, фотографії, щоденники, вдячності, пам'ятні промови чи файли, які оцінюються за допомогою аналізу документа або фотографії. Викор-

ристайте один із зазначених методів для дослідження педагогічної персоналії (за власним вибором).

3. Чи можемо ми стверджувати про консолідацію в дослідницькій науці біографіки, що вона знайшла своє відображення і на рівні наукових установ?
4. Доведіть, що деякі історичні краєзнавчі дослідження, які стосувались історії дитинства особи, мають значення для досконалішого вивчення її біографії.
5. Подальшим фокусом у контексті науково-дослідної біографістики є дослідження з контексту соціологічно-орієнтованого педагогічного дослідження дитинства, молоді та університетської соціалізації. Поясніть, як здобуті матеріали допоможуть краще зрозуміти кар'єрний ріст особи.

IV. Здійснити категорійний аналіз основних понять: класифікація, загальнонаукові методи, операційно-пізнавальні можливості, дослідницько-методичний інструментарій, аспекти дослідження.

V. Темі наукових повідомлень

1. Значення певних перехідних фаз як стрижневий фактор формування особистості.
2. Взаємодія з неформальними навчальними майданчиками та зосередження на соціально-педагогічних дослідженнях у галузі професійного зростання.
3. Біографічно-орієнтована міграція освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Rozman Iryna Illivna, Movchan Katerina Mykolaivna Biographical method for solving specific tasks of scientific end biographic research

- // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: «Педагогіка та психологія» : збірник наукових праць. – Мукачево, 2018. Випуск 2(8). С. 205 – 207.
2. Біографістика. Інститут історії України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// history.org.ua](http://history.org.ua).
 3. Валевский А. Л. *Енциклопедія Сучасної України*. Т.4. Вып. 683.
 4. Важинський С.Е. *Методика та організація наукових досліджень*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// nuczu.edu.ua > sciencearchive](http://nuczu.edu.ua/sciencearchive) > Данільян О.Г. Тараненко В.М. *Філософія: підручник*. 2-ге вид. Харків: Право, 2012. 312 с.
 5. Кучківська С.А. *Біографічна стратегія соціально-педагогічного дослідження*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// eprints.zu.edu.ua](http://eprints.zu.edu.ua)
 6. Розман І.І. Біографічний метод як комплекс методів соціологічного дослідження. *Polish Science Journal. International Science Journal (ISSUE 8, 2018, Part 2) - Warsaw, Poland Wydawnictwo Naukowe «iScience». Nowember 2018. P. 57 – 62.*
 7. Розман І.І. Біографічний метод як спосіб висвітлення педагогічної спадщини// *Virtus: scientific journal. Monreal, Canada, 2017. December 19. С. 109 – 111.*
 8. Розман І.І. Дослідницько-методичний інструментарій педагогічної біографістики //Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 28 вересня 2018 року. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 263 – 265.
 9. Розман І.І. Загальнонаукові методи як операційний інструмент вивчення педагогічної персоналії// матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки в Україні та світі». Краматорськ, 17 листопада 2017. – С. 34 – 37.
 10. Розман І.І. *Окремі аспекти дослідження педагогічної біографістики // Proceedings of XXXV Internationalscientific conference – The overall development of the modern world|. Morrisville, Lulu Press, Philadelphia, Nov 22, 2018. P. 71–75.*

Тема 4.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МЕТОДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

1. *Класифікація історико-педагогічних та міждисциплінарних методів педагогічної біографістики.*
2. *Операційно-пізнавальні можливості біографічного методу.*
3. *Періодизація історико-педагогічного і біографічного дослідження.*
4. *Універсальний потенціал дослідження цілісної особистості.*

1. Класифікація історико-педагогічних та міждисциплінарних методів педагогічної біографістики

Група історико-педагогічних і міждисциплінарних методів є найбільш широкою, тому для оптимізації науково-дослідницької роботи частину з них аналізуємо у контексті вивчення джерел та історіографічного виміру педагогічної біографістики й інших проблем.

Педагогічна біографістика більшість операційних методів запозичує з інших галузей знань, тож важливо, щоб їхнє перенесення, навіть із суміжних наук, не було механічним, що призводить до втрати якості інформації, зібраної без урахування специфіки педагогічних феноменів, та дискредитації самого методичного інструментарію.

Слід також урахувувати ту обставину, що міждисциплінарні (або частково наукові, маргінальні) методи, які інтегрують науковий інструментарій із суміжних галузей знань, мають численні комбінації. Це ускладнює їхній аналіз та адаптацію до предмета і завдань педагогічної біографістики.

Найбільш універсальний характер мають методи історичної науки, під якими дослідники розуміють «всі загальні методи вивчення історичної реальності», що використовуються в усіх наукових галузях, які осмислюють історичне минуле.

Виникає потреба чіткої диференціації методів означеної підгрупи та з'ясування можливостей інструментально-пізнавального потенціалу у вивченні педагогічних персоналій.

Розглянемо універсальні методи гуманітаристики, як історико-генетичний, ретроспективний, історико-структурний, історико-логічний, історичної актуалізації, порівняльно-історичний, періодизації й інші, які насправді мають багато спільного, але з науково-методологічних позицій окреслюють різні проекції дослідження.

У педагогічній біографістиці вони мають широкі функціонально-пізнавальні можливості, адже дозволяють відстежувати процес формування досліджуваної персоналії у контексті взаємообумовленості впливів усього комплексу суспільно-політичних і культурно-історичних чинників.

Таким чином, вони дозволяють максимально наблизитися до відтворення реальної історії об'єкта, всебічно схарактеризують особу вченого-педагога, освітянина у його індивідуальності й образності.

За змістом історико-генетичний метод найбільше відповідає принципу історизму та відзначається такими рисами, як конкретність (фактографізм), описовість, суб'єктивізм. Він орієнтований на пояснення фактів та аналіз їхньої причинності, тож при вивченні мікроісторії розвитку особистості акцентує увагу на подіях, які визначали її особливість, унікальність.

Значні інструментально-пізнавальні можливості для педагога-біографа має *ретроспективний* метод (метод ретроспекції), який називають «методом цілісного бачення минулого». Цей метод надзвичайно продуктивний для вивчення педагогічної персоналії, адже дозволяє зрозуміти її винятковість через розмаїття зовнішніх проявів і внутрішніх суперечностей, а також соціокультурну обумовленість її творчих ідей, концептів як для доби її життєдіяльності, так і для сучасності.

Метод ретроспективного синтезу спрямовує увагу дослідника на сам процес формування і становлення особистості; дозволяє відстежувати як нарошувалися зміни і відбувалося її перетворення, сприяє з'ясуванню логіки «сходження особи до нового».

Метод історико-логічний дозволяє побачити як на кожному етапі свого існування особистість, з одного боку, виявляла себе як певна даність соціуму, з іншого, зрозуміти власну історію її розвитку.

Метод історичної актуалізації орієнтує на визначення ролі, місця, значення досліджуваної персоналії у розв'язанні актуальних для певного історичного періоду суспільних, освітніх, педагогічних проблем в динаміці їхнього розвитку, обумовленої конкретними умовами і специфічними обставинами тощо.

Метод-прийом дозволяє на основі схожості одних ознак об'єктів, які порівнюються, стверджувати про схожість їхніх інших ознак. Застосування цього методу у дослідженні біографії сприятиме виявленню на основі обмеженого кола фактів її суттєвих рис, коли вони не є явними, та з'ясуванню загального і повторювального, необхідного і закономірного у її розвитку. Він дає можливість «виходити за межі» досліджуваної персоналії і на основі аналогії розглядати її в широкому контексті педагогічної думки і через призму паралелей з її іншими представниками. Таким чином, заповнюються прогалини і витворюється цілісний образ біографії.

Історико-порівняльний метод має деякі обмеження, тож його застосування вимагає додержання певних методологічних вимог. Він дозволяє зіставляти педагогічні біографії, що перебувають як на одній, так і на різних стадіях розвитку, але при цьому, у першому випадку їхні сутнісні характеристики мають розкриватися на основі схожості, а в другому – відмінності. Порівняння має здійснюватися не за формальними ознаками подібності, а на основі реальних фактів, переконливих аргументів, що відображають істотні риси, властивості персоналій, їхніх творчих ідей.

2. Операційно-пізнавальні можливості біографічного методу

Об'єктом дослідження біографічного методу є життєвий шлях персоналії, представлений у вигляді хронологічної послідовності фактів особистої біографії, що включає етапи психофізіологічного, світоглядного, духовного формування та зміст, здобутки професійної і творчої діяльності.

Предметом дослідження біографічного методу є чинники, закономірності, що визначають і регулюють життєдіяльність особи, як самодостатній і кінцевий процес.

Важливо враховувати пріоритети застосування біографічного методу у кожній науковій галузі окремо.

Зокрема, у психології він націлений на з'ясування внутрішніх психічних станів особистості.

Історична наука використовує цей інструмент для максимально об'єктивної реконструкції життєвого шляху і суспільної діяльності визначного діяча.

Соціологія – для соціальної типології реакцій особи як учасника соціального процесу.

Головна особливість і спрямованість використання біографічного методу в історико-педагогічній науці полягає у ре-

конструкції біографії-життя. В цьому відношенні педагогічна біографістика має багато спільного із його застосуванням у літературознавстві.

Розуміючи роль і значення біографічного методу в історико-педагогічній науці як комплексній технології вивчення персоналії, необхідно зауважити, що процедура застосування цього інструменту в дослідницькій практиці передбачає врахування послідовного дотримання етапності використання конкретних методик дослідження. Буває так, що необхідно розглядати життя особи на довготермінованому часовому тлі, тобто, що передбачає дослідження її життєвого шляху або окремих відносно цілісних періодів життя.

Це дозволяє виявити загальну динаміку його «якісних видозмін» і увиразнити базові характеристики на різних біографічних циклах.

Іноді необхідно зосередитись на минулому задля виявлення повчальних уроків і досвіду для сьогодення і оперувати фактами, взятими із природного плину життя, що дозволяє виявляти і розкривати такі складні структурні когнітивно-психічні утворення особи, як здібності, талант, характер, які співвідносяться і виявляються у вивченні реалій суспільної діяльності і наукової творчості.

Слід звернути увагу на такі особливі властивості біографічного методу, як інтимність і відносність за висновками. Це вимагає від дослідника коректності, делікатності й дотримання морально-етичних норм у характеристиках й оцінках приватного життя педагогічної персоналії.

Біограф має визначитися наскільки далеко він готовий зайти у «порпанні в брудній білизні», оприлюднюючи виявлені безсторонні маловідомі або невідомі факти, подробиці з його особистого життя. Зокрема, слід прораховувати можливу реакцію членів родини або колег досліджуваної персоналії, а також ту обставину, як «нові викриття» (пак, викриття) мо-

жуть змінити її усталений образ, як вони позначаються на характеристичні творчої спадщини, професійної діяльності діяча тощо.

Означені властивості розглядаємо і в контексті тривалого дискурсу щодо труднощів, можливостей, меж глибинного пізнання внутрішнього світу людини.

Важливий блок проблем застосування біографічного методу у педагогічній біографістиці стосується особистого походження. Цей компонент є всеохоплюючим чинником і засобом її організації й проведення, який тісно взаємопов'язаний зі всіма іншими аспектами вивчення педагогічної персоналії. У такому контексті доречно згадати про підходи, згідно з якими біографічний метод часто співвідносять (ототожнюють) із методом особових документів у соціології, із архівним методом в історичній науці, із аналізом продуктів діяльності, у психології.

Така постановка проблеми обумовлює необхідність конституювання біографічного методу як окремого науково-теоретичного інструменту історико-педагогічної науки, спроможного забезпечувати одержання об'єктивних результатів дослідження. Це актуалізує необхідність розробки аналітичних технік і процедур, які дозволять реконструювати на основі окремих об'єктивних фактів цілісний образ педагогічної персоналії та його окремі утворення у вигляді особистісних і професійних якостей, освітніх, творчих, інших життєвих здобутків.

На відміну від психології і соціології, де біографічний метод виконує емпіричні функції, тобто передбачає процедури збору первинної інформації безпосередньо від об'єкта дослідження, його оточення, в історії педагогіки як і в історичній науці, літературознавстві, використовується вторинні інформативні матеріали, взяті з інших різновидових джерельних комплексів – від офіційних нормативно-правових актів, неопублікованих матеріалів архів, періодичної преси до артефактів особистого походження тощо. Тому в педагогічній біо-

графістиці він виступає як організаційний метод, що визначає, проектує порядок планування, організації і проведення дослідження.

Таким чином біографічний метод стає стрижневим, координуючим стосовно інших загальних і спеціальних методів, прийомів, процедур, які використовуються для розв'язання конкретних завдань науково-біографічного дослідження.

Поряд з такою інтегративною функцією, біографічний підхід в історико-педагогічному дослідженні розглядаємо у «традиційному» значенні – як ідеографічний, тобто, такий, що зосереджується на виявленні закономірностей певного конкретного життя, яке не можна екстраполювати на життя іншої людини, а лише порівнювати їхні окремі елементи.

3. Періодизація історико-педагогічного і біографічного дослідження

Ольга Сухомлинська вважає періодизацію однією з головних наукових проблем гуманітарної сфери, адже від того, що береться за основу періодизації, який контекст вкладається в той чи інший період, що виступає його рушійною силою, відбувається розгортання загального науково-дослідницького поля.

Чітка періодизація, за думкою вченої, допомагає зрозуміти структурні особливості науки, генезу і еволюцію її ідей, концепцій, методів, тенденцій розвитку; полегшує виявлення її внутрішніх закономірностей, забезпечує наукове узагальнення.

Попри такі важливі функціонально-пізнавальні можливості, у методології гуманітарних наук не має чіткого визначення статусу періодизації, тож її трактують як «дослідницьку технологію», «підхід», «різновид класифікації», а також як «метод», що вважається найбільш виправданим.

Виступаючи, як результат і узагальнення дослідження, періодизація відображає логіку розвитку об'єкта пізнання, тож стає ефективною «формулою» і методологічним інструментом пізнавальної діяльності вченого. Це вимагає враховувати такі компоненти періодизації, як її: об'єкт – явище-процес, що розглядається в його розвитку і через поділ на певні інтервали часу; суб'єкт – інтервал часу, який відображає специфіку перебігу історичного часу і виражається у відповідних категоріях «період», «етап», «фаза», «цикл», «стадія», «століття», «доба» та ін.; атрибуція, тобто номінування певного часового інтервалу за визначальними ознаками об'єкта дослідження.

Окреслені й інші контури проблеми періодизації дозволяють стверджувати, що у дослідженні з педагогічної біографістики вона може мати три основні різновиди:

- загальна періодизація історичного процесу, що визначає чинники формування персоналії та дає орієнтири для періодизації її життєдіяльності;
- періодизація життєвого шляху діяча;
- періодизація окремих компонентів біографії (професійної або творчої діяльності тощо).

Ці різновиди можуть розроблятися кожен окремо або у взаємозалежності або як супідрядні.

Періодизацію не варто ідеалізувати, адже кожен різновид порівняння і систематизації страждає певною однобічністю, розходженням із реальністю, тож часто спрощує і «огрублює» реальність.

Щоб мінімізувати ці недоліки та підвищити науково-євристичну ефективність цього методу, при розробці періодизації життєвого шляху (біографії) доречно враховувати певні загальні методологічні правила і процедури, зокрема напрацьовані в історичній науці.

Зауважимо, що при визначенні періодизації та загальних процесів розвитку життєвого шляху не можна змішувати різні

за значенням групи одиниць: «період», «етап», «фаза», «цикл», «стадія», що позначають окремі конкретні відрізки часу та «століття», «десятиліття», «історичний момент», «віха», «доба» тощо, які стосуються загальних хронологічних меж або позначають символічні, часто абстрактні часові процеси і явища.

4. Універсальний потенціал дослідження цілісної особистості

За останні десятиліття біографістика пережила серйозні еволюційні зміни. Відмічаючи популярність біографії (автобіографії) як жанру наукового, літературного твору завжди, можна вказати на його специфіку за минулих радянських часів, пов'язану з чіткою установкою офіційної науки виписувати образи людей згідно з єдиним критерієм істини – партійністю. Дослідники тяжіли до вишукування та колекціонування біографічних фактів, їх ретельного розташування у хронологічній послідовності та звіряння відповідно до замовчуваних чи проголошуваних запитів або замовлень влади.

Вчений М. Рибніков видав унікальну за змістом і науковим значенням працю «Біографії та їхнє вивчення», де розкрив пізнавальність вивчення загальних можливостей людини. Саме у 1920 році радянська психологія проявляє свій інтерес до біографічного методу. Дослідник М.Рибніков займається вивченням біографії як психологічного проектування особистості, що дозволяє вивчати умови досягнення творчого успіху. Вчений зауважує на такій думці, що потенційно видатних людей народжується значно більше, ніж тих, які фактично ними стали. Він обґрунтував ідею, згідно з якою, біографія, розкриваючи цілісний і мінливий світ духовних явищ, дозволяє вивчати людей через призму обумовленості соціальними ситуаціями, характером виховання, індивідуальними особливостями.

У 1970 – 1980 рр. біографічний метод у психології стає одним із шляхів вивчення особистості, що ґрунтується на уявленнях про неї як про продукт власного життя, тобто власної біографії (Б. Ананьєв, І. Кон, Н. Логінова та ін.). В його основі лежить думка, що «особистість – це життєвий шлях людини». Вивчення біографії має універсальний потенціал для дослідження цілісної особистості через історію її формування і розвитку. Це дає ключ для вивчення і розуміння професійного і творчого становлення «людини-діяча».

Важливе науково-методологічне значення для педагогічної біографістики має дослідження сучасної казахської вченої Н. Логінової, які всебічно розкрила суть, розвиток, пізнавальні можливості біографічному метод у психології, який ототожнює із психобіографічним.

Історія та педагогіка як науки тісно взаємопов'язані, що часто призводить до перетинання і накладання предмету їхніх досліджень, хоча в теорії це розмежування визначено досить чітко. Ця обставина та нагромаджений історичною біографістикою досвід, обумовлює його надважливу науково-методологічну зумовленість для розвитку педагогічної біографістики. Вивчення досвіду дослідження історіографічного розвитку біографічного жанру в Україні і Європі, дозволяє використовувати різнопланові технології написання біографій, створення біобіографій та книжкових і електронних ресурсів біографічної інформації тощо.

Біографістика дедалі оголошується як окрема галузь у статусі «спеціальної історичної дисципліни». Таке утвердження впровадив В. Чишко й воно поділяється багатьма провідними істориками-біографістами. Вважаючи «проблемними» поширені «останнім часом» терміни «військова», «медична», «педагогічна», «музична», «сільськогосподарська» тощо біографістика, вони визнають «беззаперечну правомірність» їхньої появи за умови вироблення «особливих за своїм харак-

тером теоретичних і методичних напрацювань, пов'язаних зі специфікою дослідження» у відповідних галузях знань. Безсумнівно, і філософія, і психологія, і літературознавство мають не менш багатий, ніж історико-педагогічна наука, досвід біографічних досліджень.

Звичайно, лінії перетинання біографістики в історико-педагогічній науці та літературознавстві, зосереджують увагу на розв'язанні концептуально значущої проблеми співвідношення персоналії (вчений, митець, письменник) та її творчості. Біографія допомагає збагнути атмосферу епохи створення твору, без чого не можливо уповні зрозуміти його змістове наповнення, рівень художньої майстерності, місце у літературному та культурознавчому процесі.

Для розвитку педагогічної біографістики є корисним досвід українського літературознавчого процесу ХІХ ст., що показує як формувалося розуміння взаємозв'язку, взаємозалежності між вивченням біографії письменника та його творчості.

Представники міфологічної школи (М. Максимович, М. Костомаров), описували біографію письменників уривчасто, епізодично, або не подавали її взагалі; як результат вплив біографії на творчість не відстежувався. На другому етапі відбулося становлення біографічного методу, завдяки П. Куліша, який, осмислюючи зв'язок між життєвим шляхом письменника і його творчим доробком, показав значення авторської біографії як концептуального чинника художньої творчості. Наступний період позначився утвердженням цього методу стараннями Івана Франка, який розробив науковий підхід до вивчення біографій, що полягав в обґрунтування її впливу на змістовий (тематика, проблематика, хронотоп, персонажі) та формальний (стильові особливості) рівні творів. І.Франко спричинився до розробки психоаналітичних основ біографічного методу, адже заглиблюючись у своїх студіях у внутрішній

світ письменників, показав взаємозалежність психолого-світотглядних рис авторів та їхніх текстів.

Художня творчість митців дає більший простір реалізації індивідуальності митця, який, на відміну від ученого, не обтяжений науковими принципами та догмами. «Творча історія» художнього твору тісно співвідноситься з біографією автора, яка допомагає вловити органічну єдність людини-митця і його творіння. Це знаходить вираз у понятті «творча індивідуальність», яке стверджує, що особистісний чинник творчості, як художньої, так і наукової, не можна усунути в принципі, бо він присутній не лише в її процесі, а й у кінцевому «продукті».

Науковці всебічно з'ясували основні лінії зв'язку між педагогікою і соціологією, які пролягають через уточнення предмету педагогічних досліджень (зовнішні зв'язки, функцій, що визначають їх внутрішню структуру); визначення цілей освіти і виховання (розуміння кінцевого продукту); осмислення ситуацій навчання і виховання тощо. Соціологія пропонує продуктивні методи і універсальні категорії дослідження цих й інших педагогічних процесів і явищ.

З таких позицій підходимо до можливостей використання у розвитку методологічних стратегій педагогічної біографістики методу особистих документів (Ю. Безпалова, О. Рождественська, Л. Скокова та ін.

Для педагога-біографа корисна є установка на всебічне детальне вивчення «без попередніх упереджень»; «з позицій авторів»; для опису поведінки «визначний» и «середньостатистичних», людей, що були в унікальних ситуаціях. Адже й «побутові дрібниці», «випадковість» матимуть доленосний вплив на творчість особини та всю її життєдіяльність.

Це вимагає зіставлення різних джерельних матеріалів і фактів та, що особливо важливо для прискіпливого науковця, дозволяє сформувати власний, «суб'єктивний» погляд на «закальновідомі», «об'єктивні» процеси і явища, а, отже, відмови-

тися від усталених стереотипів й запропонувати власне трактування наукових ідей, поглядів, теорій.

Метод особистих документів в соціології спрямовує зусилля вченого на пошук смислів, значень, функцій біографії-життя і в такому річищі дозволяють спростовувати традиційні, поширені й в історико-педагогічних дослідженнях, основи, адже, життєвий і творчий шлях кожної персоналії винятковий, унікальний. Він супроводжується не лише «злетами» і «здобутками», але й «блуканням манівцями», «душевними/духовними/творчими кризами», «помилками», «хибними умовиводами», які не применшують реального місця і значення особи в історії загалом та педагогічної думка, зокрема, але вказують яким буває «тернистий шлях творчості».

З педагогічною біографістикою поєднані різні аспекти досвіду створення галерей біографічних постатей. Вони позначали історію розвитку філософії, історичної науки, літератури, психології, соціології. Еволюція біографічного жанру супроводжується багатоплановістю у його структурно-змістовому наповненні та породжує дві крайнощі у вигляді применшення значення, ігнорування одного зі складників: або біографії/життя, або біографії/творчості.

Джерелознавча база, пов'язана із методикою аналізу і використання джерел особистого походження, теж мають свою специфіку. Опираючись на розроблені в історичній науці, психології, літературознавстві, соціології методи і техніки роботи з ними дають біографу інструмент для на глибшого проникнення у творчу лабораторію митця, вченого, дослідника.

І. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

1. Назвіть універсальні методи дослідження гуманітарних наук.
2. Що є об'єктом дослідження біографічного методу?

3. Що є предметом дослідження біографічного методу?
4. Чому біографічний метод є стрижневим стосовно інших загальних методів?
5. Назвіть функціонально-пізнавальні можливості періодизації.
6. Окресліть проблеми періодизації гуманітарної сфери.
7. Доведіть, що біографічний підхід відображає закономірності певного конкретного життя.
8. Назвіть три основні різновиди дослідження періодизації педагогічної біографістики.
9. Які властивості притаманні біографічного методу?

II. Дослідницькі завдання

1. Метод дослідження автобіографії з педагогічної точки зору є надзвичайно цікавим, оскільки описує життя людини, яке ще не було соціалізовано історію її становлення та виховання. Доведіть цю думку.
2. Оскільки мемуари нерозривно пов'язані із соціальними ролями, мемуарист загалом нехтує історією своєї індивідуальності на користь тієї доби. Ви згодні з цією думкою?
3. Особиста кар'єра, а також соціальні ролі та досягнення особистості є важливими елементами біографії. Наведіть приклад зазначених критеріїв.
4. Окрім історіографії, літературознавства та філософії, в основу досліджень біографістики була задіяна і педагогіка. Як доказ – педагогічний роман-трактат про виховання людини (біографічний навчальний роман Руссо «Еміль»). Доведіть взаємозв'язок вказаних наук.
5. Педагогів Трапп і Німейер можна вважати основоположниками та піонерами емпірично орієнтованої педагогіки у 18 столітті, яка включає вивчення біографічних підходів саме з точки зору історії життя. Яку

форму дослідження ви би застосували для доведення цієї думки?

III. Практичні завдання

1. Використання якісних методів зарекомендувало себе на науково-практичному рівні, що підтверджується зростаючим попитом на методичні студії педагогічної біографістики. Використайте один із методів для дослідження окремої персоналії.
2. Якщо розглядати стан досліджень, можна виділити три напрями проектів: біографічні дослідження з області історичних освітніх та соціалізаційних досліджень, роботи з контексту педагогічно орієнтованих досліджень дитинства, молоді, шкільної та університетської соціалізації та досліджень, які фокусуються тому, щоб займатися біографічними проблемами в різних навчальних дисциплінах та предметних областях. Використайте один із проектів дослідження і презентуйте його.
3. Текстові інтерпретаційні процеси вважаються домінуючими в навчальних та суспільствознавчих дослідженнях біографії, тоді як розробка методів образно-герменевтичної оцінки біографічних матеріалів, таких як фотографії, зображення та фільми, знаходяться ще на початку. З'ясуйте на прикладах значення образно-герменевтичної оцінки біографічних матеріалів.
4. Зважаючи на зростаючу інтернаціоналізацію життєвих ситуацій, доведіть необхідність культурологічних порівняльних досліджень біографії в педагогічній науці.
5. Доведіть феномен особистості у педагогічній науці.

IV. Здійснити категорійний аналіз основних понять історико-педагогічні та міждисциплінарні методи,

гуманітаристика, методологічні засади, ознаки подібності, біографічний метод, періодизація.

V. Тематику наукових повідомлень

1. Особистість педагога у національному значенні.
2. Національні та регіональні біографічні словники.
3. Інтерв'ю як метод біографічного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волікова М. Проблема періодизації та освоєння науково-публіцистичної спадщини А. Макаренка і контексті інноваційного розвитку освіти. Людинознавчі студії. Сер. «Педагогіка», 2015. Вип. 31. С. 89 – 97.
2. Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. 2-е изд., доп. Москва: Наука, 2003. 486 с.
3. Нагорных Е.Е. Метод ретроспекции и его объяснительные возможности. Мироззрение как социокультурный феномен: Екатеринбург, 2002: URL: <http://cheloveknauka.com> >... > (дата звернення: 16.12.2017)
4. Розман І.І. Синергетичні методи дослідження біографістики // Proceedings of XXXIV International scientific conference – Prospects for the development of the world||. Morrisville, Lulu Press., New York, 2019. P.37-40.
5. Розман І.І. Феномен біографічного методу та особливості його застосування у вивченні педагогічних персоналій // Інноватика у вихованні: збірник наукових праць. Рівне, 2017. Випуск 6. С. 156 – 165.
6. Розман І.І. Вивчення біографії: універсальний потенціал дослідження цілісної особистості // Virtus: scientific journal. Monreal, Canada, 2018. October 27. С. 102 – 105.
7. Сташевська І.С. Специфіка використання методів наукового пі-

- знання в порівняльно-педагогічних дослідженнях. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2003. С. 161 – 173.
8. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру: зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. Ч. 1. Харків: ОВС, 2002. С. 37 – 54.
 9. Хофман, Франц. Мудрость воспитания. Очерки развития ... [Електронний ресурс]. Режим доступу : [http:// www.bim-bad.ru](http://www.bim-bad.ru)
> biblioteka > article_full.

Тема 5.

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПЕРСОНАЛІЙ

1. *Структурно-функціональний аналіз джерел дослідження педагогічних персоналій.*
2. *Методологічні засади дослідження персоналії (на прикладі П.П.Кононенка).*
3. *Актуальність висвітлення педагогічної спадщини.*
4. *Педагогічні персоналії та джерела їх досліджень.*

1. Структурно-функціональний аналіз джерел дослідження педагогічних персоналій

Кожне історико-педагогічне дослідження передбачає використання певної сукупності джерел для розв'язання висунених завдань. Тому «джерелознавча проблема» є універсальною та супроводжує всі етапи науково-дослідницької праці й значною мірою обумовлює її зміст, структуру.

Вона цілком логічно розглядається у розрізі розробки теоретико-методологічних засад дослідження, а науковий дискурс навколо неї відстежуємо із 70-х рр. ХХ ст., коли радянські історики педагогіки почали предметно розробляти методіку збору і аналізу її джерельних матеріалів.

В українській історико-педагогічній науці джерелознавча проблема актуалізувалася в середині 90-х рр. ХХ ст. у зв'язку зі

згадуваним розширенням доступу до документальних матеріалів, завдяки зняття грифу «секретно» з архівних і бібліотечних «спецфондів» та студій українського зарубіжжя і зарубіжних авторів.

Слід зауважити, що за словами О. Сухомлинської, один із важливих чинників трансформаційної кризи сучасної історії педагогіки – джерелознавчий. До історико-педагогічного дискурсу стали долучати багато нового, хоча й частково відомого матеріалу, на який за радянського періоду було накладене «табу» або він оцінювався негативно.

Це, соєю чергою, зумовило становище, коли науковці, виходячи із предмету і завдань своїх конкретно-тематичних досліджень, стали на власний розсуд розробляти класифікації їхнього джерельного корпусу. При цьому, вони спиралися на різні, часто довільно підібрані критерії або взагалі ігнорували використання цього методологічного інструменту.

Першим кроком розв'язання цієї проблеми має стати чітке розмежування понять «автентичне першоджерело» (як «джерело-факт», «джерело-подія») та «історіографічне джерело» як різновид науково-аналітичних студій, на що, до слова, вказують окремі дослідники.

Така постановка питання сприйнятлива, якщо поняття «історико-педагогічне джерело» розуміти як «загальне», «універсальне», «родове», в якому слід вирізняти «першоджерело» як первинний документ, що не є результатом наукової рефлексії, від «історіографічного джерела», що є формалізованим виявом науково-аналітичної думки, позиції, твердження.

Спостерігаємо ситуацію, коли й у спеціальних науково-теоретичних студіях при здійсненні «класифікації джерел історіографії педагогічної персоналії», автори вирізняють «оповідальні джерела» та їхні окремі види: наукові (монографії, статті тощо); публіцистичні (статті, виступи і т. ін.); особового походження; критико-бібліографічні; художньо-педагогічні.

О. Сухомлинська (2008) виокремила розвиток «нової наукової дисципліни» – історико-педагогічної історіографії та вказала, що «вивченням принципів і методів роботи з джерелами має займатися історико-педагогічне джерелознавство».

Тобто, фактично ідеться про розмежування цих аспектів історико-педагогічного дослідження.

Вивчення джерелознавчих проблем педагогічної біографістики ускладнює її міждисциплінарність. Це обумовлює потребу використання науково-методологічного інструментарію не лише історико-педагогічної науки (яка спирається на досвід історичної науки), а й інших галузей знань: біографістики, а також психології, соціології, лінгвістики тощо.

З позицій історико-педагогічної науки джерелознавство розглядаємо як її спеціальну галузь (дослідницький напрям, субдисципліну), що розробляє теорію і методику вивчення та використання джерел у працях з історії освіти, педагогічної думки, про педагогічні персоналії тощо. У його предметне поле включаємо комплекс проблем, які стосуються вивчення походження, складу, структури джерела; визначення класифікації, критики, аналізу, синтезу; виявлення функціонально-пізнавальних можливостей джерельної бази кожного окремого дослідження та історико-педагогічної науки загалом.

Поняття «джерело» (як «першоджерело», «первинне джерело»), трактуємо як носія суспільно- і науково значущої інформації, що виникло як продукт історичного розвитку та відображає суть, зміст певного освітньо-педагогічного процесу, явища.

Науковці часто пропонують загальні, дещо розмиті, трактування «історико-педагогічного джерела», приміром, як «пам'ятки духовної і матеріальної культури, що відображають людську діяльність».

Поняття «біографічне джерело» залишається не розробленим у біографістиці та гуманітаристики загалом, тому, як правило, вживається у словосполученні з різними видами джерел

особового походження (автобіографія, мемуари, листування тощо) або як їхній синонім.

Водночас поняття *«джерело»*, *«історико-педагогічне джерело»* мають особливе інформаційне навантаження в педагогічній біографістиці. Це обумовлено їхньою *«суб'єктивно-об'єктивною»* природою: з одного боку, кожне історико-педагогічне джерело суб'єктивне, позаяк є продуктом людської діяльності, з іншого, воно здатне об'єктивно відображати історичну дійсність та життєдіяльність особи, її внутрішній світ, творчі і професійні здобутки тощо.

Поняття *«джерельна інформація»*, під якою, з позицій педагогічної біографістики, розуміємо присутність у джерелі різних типів інформації та стійких зв'язків між ними, які забезпечують його цілісність. Особливості формування і використання джерельної інформації полягають у тому, що, відображаючи процеси у певному соціокультурному середовищі (родинному, освітньому, професійному тощо), вона стає об'єктом дослідження, дозволяє біографу розв'язувати певні дослідницькі завдання.

Існують різні види джерельної інформації, яка може бути:

- відкритою (впливає із зовнішніх, формальних ознак джерела);
- закритою, латентною (коли, приміром, у мемуарних творах замовчуються або перекручуються факти, ігноруються реалії);
- прихованою (через різні обставини життя, професійної і громадської діяльності);
- прямою і побічною (що безпосередньо або опосередковано стосується досліджуваної персоналії);
- актуалізованою (яку автор вилучає, аналізує й використовує у дослідженні);
- потенційною (спочатку відкладеною, а згодом задіяною для розширення оціночних характеристик) тощо.

Біограф має розуміти умовність і практичну не вичерпність обсягу джерельної інформації навіть щодо конкретного педагогічного дослідження, тож повинен віднайти той баланс, «золоту середину», які засвідчують її достатність для всебічного вивчення персоналії.

У такому ключі поняття «джерельна база» розглядається у двох значеннях:

- «широкому» – як сукупність джерел, на які спирається історико-педагогічна наука
- «вузькому» («джерельний корпус») – як комплекс нагромаджених, систематизованих і проаналізованих автором різновидових неопублікованих і опублікованих джерел для розв'язання науково-дослідницьких завдань.

Необхідно зауважити, що для підготовки повноцінного біографічного дослідження про творчу особистість необхідно враховувати всі доступні джерела про неї, її оточення, ідейну спадщину, історичний контекст тощо.

Загальна класифікація джерел педагогічної біографістики має мати «універсальний» характер, щоб стати «відправною матрицею» для диференціації джерельного корпусу конкретних досліджень про окремі педагогічні персоналії або їхні групи. При цьому, у кожному випадку підходи і критерії поділу і систематизації джерел залежать від предмету і завдань наукового дослідження.

2. Методологічні засади дослідження персоналії (на прикладі П.П.Кононенка).

Для вивчення наукової проблеми необхідно використовувати методологічне підґрунтя, тобто керуватись принципами, засадами, методами дослідження. З цієї причини необхідно зупинитися на визначенні поняття «методологія».

Давньогрецькі філософи розглядали методологію як засіб істинного пізнання, логічно вибудовану систему.

Методологія як наука почала формуватися в епоху Відродження і викристалізувалася у період Нового часу. Формування її відбувається й нині, оскільки проводяться дослідження, розвивається наука і сучасні напрацювання в методології допомагають у здійсненні наукових пошуків. Так, у філософському словнику термін «методологія» тлумачиться як система принципів та способів організації і побудови теоретичної й практичної діяльності, а також вчення про цю систему. Педагогічний словник подає дещо ширше визначення такої дефініції: у першому варіанті це «сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці»; у другому – вчення про методи пізнання та перетворення дійсності.

Надзвичайно велика спадщина директора Інституту українознавства Міністерства освіти і науки, професора, доктора філологічних наук, академіка Української Академії Наук, Української Вільної Академії Наук, Академії наук вищої школи України, Української академії політичних наук, Міжнародної слов'янської академії наук; почесний доктор Тбіліського університету, лауреат Міжнародної премії ім. Й.Г.Гердера Кононенко П.П. Педагогічна спадщина вченого надзвичайно потужна – розглянемо тільки теоретико-методичні досягнення щодо українознавства та виховання молоді.

П.П. Кононенко – автор підручників «Українська радянська література» (1979), «Українознавство» (1994; 1996; 2006), автор понад 40 монографій і майже 800 науково-публіцистичних статей, що друкуються і за кордоном.

З метою вивчення здобутків вченого-педагога, використано комплекс дослідницьких методів: біографічний (для аналізу творчої спадщини та освітньої діяльності вченого-українознавця, літературознавця, П.П.Кононенка); проблемно-хронологічний (прикладом слугують твори та 40 моногра-

фій, серед них: «У пошуках суті» (1981); «Село в українській літературі» (1984); «Українська література. Проблеми розвитку» (1994); «Українознавство» (1994, 1996); «Свою Україну любіть...» (1996); «Михайло Грушевський» (1998); «Феномен української мови» (1998, 1999); «Освіта ХХІ століття. Філософія родинності» (2001); «Український етнос: генеза і перспективи» (2003); «Національна ідея, нація, націоналізм» (2005, 2006); «Українознавство: конспект лекцій» (2005); «Українознавство» (2006); «Українська освіта у світовому часопросторі» (2007); «Українська національна ідея: проблеми методології» (Київ, 2008) (деякі з них були написані у співавторстві), поет, прозаїк, драматург, творець вибраного «Марія на Голгофі» (1996), «Вибраних творів у 3-х томах» (1999)); структурний (для виокремлення, вивчення та аналізу окремих тематичних праць, авторських програм, підручників, результатів праці тощо); феноменологічний (для з'ясування особливого та загального в діяльності вченого-педагога) та ін. [1].

За даними видавництва «Логос Україна» про Петра Петровича Кононенка, директора Інституту українознавства, ми отримуємо наступну інформацію: «Напружена творча праця науковців інституту знайшла завершення в тому, що видано понад 50 номерів журналу та 26 збірників українознавчих праць, авторами яких є вчені і педагоги майже 40 країн світу. Біографічні Інститути Америки та Великої Британії номінували Петра Петровича як Людину Року і Людину ХХ століття, а 2010 року – як лауреата «Золотої Медалі для України». Вчений нагороджений орденами Ярослава Мудрого, Святого рівноапостольного князя Володимира, «Знаком Пошани», Почесною Відзнакою Президента, Золотим Хрестом та іншими численними нагородами. П.П. Кононенко разом з дружиною зростив 2 синів – Андрій працює дипломатом, а Тарас обрав фах філософа.

Не викликає жодних сумнівів той факт, що вагомим чинником для життя Кононенко П.П. було реформування шкільної

освіти в Україні та українському зарубіжжі. «Ставши фундатором модерного українознавства як цілісної, інтегративної та комплексної системи наукових знань про Україну, українців і світове українство в просторі та в часі, академік Петро Кононенко продовжує невпинно розвивати і збагачувати теоретико – методологічні та історіософські засадничі принципи українознавчої парадигми. У кожній своїй статті, розвідці, книзі вчений намагається допомогти всім небайдужим читачам осягнути, усвідомити та зрозуміти місце й роль українознавства в поступальному цивілізаційному розвитку українського народу, що врешті – решт повинно допомогти утвердитися в глобалізаційному часопросторі Третього тисячоліття як українцям так і українознавству».

Безперечно, на думку вченого, шляхи передачі соціального досвіду молодому поколінню та духовної спадщини лежать через вивчення рідної мови та впровадження національного менталітету. Культурно-просвітницькі устремління постійно супроводжували професійну діяльність вченого.

Разом з тим П.П. Кононенка турбувало життя не тільки тих українців, які проживають на нашій території. Вченого цікавлять світові територіальні масштаби проживання українців. Багато років поспіль він вивчав ґенезу української мови і освіти в Австралії, Бразилії, Канаді, США, Росії, Польщі, Молдові (Придністров'я), Грузії, Латвії та інших країн, де діють українознавчі центри й школи і де є вагомим надбанням у даній галузі. Про свої дослідження вчений пише у монографії «Українська освіта у світовому часопросторі».

У праці «Українська національна ідея: проблема методології» фахово аналізуються актуальні питання сутності, етапи розвитку, історичної ролі та перспективи національної ідеї загалом й української національної ідеї принаймні з XVI–XVII століть, які, без сумнівів, належать до найважливіших як в історії України, так і всієї Європи, Америки, Азії й особливо в ме-

тодологічному аспекті. Ґрунтовне дослідження П. Кононенка, та висновки його праці ґрунтуються на широкому історичному матеріалі, зокрема, у таких співвідношеннях: національна ідея – етнос, природа, мова, культура, церква, держава, самоідентифікація українців в Україні та в зарубіжних країнах.

Одним із методологічних аспектів дослідження виступає концепт взаємозв'язку національного і загальнолюдського, що зумовлює світоглядну парадигму особистості, зміст її діяльності, відповідно до політично-економічних та соціально-культурних явищ. Таке відношення до освітянської діяльності та навчально-виховного процесу дає можливість виховати національну самосвідомість, духовність, моральність, трудове, естетичне, правове, екологічне, фізичне формування особистості, розвивати індивідуальні, творчі здібності і таланти. Одною із найважливіших громадських рис є прищеплення любові до рідного народу, землі, праці, мови, території, культури, патріотизму, гордості за свою Батьківщину. Національне виховання – не атрибут, а бажання виконання практичних справ для свого народу.

Розв'язанню завдань, поставлених у дослідженні персоналії, сприятиме комплекс теоретичних підходів та методів історико-педагогічного напрямку, що доповнюють один одного, застосовуються частково чи повністю.

Вивчаючи наукові матеріали, безсумнівно відбувається аналіз провідних завдань національного виховання школярів за П. Кононенком. До них належать: формування національної гідності до рідного краю, свого народу; бажання бути корисним для самоствердження нації, готовність її захищати; забезпечувати духовну єдність поколінь, виховувати повагу до батьків, жінки, матері; вивчати історію свого народу. Формування високої культури мовлення, оволодіння українською мовою, прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій українського народу та представників інших

націй, які живуть в Україні – всі ці риси притаманні вихованню духовної культури особистості.

Розроблена професором Кононенком наукова Концепція українознавства як наукової та освітньої системи спонукає створення умов для вибору особистістю своєї власної світоглядної позиції, утвердження принципів вселюдської моралі, правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та моралі; формуванню всебічно розвиненої та творчої особистості, вихованню цивілізованого господаря; забезпеченню повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді, охорони та зміцнення їхнього здоров'я; виховання поваги до Конституції, законодавства України, державних символів; формування екологічної культури людини, гармонії її із природою.

Чільну позицію у вітчизняному та зарубіжному українознавстві займає питання національного виховання молодого покоління. Оскільки головним критерієм виховання громадянської й національної цінності є цінність сімейного життя: довіра, взаєморозуміння, опіка про дітей, піклування про старших у сім'ї, взаємоповага і любов до батьків, мир у сім'ї, правильний спосіб життя, культура праці, дотримання народних звичаїв і традицій, пам'ять про предків, доброзичливість, гігієна сімейного життя, – все це і стає одним із головних чинників виховання справжньої людини, захисника роду і Батьківщини.

Концепт загальнолюдського та національного виступає як взаємозв'язок методологічних аспектів. Він зумовлює пізнавально-розвивальну парадигму особистості, зміст і якість діяльності відповідно до історичних та соціально-культурних обставин.

На думку О. Сухомлинської, дослідження педагогічної персоналії буде недостатнім без використання синергетичного підходу, що спонукає до пояснень наукових ідей, понять не тільки за педагогічними фактами, а й різноманітними нелінійними зв'язками між теоріями. В його контексті самореа-

лізація розглядається як спонтанний процес. Переплітається і взаємодіє предметне, соціальне і духовне поле особистості.

Реалізація напрямів національної освіти враховує систему компонентів духовного світогляду особистості українця: національну психологію: працьовитий власник, здатний фермер, захисник прав особистості і державної незалежності.

Всі свої міркування П.П.Кононенко завжди доносив до громадськості через слово. Свою наукову і громадську позицію вчений виклав у статті «Українознавство Третього тисячоліття», зокрема він наголосив: «Журнал «Українознавство» виходить у світ на межі тисячоліть. На межі, що відділяє десятиліття бездержавності й рабства від доби великих надій та сподівань на відроджене України як правової, демократичної, соборної, суверенної держави та на розквіт великої нації, призначеної самою Природою на здійснення тільки їй наперед визначеної високої загальнолюдської місії».

Бібліографічний покажчик (2005–2010 рр.) друкованих праць професора, академіка Кононенка Петра Петровича начоно свідчить про титанічний труд у галузі українознавства: тільки за 2005 рік у науковому громадсько-політичному культурно-мистецькому релігійно-філософському педагогічному журналі «Українознавство» ним було опубліковано 14 наукових праць; у збірнику наукових праць НДІУ – 4, а в інших виданнях цього року – 3 фундаментальні роботи. Також одна монографія і 6 науково-методичних розробок. У 2006 році світ побачили 20 праць вченого, у 2007 – 31 праця була надрукована, 2008 рік збагатив досвід науковців та всю українську інтелігенцію на 46 наукових публікацій, у 2007 – 17 робіт було видано, а у 2010 – було видано 29 наукових досліджень про українознавство.

Кононенко П.П. неодноразово виступає автором сучасних програм, навчально-методичних посібників з філології, проектів підготовки педагогічних кадрів, в яких домінантом

завжди виступає новаторська Концепція навчально-виховного процесу. Всі наукові праці вченого мають загальнонаукове підґрунтя, загальнонаукову концепцію, які містять вчення про логіку і методи педагогічного дослідження та опираються на науково-педагогічних знаннях і практичного вдосконалення освіти й виховання. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальшому аналізі наукових праць доктора наук, професора Кононенко П.П.

3. Актуальність висвітлення педагогічної спадщини

У давньоримській літературі, коли були написані «Порівняльні життєписи» Плутарха, вже спостерігалися вивчення і порівняння сорока шести біографічних відомостей знаменитих людей Греції та Риму. Така необхідність виникла у зв'язку з тим, що з'являється жвавий інтерес до особистості як до полководця, героя так і до державного мужа, вченого. Дана позиція ставала предметом пильної уваги істориків та письменників.

Вивченню життя та творчості монументальних фігур минулого сприяє дослідження не тільки відомих особистостей, але також людей у галузі педагогіки, історії та філософії. Завдання біографа суттєво різняться від завдань істориків. Французький поет і критик Шарль-Огюстен Сент-Бев ще у XIX столітті опублікував тритомник «Літературно-критичних поетів», де основна увага приділена ретельному вивченню саме походженню, звичкам, моральним якостям, душевному стану, навіть, домашній обстановці тієї чи іншої особистості; дрібницям повсякденного життя та побуту, словом, всьому тому, що може стати ключем до прочитання та розуміння його творчості.

Джерелом такого способу вивчення та зібрання відомостей про певну особу є його листи, автобіографія, мемуари,

спогади сучасників, варіанти літературних текстів. Здебільшого, у минулому, основним жанром біографічного методу був літературний портрет. Теорію Сент-Бева пізніше доповнив І.Тен такими поняттями як «раса», «географічне середовище», «момент». Методологічні настанови, які ввів Сент-Бев, використав датський літературознавець Георг-Моріс-Кохен-Брандес («Найголовніші течії в європейській літературі XIX ст.: у 6-ти томах), який взяв до уваги ще й ідеологічні чинники та національно-культурний контекст творчості конкретного письменника або науковця.

Перспективи дослідження та ознайомлення з педагогічною спадщиною відомих і маловідомих педагогів зумовлено активністю та творчим використанням її у вивченні особистостей педагогічних персоналій.

Одним із відомих педагогів, методистів, діячів у галузі народницької освіти є М.О.Корф. Сучасна історико-педагогічна наука приділяє увагу постаті барона Миколи Олександровича Корфа, який був надзвичайним прихильником освітніх реформ. Вчений-педагог є автором навчальних посібників та посібників для вчителів. Дослідники педагогічної історії прикладають багато зусиль на виявлення спільного між біографією Миколи Олександровича та його освітянською діяльністю. Сучасник барона, Д.Семенов, досліджував і публікував праці Корфа М.О., якими науковці користуються і сьогодні. Серед дослідників, праці яких присвячені біографічним відомостям та історичній діяльності М.О. Корфа, слід назвати Кушніренка І.К., Жилінського В.І. та інших. Його діяльність припадає на часи скасування кріпацтва і саме тому питання про народну освіту стало першочерговим. Особливу увагу державний діяч та педагог приділяв організації та відкриття народних шкіл. Цей матеріал представлений у систематичному збірнику постанов Олександрівського повітового земського зібрання 1866 – 1899 рр. В ті часи освіта для народу повністю відсутня,

і для того, щоб зреалізувати свої плани, баронові прийшлося бути піонером в організації навчальних закладів для простого люду. Кипуча енергія та титанічні зусилля педагога допомогли йому організувати допомогу зі сторони місцевих поміщиків. З часом він організував учительський з'їзд, який допоміг ще краще налагодити справу народної освіти. Видатний новатор у сфері освіти, Корф М.О., увійшов в історію педагогічної думки як борець за освіту, тим самим виникає необхідність уконституювати теоретичні і експериментальні методи педагогічної науки для дослідження набутоків педагогічної спадщини.

Найвизначнішим закарпатським професійним педагогом-ученим, письменником, поетом, греко-католицьким священником, культурним діячем та представником культурно-освітнього руху є Олександр Васильович Духнович. Педагогічна діяльність Духновича теж була повністю спрямована на необхідність дотримання у вихованні принципу народності.

Вчений постійно ратував та закликав до викладання навчальних предметів рідною мовою; створення системи виховання з урахуванням історичних та національних традицій народу. Конкретизував матеріал, який дав можливість поєднати навчально-виховний процес – це народна пісня, яка пробуджує любов до рідного краю. Особлива увага Духновича була спрямована на вміння поєднувати навчання з життям, тобто, знання приводити в «дію». Необхідно давати учням натяки на відповідь, а не готовий результат, «вправляти» учнів у кмітливості та мисленні. О.Духнович на професійній основі розвивав принципи народності, демократизму та гуманізму в освітній галузі, виокремлювався як палкий прихильник масової освіти населення на західноукраїнських землях.

Значний вклад у демократичне реформування освіти, школи і педагогічної думки внесли українські революційні демократи кінця ХІХ – початку ХХ ст., передусім І.Я.Фран-

ко, М.М.Коцюбинський, Леся Українка, П.А.Грабовський. Так, І.Я.Франко у своїх творах вирішував питання про взаємозалежність між економікою, політикою і освітою, про роль виховання і практичної діяльності у формуванні особистості, вимагав поєднання науки з працею, пропагував демократичні принципи освіти та виховання.

М.М.Коцюбинський, Леся Українка, П.А.Грабовський ратували про всебічний розвиток особи, різносторонню розумову і фізичну праці. У розв'язанні проблем народної освіти, школи, педагогічної думки брали активну участь такі українські педагоги як Б.Д.Гршчснко, Т.Г.Любенець, Я.Ф.Чепіга, Х.Д.Алчевська, (І.М.Ковалів, певною мірою О.Ф.Музиченко, С.А.Ананьїн, К.Б.Селіханович, В.П.Родников, в основі яких була творча праця, яка мала демократичну спрямованість, служила цілям боротьби для перетворення освіти в інтересах народу.

Б.Д.Грінченко пропагував гуманістичні педагогічні ідеї, рідше вимагав демократизації школи, здійснення навчання рідною мовою, схоластики в навчанні, поліпшення становища народних учителів.

Т.Г.Лубеpecь учительську працю підпорядковував життєвим інтересам народу, впроваджував у практику школи передові ідеї вітчизняної педагогіки, зв'язку освіти із життям, підготовки учнів то кожної праці для народу.

Такі проблеми як основні засади демократичної організації освіти, роль школи в розвитку національної культури, педагогічні і психологічні якості вчителя народної школи, удосконалення методів початкового навчання, поєднання розумової і фізичної праці школярів, врахування в педагогічному процесі психологічних і фізіологічних особливостей успішно досліджував і розв'язував видатний педагог Я.Ф.Чепіга.

Значний творчий вклад зробила у теорію і методику навчання дорослих Х.Д.Алчевська, яка п'ятдесят років керувала подільною школою в Харкові.

Активно боровся за демократизацію освіти український педагог С.М.Ковалів, творчість якого була проіннята духом протесту проти соціальної нерівності і національної дискримінації в галузі освіти. Він пропагував за ліквідацію авторитаризму в навчанні, за здійснення освіти рідною мовою, наближення школи до життя.

С.А.Ананьїн досліджував питання загального напрямку середньої освіти, розвитку в учнів інтелектуальної самостійності, свідомого, логічного мислення, гуманних почуттів і твердої волі. Важливим в дослідженні С.А.Анаиьїна були проблеми інтересу, виникнення і ролі зацікавленості в педагогічному процесі. Він гостро критикував індивідуалістичні і утилітарні концепції Ф.Фрстера, Г.Кершенштайнера та інших західноєвропейських педагогів.

Значну роль зіграв у розвитку педагогічної думки і освіти О.Ф.Музиченко, який обґрунтовував необхідність єдиної системи народної освіти, яка б давала можливість вільного, безперешкодного переходу учнів з початкової школи до середньої і далі – до вищої, забезпечення наукового змісту навчання, створення умов для вияв творчої активності учнів, теоретичного рівня підготовки вчителів.

Однак, О.Ф.Музиченко некритично сприймав і неправильно оцінював деякі положення герbartіанської педагогіки, а також індивідуалістичної «педагогіки особистості» Г.Шарельмана.

В наступні роки збагатили розвиток педагогічної думки та освіти такі видатні педагоги, діячі як С.В.Васильченко, Т.Г.Лубенець, Н.А.Скрипник, В.Г.Затонський, Я.Г.Ряппо, А.С.Макаренко. Останній став видатним педагогом-новатором, його спадщина мала революційний вплив на вирішення проблем виховання, а також Я.Ф.Чепіга, І. А. Соколянський, Й.Й.Косоногов. Яків Фсофанович Чепіга 40 років трудився на ниві народної освіти, досліджував таку важливу проблему як психофізіологічна природа навчального процесу. Він автор чи-

танок, методичних порад, розповідей про виховання дитини, необхідність знань із психології учня. Він автор монографій «Нравственное внушение в деле воспитания», «Страх і покарання». Наполягав на необхідність фундаментальної наукової підготовки вчителя.

Вчені педагоги України досліджували і проблеми приватного характеру. Так, видатний фізик і метеоролог Йосип Йосипович Косоногов написав і видав концентричний підручник фізики, виступав за введення практичних і лабораторних занять, відстоював евристичний метод вивчення фізики, в основі якого, як він вважав, має бути досвід, зв'язок теоретичного матеріалу з його практичним застосуванням.

Біографічний метод, як зображення життєвого шляху особи, являє собою складний процес. У розвитку педагогічної думки і освіти важливу роль зіграли видатні особистості, які своєю наполегливістю, демократизмом та неоціненною працею доводили значення народного виховання, виховання за певною системою, виховання як освітою так і фізичним навантаженням.

Становлення індивіда, його прилучення до суспільних норм, формування готовності до виконання різних рольових функцій, вироблення індивідуальних цінностей, світогляду, характеру і здібностей людини, – все це є багаторічним надбанням науковців та педагогів. Для того щоб охопити це різноманіття, отримати достовірну інформацію і потрібна система конкретних методів.

4. Педагогічні персоналії та джерела їх досліджень

Значні інструментально-пізнавальні можливості для педагога-біографа має близький історико-генетичного, ретроспективний метод (метод ретроспекції), який називають «методом цілісного бачення минулого». З'ясовуючи його суть

і технологію використання, вчена О. Нагорних показала як шляхом застосування методологічних процедур і прийомів (реконструкція; ідеалізація фактів і моделі; «об'єктивне дистанціювання» тощо), просуваючись від «відомого до невідомого», можна пізнати і зрозуміти «минуле із сучасного». Цей метод надзвичайно продуктивний для вивчення педагогічної персоналії, адже дозволяє зрозуміти її винятковість через розмаїття зовнішніх проявів і внутрішніх суперечностей, а також соціокультурну обумовленість її творчих ідей, концептів як для доби її життєдіяльності, так і для сучасності.

Поряд з означеними інструментами, свої специфічні дослідницько-пізнавальні функції у педагогічній біографістиці можуть продуктивно виконувати методи: а) ретроспективного синтезу – спрямовує увагу дослідника на сам процес формування і становлення особистості; дозволяє відстежувати як нарощувалися зміни і відбувалося її перетворення (і чому саме таким чином, а не іншим), які якісні трансформації відбувалися у розвитку особи порівняно із умовною вихідною точкою життєвого шляху та на кожному наступному етапі; сприяє з'ясуванню логіки «сходження особи до нового»; б) історико-логічний, органічно доповнюючи попередній метод, виступає у пізнавальній діяльності як діалектична єдність і протилежність будь-якої реальності, отже, дозволяє побачити як на кожному етапі свого існування особистість, з одного боку, виявляла себе як певна даність соціуму, з іншого, зрозуміти власну історію її розвитку; в) історичної актуалізації – орієнтує на визначення ролі, місця, значення досліджуваної персоналії у розв'язанні актуальних для певного історичного періоду суспільних, освітніх, педагогічних проблем в динаміці їхнього розвитку, обумовленої конкретними умовами і специфічними обставинами тощо.

Суть і технології використання означених й інших методів історичної науки достатньо розроблені у науковій літера-

турі. Існують продуктивні науково-методичні розробки щодо їхнього застосування в історико-педагогічних дослідженнях, тож вони можуть стати надійним операційним інструментом розв'язання завдань педагогічної біографістики.

Будучи близькоспорідненим із загальнонауковим методом порівняння, історико-порівняльний метод проектує розгляд певних явищ у динаміці, розвитку. В його основу покладена аналогія – метод-прийом, що дозволяє на основі схожості одних ознак об'єктів, які порівнюються, стверджувати про схожість їхніх інших ознак. Застосування цього методу у дослідженні біографії сприятиме виявленню на основі обмеженого кола фактів її суттєвих рис, коли вони не є явними, та з'ясуванню загального і повторювального, необхідного і закономірного у її розвитку. Він дає можливість «виходити за межі» досліджуваної персоналії і на основі аналогії розглядати її в широкому контексті педагогічної думки і через призму паралелей з її іншими представниками. Таким чином, заповнюються прогалини і витворюється цілісний образ біографії.

Історико-порівняльний метод має деякі обмеження, тож його застосування вимагає додержання певних методологічних вимог. Він дозволяє зіставляти педагогічні біографії, що перебувають як на одній, так і на різних стадіях розвитку, але при цьому, у першому випадку їхні сутнісні характеристики мають розкриватися на основі схожості, а в другому – відмінності. Порівняння має здійснюватися не за формальними ознаками подібності, а на основі реальних фактів, переконливих аргументів, що відображають істотні риси, властивості персоналій, їхніх творчих ідей.

Історико-порівняльний метод визначає два методологічно важливі аспекти проведення досліджень у галузі педагогічної біографістики. Перший стосується вивчення особи в універсальній системі координат через використання двох протилежних підходів: 1) синхронного («горизонтальний

зріз»), який проектує її аналіз у певний конкретний відрізок часу (оцінювати через стосунки і порівняння із сучасниками тощо); 2) діахронного (грець. – «крізь час»), що проектує вивчення персоналії за часовою «вертикаллю», зокрема, дозволяє відстежувати послідовність особистісного формування, еволюцію її творчих ідей і поглядів, з'ясувати їхнє наслідування від попередників і впливи на наступників, виявляти їхні спадковість, взаємовпливи, запозичення тощо.

Другий аспект стосується такого фактичного обов'язкового компонента історико-педагогічного і біографічного дослідження як періодизація. Ольга Сухомлинська вважає її однією з головних наукових проблем гуманітарної сфери, адже від того, що береться за основу періодизації, який контекст вкладається в той чи інший період, що виступає його рушійною силою, відбувається розгортання загального науково-дослідницького поля. Чітка періодизація, за думкою вченої, допомагає зрозуміти структурні особливості науки, генезу і еволюцію її ідей, концепцій, методів, тенденцій розвитку; полегшує виявлення її внутрішніх закономірностей, забезпечує наукове узагальнення.

Попри такі важливі функціонально-пізнавальні можливості, у методології гуманітарних наук не має чіткого визначення статусу періодизації, тож її трактують як «дослідницьку технологію», «підхід», «різновид класифікації», а також як «метод», що вважаємо найбільш виправданим.

Виходячи з аналізу різних наукових рефлексій цього феномену, адекватним і цікавим вважаємо дещо алегоричний розгляд періодизації як «базової конструкції» «певної схеми (кістяка, скелета)», на яку «нанизується множинність подій» як результатів пізнавальної діяльності у вигляді «фактів-знання». У сукупності вони дають певний образ досліджуваного явища, що виступає як об'єкт періодизації – об'єкт пізнання.

I. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

1. Назвіть період підйому активізації джерелознавчого питання в Україні.
2. Поясніть поняття «автентичне першоджерело».
3. Назвіть дотичні терміни до поняття «історико-педагогічного джерела».
4. Перелічіть види джерельної інформації.
5. Що необхідно враховувати для вивчення творчої спадщини особистості?
6. Який внесок П.П. Кононенка у розвиток національного виховання молодого покоління.
7. Перерахуйте основні заслуги П.П. Кононенка у педагогічній науці.
8. Чим завдання біографа суттєво різняться від завдань істориків?
9. Схарактеризуйте діяльність представника педагогічної науки (за вибором).

II. Дослідницькі завдання

1. Педагогічна біографістика виявила неабиякий науковий інтерес за останні 20 років. Поясніть чому.
2. З'ясуйте можливості та межі педагогічної біографістики.
3. Визначте області та мету застосування методів дослідження педагогічних персоналій.
4. Доведіть, що біографічні дослідження – особистісний розвиток дослідника.
5. Чим пояснюється дослідницький підхід вивчення педагогічних персоналій в гуманітарних та соціальних науках: літературі та історії, соціології, психології, етнології?

III. Практичні завдання

1. Тема «педагогічна біографістика» наразі пробуджує науковий інтерес. Цей інтерес переважно в контексті міждисциплінарного характеру. Поясніть – чому?
2. Одним із вихідних моментів для інтенсивного вивчення персоналії є соціально-теоретична теза, яку ввів Ульріх Бек: це – поняття «суспільство ризику». Чи може бути дотичним воно до вивчення біографії?
3. Гідденс стверджує: звільнення особистості від традиційних канонів та відсутність соціально прописаної істини призводять до потенційно небезпечних ризиків у житті людини. Ви згодні з цією думкою? Чому?
4. Для дослідження педагогічної персоналії використовується широкий діапазон термінів, наприклад: біографічні дослідження, підхід до історії життя, біографічний метод тощо. Як ви вважаєте: чому?
5. Доведіть, що літературне інтерв'ю біографічного характеру дає неочікуваний результат.

IV. Здійснити категорійний аналіз основних понять методологічне підґрунтя, принципи, засади, педагогічний процес, історична послідовність, «історіографічне джерело», педагогічна спадщина, конкретно-тематичних досліджень, міждисциплінарність.

V. Тести наукових повідомлень

1. Основні характеристики соціальних змін при вивченні педагогічних персоналій.
2. Звільнення від традицій та відсутність соціально прописаних істин у дослідженні біографії персоналії.
3. Підґрунтя поточної дискусії про стан розвитку біографічних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисов М.И. Источники изучения истории советской школы и педагогики: учеб.-метод. пособ. для пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1986. 223 с.
2. Днепров Э. Д. Советская историография дореволюционной отечественной школы и педагогики (1918 – 1977). Проблемы, тенденции, перспективы. Москва.: НИИОП, 1981. 90 с.
3. «Історичний архів. Наукові студії». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// uamoderna.com](http://uamoderna.com) > images > biblioteka > Ist_arkhiv > Ist_archiv
4. Розман І.І. Теоретико-методологічні засади дослідження персоналії (на прикладі П.П. Кононенка)// Науковий журнал «Молодий вчений». Херсон, № 1 (53) січень, 2018. Частина III. С. 373 – 378.
5. Розман І.І. Біографічний метод як спосіб висвітлення педагогічної спадщини// Virtus: scientific journal. Monreal, Canada, 2017. December 19. С. 109 – 111.
6. Розман І. І. Історичні дослідження педагогічних персоналій як наукова необхідність/ матеріали XXXI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації». Переяслав-Хмельницький, 19 грудня 2017 р. С. 404 – 405.
7. Розман І.І. Джерела дослідження педагогічних персоналій // La science et la technologie à l'ère de la société de l'information: coll. de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» з avec des matériaux de la conf. scientifique et pratique internationale, Bordeaux, 3 mars, 2019. Bordeaux : OP «Plateforme scientifique européenne», 2019. V.5. P. 57 – 61.
8. Стражнікова І. Розвиток педагогічної науки в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: історіографічний контекст. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 616 с.
9. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: А.П.Н., 2003. 68 с.

Тема 6.

ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА ЯК АСПЕКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ БІОГРАФІСТИКИ

1. *Джерела особового походження.*
2. *Використання архівних та біографічних фондів як засіб вивчення педагогічних персоналій.*
3. *Використання теоретико-методологічних засад для дослідження персоналій О. І. Маркуша та Т. Ф. Бугайко.*
4. *Біографічний метод та документальні джерела біографії.*

1. Джерела особового походження

Джерела особового походження мають три важливі взаємопов'язані особливості: ретроспективність, документальність та суб'єктивність. Вони вказують на їхню зверненість у минуле, хоча її часові рівні (проміжки) різні, коливаються від майже синхронних у щоденниках, листуванні до автобіографічних. Це накладає свій відбиток на заміст та інтерпретацію інформації. Чим більшою є часова відстань між подіями і часом написання мемуарів, тим активніше автор залучає додаткові документи, які трактує з позицій їхнього сучасника та через призму власних переживань і мотивів, що спонукали «взятися за перо».

Суб'єктивність цих джерел розглядаємо не як недолік, а невід'ємну властивість, адже закладена в них інформація апрі-

орі має особистий відбиток, бо в іншому випадку вони як жанр втрачають сенс. Вона обумовлюється індивідуальним ставленням автора до описуваних подій, його світоглядними уподобаннями, характером соціальних відносин, емоційним складом характеру, що, однак, не може виправдовувати відвертої тенденційності, свідомої фальсифікації.

Сучасну педагогічну біографістику важко уявити без зображальних або іконографічних джерел (кіно-, фото-, відеодокументи, портрети, картини, рисунки), які у наукових працях зазвичай використовуються як супровід до текстової частини. Вони дають образне уявлення про певні події, явища, процеси, поглиблюють розуміння їхньої значущості й дозволяють стати їхніми співучасниками. Сучасні технічні засоби розширюють можливості для репрезентації таких артефактів та актуалізують створення відповідного кінофотовідео ресурсу про діячів освіти і педагогів.

Останнє стосується і фонічних (звукових, вербальних) джерел. У «чистому» вигляді вони не можуть поєднуватися із текстовим матеріалом, тож актуалізуємо цю проблему в контексті розвитку усної історії.

Предметного аналізу потребує група писемних джерел, які складають головну інформативну базу досліджень з педагогічної біографістики. Слід доповнити їхній поділ за родово-видовим принципом (документальні, оповідні, масові, конкретно-соціологічні, особового походження) класифікаційними схемами, що враховують місце збереження, характер публікації і оприлюднення, час і місце появи. Вибір критеріїв класифікації обумовлюють мета, предмет, інші параметри кожного дослідження.

Окремі групи, види, жанри писемних джерел мають своє інформативне навантаження та відіграють різну роль у вивченні персоналій. Їхній аналіз потребує використання наукового інструментарію різних галузей знань.

З таких міркувань в одному контексті аналізуємо чотири основні групи писемних джерел:

- документальні, створені за життя педагогічної персоналії і є найбільш репрезентативними за вірогідністю інформації (законодавчі і діловодні документи органів державної влади, громадських організацій, окремих діячів тощо);
- оповідні, що у довільній формі фіксують інформацію про суспільне життя і певну особу (повчання, похвала, подорожні записки тощо), тож відображають суб'єктивні рефлексії авторів;
- масові – характеризуються типовістю і повторюваністю інформації, тож дозволяють виявляти і відстежувати тенденції формування і розвитку як суспільних процесів і явищ, так і життя певних персоналій (періодична преса, довідкові видання тощо);
- матеріали соціологічних досліджень – зібрані внаслідок анкетувань, інтерв'ю, спостережень дані, що оброблені і представлені у звітах і довідникових публікаціях.

Для структурного аналізу поділяємо офіційні документи на наступні умовні групи:

- Перша – діловодні й судово-слідчі матеріали. Вони мають персоніфікований характер (містять біографічні факти, які не можна почерпнути з інших джерел) та становлять особливу цінність для вивчення репресованих і реабілітованих діячів. Нові пласти інформації про їхню життєдіяльність розкривають документи з розсекречених архівів СБУ, які активно вводяться у науковий обіг педагогічної біографістики.

Важливим носіями особистої інформації є документи органів управління освіти, громадських організацій, освітніх закладів які, попри фрагментарність, також створюють надійний фундамент для реконструкції біографії.

Вони активно використовуються у дослідженнях з історії шкільництва і культурно-просвітницького руху XIX – першої половини XX ст. в Україні та про педагогічні персоналії.

Документи органів місцевого управління та самоврядування також містять персональну інформацію про професійну і громадську діяльність педагогів і культурно-освітніх освітніх діячів.

Важливим джерелом біографічних і просопографічних студій також є різні за структурою і змістом матеріали про діяльність місцевих органів освіти та освітніх закладів, що зберігаються у фондах центральних і обласних державних архівів.

Окрему групу документальних першоджерел становлять т. зв. непрямі джерела: метричні книги (велися церковними приходами з 20-х рр. XVIII ст. до 1918 – 1920 рр., відтак передавалися в органи РАГС, потім у державні архіви), послужні списки, майнові документи, шлюбні контракти тощо.

Про їхній інформативний потенціал засвідчує документальне генеалогічне дослідження.

Окрему групу джерел дослідження педагогічних персоналій становлять документи особового походження, які потребують предметного аналізументів зберігаються в державних архівах, бібліотеках, наукових і освітніх установах.

Джерела особового походження розділяємо на дві основні групи: документи, видані офіційними органами (свідоцтва про народження, шлюб, освіту, майновий стан, нагороди; облікові картки, службові характеристики тощо); мемуаристика – спогади, щоденники, подорожні нотатки, епістолярій, інша література, за поділяється за жанровими ознаками.

- Другий підхід – комунікативний – відображає часовий зв'язок творця джерела із суспільством, який відбувається у двох вимірах: із сучасним соціокультурним середовищем та з попередніми і наступними генераціями.

Наприкінці 80-х ХХ ст. особові фонди існували фактично в усіх центральних і обласних державних архівах України. В облдержархівах чисельність родинних і особових фондів коливається, до прикладу, від шести у Херсонському до 34 (6388 одиниць зберігання, що охоплюють період 1693–2010 рр.) у Полтавському тощо.

Питома вага особових фондів у центральних і обласних архівних і бібліотечних установах, які належать педагогам є відносно невисокою. При цьому, вони репрезентують величезний масив матеріалів, що відображають життя і творчість діячів, що досліджуються як педагогічні персоналії.

2. Архівні та біографічні фонди як засіб вивчення педагогічних персоналій

Вивчення педагогічних персоналій дає можливість звернути особливу увагу на значення не тільки професійної фаховості особистостей педагогів, а й розглядати окремі персоналії в багатогранних аспектах їхнього життя з метою збагачення науково-практичного світогляду, підвищення загальнокультурного рівня громадянського суспільства.

Унікальні фонди, що їх зберігає Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського – національне надбання і гордість України: понад півмільйона рукописів та рукописних книг є свідками нашої історії, культури, самобутності Української держави загалом. Ця тема досліджується відомими науковцями у галузі біографістики та персоналістики, які ретельно опрацювали її з позицій літературознавства і документалістики (О. Галич, Е. Местергазі, Пустовіт, М. Федунь); історичного джерелознавства (С. Макарчук, М. Казьмирчук, О. Косенко, С. Павленко, О. Ясь); правознавства (С. Кодан); біографістики (М. Гончаренко, Н. Любовець, Т. Черкаши-

на), а також історико-педагогічної науки (М. Анісов, Г. Белан, Л. Голубничка, Н. Дічек, Т. Завгородня, Д. Раскін, О. Петренко, Л. Смолінчук, О. Сухомлинська та ін.); психології (Н. Логінова).

Винятковість дослідження архівних та бібліотечних фондів життєдіяльності відомих особистостей, серед яких педагоги, громадські діячі, освітяни, засвідчує факт нагромадження у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України понад тисячу особових архівних фондів, а в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) – 264. Матеріалів щодо педагогічних персоналій, зосереджених у Центральному державному історичному архіві м. Львова (ЦДІАЛ) України, нараховується в загальній кількості близько 90 [1].

Наприкінці 80-х років ХХ ст. особові фонди існували фактично в усіх центральних і обласних державних архівах України, їхня загальна кількість становила 1227, а обсяг 92,3 тис. умовних одиниць зберігання – справ. Матеріали у фонди надходили, практично, стихійно: їх передавали з особистих архівів та громадських організацій. Переважно за допомогою поданих документів ставала надбанням індивідуальна життєдіяльність письменника, педагога, історика.

Значна кількість особових фондів педагогічних персоналій зосереджена у Центральному державному історичному архіві м. Львова (ЦДІАЛ) України. Обсяг їх складає понад 500 справ. За структурою вони поділяються на офіційно надані матеріали, на біографічні спогади, мемуари, щоденники, тексти публікацій, епістолярії, навчально-методичні розробки, світлини з домашніх архівів, матеріали про фондоутворювачів.

Ще більш неосяжний і менш опрацьований з позицій історико-педагогічної біографістики пласт джерельних матеріалів зосереджений у відділі рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника (ЛНБ). Серед упорядкованих у ньому наприкінці 80-х рр. ХХ ст. близько 175 особових фондів (а

їхнє формування продовжується), близько 2/3, згідно з нашими підрахунками, належить особам, які заслуговують на дослідження саме як педагогічні персоналії.

У фондах «Правління Мукачівської греко-католицької єпархії», «Мукачівського Чернечого монастиря отців Василян» є дані про відкриття шкіл, призначення вчителів, розпорядження про обмеження вживання слов'янської мови в церковних школах і діловодстві єпархії; збережено спроби замінити слов'янський алфавіт латинським, документи про візитації шкіл.

У цих же фондах зберігаються документи про діяльність «народних будителів» та видатних письменників ХІХ ст.

Загалом вивчати конкретні персоналії можливо за допомогою автобіографій, особово-облікових документів, спогадів, листів, періодичних видань, часописів, наукових праць, інших продуктів творчості, навчально-педагогічної діяльності у освітніх закладах, виступах на різного типу зібраннях.

Досліджуючи мемуаристику, безумовно розглядаємо персоналію у плані суб'єктивного аналізу – це не є недоліком, а відображає особистісне ставлення автора до об'єкту дослідження. Ймовірно, прослідковується здатність множити неповторність особи, її значущість для інших через особисту емоційність, однак це не може виправдовувати відвертої упередженості, свідомої підробки.

Слід зауважити, що аналіз джерел, які архівуються, сприяє розширенню відомостей про діяльність педагогічних персоналій; він свідчить про справжню творчу роботу унікальних осіб, вивчення напрацювань яких сприяє розвитку історико-педагогічних наук. Лише невелика кількість таких джерел досліджена і використовується в обігу педагогічної науки. А решта (більшість таких надбань) чекає на свого прискіпливого дослідника, який відтворить педагогічну та культурно-просвітницьку діяльність педагогічних персоналій на базі істори-

ко-педагогічної біографістики з метою її всебічної реалізації в науково-освітнянських колах, що сприятиме комплексному осмисленню певної особистості.

3. Використання теоретико-методологічних засад для дослідження персоналій О. І. Маркуша та Т. Ф. Бугайко

У другій половині ХХ століття в освіті після застійного суспільно-історичного процесу, у вивченні та опануванні персоналій педагогіки, домінує саме така думка, що мала задовільнити партійні органи влади: суб'єктивність поглядів на вчення того чи іншого педагога, афішування тільки позитивних результатів педагогічної науки тощо. Основою досліджень мали бути встановлені наукові кліше і загальноприйняті факти.

Але вже у часи «перебудови» почали з'являтися об'єктивні судження у дослідженні педагогічних персоналій.

Кожне наукове дослідження вимагає вивчення проблеми в певній визначеній системі, тобто має мати методологічне підґрунтя. Тільки використовуючи концептуальні засади та методи можна здійснити певне дослідження. Під час роботи над темою необхідно опиратись на методологічну основу даного питання.

Кожна наукова галузь має свою методологію. Так, зокрема відома методологія філософії, методологія науки, методологія освіти, методологія педагогіки тощо.

У дослідженні персоналії та її спадщини необхідно спиратися на концептуально важливі загальнонаукові гносеологічні принципи історизму, об'єктивності, поєднання логічного, історичного та системності.

Візьмемо за основу принцип історизму та дидактизму, який будемо розглядати на відомих постатях середини ХХ століття: О.І.Маркуша та Т.Ф.Бугайко. Принцип об'єктивності спри-

яє усебічному врахуванню чинників та позитивних і негативних умов, суспільно-педагогічних причин, змісту і результатів діяльності даних педагогів. Принцип поєднання логічного та історичного забезпечить висвітлення фактів, які відтворюють історичний процес розвитку освіти, школи і навчання в Україні вказаного періоду.

Принцип системності допоможе з'ясувати та вивчити етапи становлення вчених-педагогів у контексті ідеї національної школи. В історії педагогіки біографічний підхід має аргументованість аналізу літературних джерел, спогадів на основі біографії особистості.

Ім'я Тетяни Федорівни Бугайко (1898 – 1972 рр.), доктора педагогічних наук, заслуженого вчителя України гідно входить до плеяди таких відомих імен як Ф.Ф.Бугайко, О.Р.Мазуркевич, А.Є.Пасічник, Б.І.Степанишин. Особистий фонд Т.Ф.Бугайко на раховує понад 200 документів, які зберігаються у Педагогічному музеї України. Науковець працювала до кінця свого життя в Київському педагогічному інституті ім. Горського, керувала кафедрою, створеною нею методики української мови і літератури, займалась дослідженням методики української літератури. Разом з Ф.Ф.Бугайко підготувала посібник «Українська література в середній школі: Курс методики» (1955, 1962), а також посібник для студентів і вчителів з методики.

Для того, щоб навчальні посібники носили стовідсотковий характер практичного застосування, вчена за сумісництвом працювала в школі, навіть на добровільних засадах була заступником директора школи з навчально-виховної роботи. Стрижнем педагогічних підходів Т.Ф.Бугайко вважала практичні інтереси дитини у процесі навчання.

Широко відомі її праці з проблем майстерності вчителя, виховання засобами мистецтва слова. Принцип дидактичності чітко прослідковується у педагогічній діяльності Тетяни Федорівни. Доктор наук підготувала посібник «Бесіди з молодими

словесниками про уроки літератури у 5-6-их класах» (1967 р.) та ряд педагогічних рекомендацій по вивченню творчості класиків української літератури: Т.Шевченка, І.Грабовського, М.Коцюбинського, Лесі Українки, Марка Вовчка, Глібова, Корнійчука та ін.

Тетяна Федорівна Бугайко була співавтором ряду шкільних підручників, хрестоматій з української літератури.

Підготовлений нею підручник «Українська радянська література для 10 класу» витримала 18 видань, а для 7-го – 11 видань.

Розроблені нею вказівки щодо викладання методики літератури у вищій школі опубліковані у працях «Практичні заняття з методики російської літератури» (1949), «Організація педпрактики студентів» (1952), «Роль педпрактики в підготовці вчителя» (1963) та ін.

Дослідження педагогічних, культурно-освітніх та психолого-етичних джерел спонукають до визначення основних напрямів науково-просвітницької діяльності Олександра Івановича Маркуша в педагогічному полі середини ХХ ст. Педагогічні наукові дослідження та творчість відомого закарпатського письменника, залишили глибокий слід в освіті, поєднуючи шкільницьку та плідну письменницьку і культурну діяльність спочатку в початковій школі, згодом – у горожанській школі (неповна середня школа).

Провідним методом вивчення спадщини О.Маркуша був обраний метод систематизації педагогічних видань та архівних джерел. Саме даний підхід допоможе нам представити більш повно педагогічні погляди та творчу діяльність педагога в єдності та цілісності тієї епохи.

Діалектика цілей і завдань педагога та письменника зумовлена переважно специфікою тогочасної ментальності мешканців Західної України. Виховні засади ґрунтувалися на принципах народності, урахування вікових та індивідуаль-

них особливостей учнів, принципу послідовності у вихованні, зв'язку виховання з життям, природовідповідності.

Починаючи з 20-х років сам чи у співавторстві, О.І.Маркуш, підготував і видав 23 підручники, навчальні посібники з різних дисциплін для початкових та горожанських шкіл.

Видавав популярний молодіжний часопис «Наш рідний край» та його додаток «Віночок для підкарпатських діточок».

О.І.Маркуш стає відомим на Закарпатті як прозаїк. Окремими виданнями виходять його збірки оповідань та повістей «Виміряли землю», «Ірину засватали», «Юлина».

О.Маркуш відомий також як перекладач творів угорських письменників. У 1960 р. за заслуги в розвитку літератури О. Маркуш нагороджений медаллю «За трудову відзнаку», а в 1970 р. – медаллю «За доблесну працю». Методологія прогнозує вивчення умов практичного використання науково-педагогічних ідей педагогів. В результаті даного опису доведено, що в науці переважають історико-педагогічні дослідження з проблематики історії української школи, історіографії персоналій педагогів, учених, які ратували за ідеї національного навчання та виховання.

4. Біографічний метод та документальні джерела біографії

У застосуванні біографічного методу до вивчення наукових біографій учених різних галузей знань умовно визначаємо три «методологічні традиції»: «радянську» і «західну» та «пострадянську», що еволюціонує на перетині двох перших. «Радянська традиція» цікава тим, що біографічний метод, який активно розроблявся у 1970 – 1980-х рр. був орієнтований саме на вивчення наукової творчості вчених. Вагомий внесок у цю справу зробив відомий психолог, історик українського

походження М. Ярошевський. У праці «Психологія творчості і творчість у психології» обґрунтував ідею, згідно з якою «термін «творчість» вказує і на діяльність особистості, і на створені нею цінності, які з фактів її персональної долі стають фактами культури».

Шукаючи відповіді на нього, М. Ярошевський аналізує зарубіжні та вітчизняні психологічні теорії і досвід написання біографій відомих діячів. На цій основі розробляються контури «нової моделі» наукового дослідження, яка поєднує «детермінанти» і «інднотермінанти» цього процесу, категорійний апарат, методика дослідницької роботи, технологію опрацювання джерел та комплекс методичних порад, що розкриває суб'єктивні й об'єктивні чинники, які також слід враховувати при вивченні творчої біографії вченого. Ця модель, як доволі цілісна «технологія» вивчення творчості вченого, не втратила актуальності для вивчення сучасної педагогічної біографістики.

На основі аналізу значного науково-методологічного і практично-біографічного досвіду в них розкривається широкий комплекс теоретичних проблем щодо створення біографій вчених: особистісне формування; становлення наукових шкіл; значення «закономірного» і «випадкового» у цих процесах; етика наукових стосунків, зокрема співавторства; визначення наукових пріоритетів тощо. Таким чином, було закладено важливий фундамент для дослідження біографії вченого як окремого частини історії науки і наукознавства. Для цього залучені усні інформації, спогади, мемуари, щоденники, епістолярна спадщини хоча й не заперечувалися, проте мало селекційний, далеко неповний характер.

Укорінення теоретичних, методологічних догматів у студіюванні біографічного жанру породжує «шаблонні» тексти, здолати які складно через відсутність творчої свободи. Позірні атрибути респектабельності тогочасної біографістики обмежували оприсутнення в текстах «справжнього» людського

життя з усіма емоціями, переживаннями, досвідом тощо.

Окремо слід сказати про доречність студіювання причетними до біографістики загальних філософських категорій, як-то: «єго», «пост-єго», «трансценденція «я»», що помітно розширить сприйняття значень суб'єктивного в об'єктивній реальності, розбудує підмурок для можливостей пізнавати й перетворювати себе. Роз'яснення із посиланням на здобутки суміжних галузей знань, наприклад, вітчизняних і зарубіжних історії науки, історіографії цих та інших термінів дасть змогу розширити словник науки, вийти на новий рівень осмислення її змісту через поняттєво-категоріальний апарат.

Слід зауважити, що недостатньо уваги приділено і класифікації біографічних джерел, залученню та особливостям вивчення недокументальних пам'яток культури, тобто усної історії. Важливо не просто розглядати будь-які свідчення, сліди минулого джерелом біографістики, але й критично визначати їх цінність, застереження користування; необхідно дібрати належні та найприйнятніші методи вивчення тощо.

На тлі «класичних» джерел, які давно і справедливо заслужили доброзичливе ставлення фахівців і достатньо репрезентовані ними, варто переглянути значення усного слова в задокументованому суспільстві. І хоча його надуману слабкість вважають універсальною, а пам'ять із часом може зраджувати людині і явища минулого здатні модифікуватися у свідомості поколінь, утім для дослідників, вихованих у традиції поваги до настанов Ш.-В. Ланг-луа чи Ш.Сеньобоса, увесь «сукупний інформаційний фонд» є, безумовно, важливим.

З огляду на модерні експерименти вчених усне слово демонструє значний потенціал, проте бракує практики роботи з ним, аби видобути за допомогою перехресних джерел і поза ними об'єктивні знання. Ця точка зору органічно поєднується з твердженням Г.Принса про новітні форми існування усної традиції, кодованої за допомогою сучасних систем передачі ін-

формації, комунікації, що утворює особливу проміжну ланку між не-писаним і писаним словом і значно збагачує джерельну базу біографістики.

1. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

1. Назвіть групи писемних джерел.
2. Що становить інформативне навантаження писемних джерел?
3. Яку роль для висвітлення особи мають документи органів управління освіти?
4. На які групи розділено джерела особового походження?
5. Розкрийте значення архівних та біографічних фондів як засіб вивчення педагогічних персоналій.
6. Чи сприяють розширенню відомостей про діяльність педагогічних персоналій архіви? Чому?
7. Розкрийте концептуально важливі загальнонаукові гносеологічні принципи історизму для вивчення персоналій.
8. Доведіть, що метод систематизації педагогічних видань та архівних джерел є перспективним.
9. Чому в науці переважають історико-педагогічні дослідження з проблематики історії української школи?

II. Дослідницькі завдання

1. У центрі уваги попереднє дослідження біографії складається з ретроспективного опису та його аналізу. З іншого боку, мало уваги приділяється педагогічним діям, які стосуються зазначеного і піднімають проблему необхідності документального дослідження. Це стосується, зокрема, питання про те, як експертиза біографії може мати виховний вплив на особистості. Ви згодні з цією думкою? Чому?

2. Доведіть, що результат обговорення документальних джерел щодо вивчення біографії персоналії, має вплив на професійну діяльність педагога.
3. Чи може людина у сучасному світі стати рабою біографії? Очевидно, що біографія з найдавніших часів мала, насамперед, вимір навчально-виховного значення. Доведіть або спростуйте цю думку.
4. Оповідання про богів та героїв підтримували завдання виховання хоробрих воїнів, праведних громадян та люблячих мудреців мудрість; майстрів, які практикують різні види мистецтв. Вони також мали освітній вимір життя, ще написаний античними істориками (наприклад, Плутархом). З якою метою сучасні науки вивчають документальну базу персоналій?
5. Як, на вашу думку, писати, розповідати, висвітлювати біографію так, щоб на кожному етапі життя людина могла використати це для власного розвитку?

III. Практичні завдання

1. Висловтесь щодо думки: освітній вимір щоденницької та мемуарної літератури для дослідження педагогічної персоналії є незамінним.
2. Педагогічне та освітньо-наукове вивчення документальних джерел біографії демонструє свою різноманітність: від історичного та емпіричного дослідження біографії до професійної біографії. Дайте оцінку цьому процесу.
3. Документальні джерела можна загалом визначити як індивідуальну життєву історію, зовнішній життєвий хід, історичні соціальні умови та події, з одного боку, і, внутрішній психологічний розвиток суб'єкта з іншого. Визначте цей взаємозв'язок.
4. Можна припустити, що всі дані про життя таких документів, як свідоцтва про народження та шлюб, свідо-

цтва про хрещення та підтвердження, свідоцтва про закінчення та працевлаштування можуть бути перевірені у біографічній програмі. Чи мають вони, на вашу думку, вплив на становлення особистості?

5. Мемуари – це форма життєвих спогадів, в яких описано більше зовнішніх життєвих подій та сучасників, ніж власний внутрішній розвиток. Ви згодні з цією думкою? Чому?
6. Спогади – інформація про досягнуту ідентичність та інтегровану соціальну роль педагогічної персоналії. Який вплив вони мають на наукові дослідження історії педагогіки?

IV. Здійснити категорійний аналіз основних понять документальні джерела, автобіографія, недокументальні пам'ятки культури, науковий експеримент, мемуари, спогади.

V. Темі наукових повідомлень

1. Навчально-виховні аспекти літературної та наукової біографії.
2. Автобіографія як натхнення для розвитку.
3. Біографія педагога як зразок педагогічної творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гомоннай В., Росул В. Видатні педагоги України (XIX – XX ст.). Ужгород: Закарпаття, 2001. 65 с.
2. Гудим В.В. Фонди особового походження державного архіву Полтавської області – джерело з історії краю. Архіви України. 2013. № 7. С. 94-104.
3. Особові архівні фонди Інституту рукопису: путівник/ Національна академія наук України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – К., 2002. – 768 с.

4. Розман І.І. Архівні та біографічні фонди як засіб вивчення педагогічних персоналій// Міжнародний науковий журнал «Освіта і Наука» №24(1) 2018. С. 175 – 179.
5. Розман І.І. Біографічний метод як комплекс методів соціологічного дослідження. Polish Science Journal. International Science Journal (ISSUE 8, 2018, Part 2) - Warsaw, Poland Wydawnictwo Naukowe «iScience». Nowember 2018. P. 57 – 62.
6. Розман І. І. Теоретико-методологічні засади дослідження персоналії (на прикладі О. І. Маркуша та Т. Ф. Бугайко)// Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. №18 (40). С. 33 – 35.
7. Розман І. Роль особистості у педагогічній персоналістиці // Science «Universum»: Practical applicftions jf research findings in Europe and Worldwide Procceding of XXI International scientific conference. Morrisville, USA, 2018. Jun. 1 st. С. 159 – 161.
8. Савчук А.Б., Савчук Б.П., Розман І.І. Просопографія в контексті досліджень історії дипломатії// Science: new goals. Proceedings of III International scientific conference. London, 2017 Nov 30. S. 53 – 57.
9. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX – XX століття) : монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. 424 с.

Тема 7.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПЕРСОНАЛІЙ УКРАЇНСЬКОЮ РАДЯНСЬКОЮ ПЕДАГОГІЧНОЮ НАУКОЮ

1. *Здобутки та прогалини вивчення персоналій українською радянською педагогічною наукою.*
2. *Біографічна парадигма другої половини 40-х – 80-тих рр. ХХ ст. в Україні.*
3. *Персоналії в системі українських педагогічних наук.*
4. *Фахові педагоги як об'єкт української історико-педагогічної науки.*

1. Здобутки та прогалини вивчення персоналій українською радянською педагогічною наукою

Історіографія української педагогічної науки є відносно молодого субдисципліною, однак радянські і сучасні учені представили чималий доробок, що презентує класифікаційні схеми і наукові методики вивчення педагогічних персоналій (О. Адаменко, Дічек, Н. Д. Раскін, Л. Смолінчук, І. Стражнікова, О. Сухомлинська).

При цьому, методологія історіографічного аналізу джерел педагогічної біографістики майже не розроблена.

Зважаючи на складну багатопланову архітектоніку української педагогічної біографістики, яка складається з величезної кількості публікацій, що мають загальні та особливі структурно-змістові риси, пропонуємо класифікаційну схему їхнього поділу за певними ознаками.

Необхідно звернути увагу на те, що відображає статус, обсяг, призначення, кількість авторів виокремлюємо такі групи історіографічних джерел:

- узагальнюючі праці, монографії (колективні, індивідуальні), дисертації і автореферати;
- наукові статті та матеріали науково-практичних конференцій і тематично-біографічних збірників;
- навчально-методична література;
- довідниково-енциклопедичні видання;
- «синтетичні студії», що містять різні інформативні матеріали.

На *другому рівні* за критерієм об'єкта дослідження виокремлюємо студії, присвячені:

- окремим педагогічним персоналіям;
- групам персоналій, елементи біографії, період діяльності, ідейні погляди;
- діячам, які за певними ознаками відносяться до педагогічних персоналій.

За етнопонаціональними критерієм розрізняємо дослідження про представників української, а також зарубіжної педагогічної думки, які вивчаються у контексті педагогічної компаративістики.

Запропонована класифікаційна схема умовна, однак, оптимально відповідає характеру і особливостям наукового доробку з педагогічної біографістики, тож слугує за основу його історіографічного аналізу.

Їхнім яскравим зразком є «історико-педагогічні синтези» у вигляді підручників і навчальних посібників з історії освіти

і педагогіки. Вони презентують масив фактів, концептуальних теоретичних положень і оцінок та основні тенденції, періоди, інші характеристики розвитку освітньо-педагогічного процесу.

При аналізі української радянської історіографії педагогічної науки виходимо з такої принципової позиції: зважаючи на складні умови за яких працювали її представники, з морально-етичних міркувань не маємо права «викривати» і «засуджувати» їх за ідейно-політичну ангажованість. Навпаки, прагнемо віднайти у їхньому доробку раціональне зерно, продуктивні напрацювання, які позитивно вплинули на подальший розвиток педагогічної біографістики.

Радянська педагогічна біографістика визначила важливі контури і стала підґрунтям для розвитку цього напрямку історико-педагогічної за сучасного періоду. Предметний аналіз цієї проблеми передбачає: а) з'ясування проблеми персоніфікації історії розвитку української освіти і педагогічної думки, що окреслює коло педагогічних персоналій, які стали предметом вивчення радянською історико-педагогічною наукою; б) здійснення аналізу доробку учених, які зробили найвагомий внесок у її розвиток.

Радянська історико-педагогічна наука утвердила і розвинула традицію вивчення визначених мислителів і учених – представників різних галузей знань, державних, громадських і церковних діячів тощо як педагогічних персоналій.

З-поміж старшої генерації українських радянських істориків педагогіки чільне місце посідає М. Даденков (1885 – 1955). У провідному науково-педагогічному журналі УРСР «Радянська школа» з'явилася його ґрунтовна розвідка «Великі слов'янські педагоги XVII – XIX ст. та їх спадщина» (1945, № 1-2), де висвітлюються педагогічні ідеї князя Мономаха, діячів братських шкіл України і Я. А. Коменського.

Однім із чільних фундаторів української радянської педагогічної біографістики виступив С. Чавдаров (1892 – 1862),

який за понад 40 років пройшов шлях від гімназійного вчителя до знаного вченого. У виданому 2012 р. з нагоди 120-річчя від дня народження бібліографічному покажчику зафіксовано 359 назв його праць. З них близько 40 присвячені педагогічним персоналіям другої половини XIX – першої половини XX ст.

Вагомий внесок у вивчення діячів світової педагогічної думки зробив представник харківської науково-педагогічної школи М. Григор'єв (1886 – 1968), який 1937 р. був звільнений з Харківського педінституту за звинуваченням у «націоналізмі», але unikнув репресій завдяки переведенню до Архангельська (РФ). З поверненням в Україну він став одним із провідних дослідників постатей, що представляли класичну (М. Пирогов, Л. Толстой, К. Ушинський) педагогіку XIX ст.

До молодшої генерації українських істориків педагогіки, які сформувалися вже за повоєнного радянського періоду належить В. Смаль (1930 – 1987). Його творчі інтереси були орієнтовані на вивчення персоналій українських педагогів, а здобутки у цій галузі не втратили наукової і бібліографічної вартості. Передусім ідеться про першу знакову працю з педагогічного франкознавства «Педагогічні ідеї Івана Франка» (1966), де, попри відсутність біографічної частини, через призму критики Каменяром «антинародної політики панівних класів у галузі освіти», здійснено комплексне дослідження його поглядів на зміст, мету завдання і методи виховання, на проблеми учительства.

Вражає широта наукового світобачення і творчих пошуків ще одного знаного історика педагогіки Ф. Науменка (1901 – 1991), який також стояв у витоків формування сучасної української педагогічної біографістики. Він зробив вагомий внесок у дослідження діячів, що репрезентували педагогічну думку за різних історичних періодів в Україні та зарубіжжі. Окремі аспекти цієї проблеми вже висвітлювалися науковцями, які показали його внесок у коменіану, зокрема участь у науково-

му дискурсі щодо впливу ідей братських шкіл на формування філософсько-педагогічної системи Я. А. Коменського (Ф. Науменко доводив, що її важливим джерелом стали погляди представників раннього Українського відродження).

Ще одну яскраву сторінку у розвиток вітчизняної історико-педагогічної науки вписав Б. Мітюров (1910 – 2007), який поряд із Ф. Науменком, заклав важливе підґрунтя для формування сучасної педагогічної біографістики.

Як «класику української педагогічної біографістики» та оригінальний внесок у світову коменіану можна схарактеризувати працю Б. Мітюрова «Ян Амос Коменский: біографія окремого обличчя» (1970), де за усіма канонами цього наукового-літературного жанру розкривається постать чеського педагога, як «живої людини», яка силою свого непересічного мислення і прагненням прислужитися людському прогресу висунула ідеї, що докорінно змінили розуміння шляхів та можливостей навчання і розвитку особистості.

Українська радянська педагогічна історіографія О. Духновича представлена публікаціями у центральних журналах «Радянська педагогіка», «Радянська школа» та монографіями Ф. Науменка, про яку вже згадувалося, В. Микитася (1959), ґрунтовною працею О. Машталера «Педагогічна і освітня діяльність О. В. Духновича».

Якщо вивчення згаданих знакових педагогічних персоналій радянською історіографією відбувалося через критику і протиставлення доробку «дореволюційних», «буржуазно-націоналістичних» авторів, то дослідження двох визначних постатей української педагогіки 20 – 60-х рр. ХХ ст. А. Макаренка і В. Сухомлинського, не потребувало такої «ревізії», позаяк відразу розгорталось у руслі пануючих ідеологем.

Таким чином, закладалось підґрунтя для формування окремих науково-педагогічних напрямів – макаренкознавства і сухомлиністики. Осягнути їхні масштаби і прояви дозволяють бі-

біографічні видання. Так, покажчик 1988 р. у розділі «Література про життя і діяльність А. С. Макаренка» фіксує 16 публікацій.

Означені репрезентативні студії концептуалізують радянську рецепцію постаті А. Макаренка. Відбулася канонізація його педагогічної системи як зразкової моделі, що на основі марксизму-ленінізму та документів компартії визначає базові основи виховання будівничого соціалізму. Його постать була зведена в ранг «фундатора та найвизначнішого теоретика і практика радянської педагогіки», який, відкинувши «буржуазну педагогіку» за її ідеалізм, реакційність, догматизм і формалізм, протиставив їй погляди на освіту і виховання, що стали яскравим зразком творчого застосування матеріалістичної діалектики.

З таких позицій досліджувалися основні аспекти і напрями радянського макаренкознавства, що стосувалися методологічних основ комуністичного виховання.

Поступ і здобутки радянської сухомліністики у концентрованому структурно-змістовому вигляді представляють матеріали біобібліографічного покажчика 1987 р. Зафіксовані у ньому понад тисячі різновидових публікацій, що презентують біографічні матеріали про В. Сухомлінського відображають унікальне в історії української педагогіки явище, коли директор школи силою свого таланту перетворився на постать республіканського, загальносоюзного і світового масштабу, гуртуючи навколо себе прихильників та спонукаючи освітянську громадськість наслідувати оригінальні новаторські ідеї, яка офіційна авторитарна педагогіка не могла притлумити або заперечити. Про це яскраво свідчить і той факт, що вже через рік після захисту кандидатської дисертації (1955) 37-річного педагога-новатора обрали членом-кореспондентом АПН РРФСР, а, відтак, одержавши численні урядові нагороди, у 1968 р. він став Героєм Соціалістичної Праці. Таке офіційне визнання і злива публікацій у громадській та освітянській періоди-

ці підготували ґрунт для предметного науково-педагогічного осмислення феномену В. Сухомлинського. У цьому процесі за радянської доби виокремлюємо два дещо умовні етапи: перший – припадає на прижиттєві 50 – 60-ті рр. XX ст.; другий – на 70 – 80-ті рр. XX ст.

Біографічні аспекти цих студій відзначаються тематично-орієнтованою спрямованістю: уникаючи загального аналізу життєвого шляху педагога-новатора, автори переважно апелювали до його окремих аспектів у ракурсі розв'язання своїх дослідницьких завдань. Їхньою спільною рисою став розгляд в одному змістовому ключі теоретичних положень творчого доробку В. Сухомлинського та практичного досвіду їхньої реалізації у Павльській школі з проекцією на розв'язання відповідних завдань виховання і навчання учнівської молоді.

Розвиток радянської педагогічної сковородіани знаменували присвячена його педагогічним поглядам багато праць. На окреме відзначення заслуговує вміщена у збірку аналітична студія О. Дзевєріна, що узагальнює рефлексії постаті Г. Сковороди радянською історико-педагогічною літературою. Проаналізувавши понад півсотні праць, що з'явилися в Україні з кінця XIX ст. представників різних галузей знань (зокрема, з педагогіки М. Григор'єва, М. Даденкова, О. Маркова, І. Пуха, П. Тараненка, С. Чавдарова та ін.), автор протиставляє їм дворянських і ліберально-буржуазних дослідників, які «замовчували антикріпосницький, антиклерикальний, демократичний і гуманістичний» характер педагогічних ідей просвітителя.

Необхідно зазначити прогалини вивчення персоналій українською радянською педагогічною наукою. Наскрізь ідеологізована радянська педагогічна наука трактувала творчість та освітню, громадську діяльність педагогічних персоналій через призму окремих суспільно-політичних течій і напрямів. За відсутності спеціальних студій з цієї проблеми, можемо виокремити і персоніфікувати їх наступним чином: офіцій-

ним «релігійно-монархічній», «реакційно-буржуазній» і «ліберально-буржуазній» течіям XIX – початку XX ст. протиставлялася «революційно-демократична» течія, яку представляли В. Белінський, М. Добролюбов, О. Герцена, М. Чернишевський. Під їхнім впливом перебували «прогресивні російські педагоги» К. Ушинський, М. Корф, В. Водовозов, Д. Тихомиров, М. Бунков, інші, які обстоювали вимоги загальної початкової освіти, утвердження наукових засад у змісті і викладанні навчальних дисциплін та заміни схоластичної, авторитарно-догматичної системи освіти, новою, яка б відповідала інтересам народу та озброювала учнів природничо-науковими, практично-корисними знаннями.

Відтак, за логікою радянських науковців, ці групи діячів справляли «вирішальний вплив» на українських «революційних демократів» (Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, П. Грабовський та ін.), які, однак, не «зрозуміли марксизму до кінця», не піднялися «на висоту наукового соціалізму», тому не могли з наукових позицій розв'язувати питання про сутність і шляхи утвердження соціалістичної системи освіти.

Це завдання спромоглися вирішити лише представники «революційно-пролетарського» напрямку, до якого, поряд із Н. Крупською, іншими російськими діячами кінця XIX – початку XX ст., відносили чи не єдиного українського педагога – Т. Лубінця.

Доречно відзначити, що у структурно-змістовому наповненні дисертації радянських науковців з педагогічної біографістики (В. Волошина, Г. Гребенна, В. Савинець, Н. Коваль, В. Лаврів, М. Мухін та ін.; див. додаток В.) мають багато спільного із сучасними кваліфікаційними роботами у цій галузі знань. Це дозволяє говорити про спадковість і поступальність її розвитку.

Розвинута і лоні радянської історіографії традиція, коли відомі, «легатимізовані» офіційною ідеологією українські письменники, стали вивчатися як педагогічні персоналії була

приваблива для дослідників історії педагогіки, які таким чином могли спиратися на нагромаджену літературознавством бібліографічну, джерельну і біографічну базу.

2. Біографічна парадигма другої половини 40-х – 80-тих рр. ХХ ст. в Україні

У 40–80-х рр. ХХ ст. з'явилося лише кілька виданих у Києві україномовних науково-дослідницьких праць з історії педагогіки. Одна з перших належить знаному вченому-педагогу М. Даденкові, який з 1944 р. очолював відділ історії педагогіки в Науково-дослідному інституті педагогіки УРСР. В його «Історії педагогіки» (1947 р.) простежується ледь помітна ностальгія за періодом 1920-х рр., коли він працював у Фребелівському жіночому педінституті.

Як зазначає О. Сухомлинська, «...звернення до творчої біографії є і традицією, й інновацією, бо збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі складові наукового дискурсу» [6, с. 41-45]. У радянські тоталітарні часи педагогіка та освіта слугувала вихованню «нової людини» та зміцненню панівного ладу. Радянська школа не лише дбала про якісну освіту, але й успішно здійснювала виховний процес у душі марксистсько – ленінської ідеології.

На основі наукових праць академіка О.Сухомлинської, доведено, що окрім соціальних чинників на розвиток явища диференційованого навчання впливали такі суто педагогічні чинники, як поширення ідей і впровадження результатів науково-психологічних студій, зародження (1960-ті роки) концепції гуманістичної педагогіки, активізація руху педагогів-новаторів, розвиток національної самосвідомості українців.

Сформовані ще у радянські часи науковці, отримали змогу більш об'єктивно досліджувати системи освіти зарубіжних країн лише після розпаду СРСР. Наприклад, варті уваги праці російських фахівців з порівняльної педагогіки 90-х років, хоч не всі вони відійшли від стереотипів минулого.

Слід зауважити, що О. В. Сухомлинська визначає складові, які включаються сьогодні в поняття «порівняльна педагогіка», а саме:

- досконале знання процесу, які розглядається, крізь призму проблем, що стоять перед українською теорією та практикою;
- не географічний (країнознавчий), а концептуальний підхід. Зокрема, в роботі Б. Манжоса порівнюється гештальтпсихологія – на прикладі робіт німецьких психологів В. Кельнера й К. Кофки – з біхейвіоризмом, представленим у працях його американських засновників Е. Торндайка та Дж. Уотсона;
- поєднання якісного й інтерпретивного принципів.

Аналіз характеру застосування терміну «парадигма» у дослідницькій та педагогічній практиці виявляє різних позиції в його розумінні і межах розповсюдження.

Одна з них полягає в утвердженні і доведенні того, що поняття «парадигма» належить сфері методології і відноситься безпосередньо лише до дослідницької діяльності, для якої виконує функцію методологічного регулятивна. Ця точка зору відповідає класичній науці, де суворо розрізняються об'єкт і суб'єкт дослідження: суб'єкт знаходиться поза об'єктом, вивчає його як би з боку, не втручаючись в його життя, для чого розробляє і використовує методи, прийоми і засоби, що дозволяють отримувати об'єктивне знання.

«Біографічна спадщина радянської педагогіки являє собою цілу плеяду відомих педагогів, одним з них є Григорій Ващенко – професор, доктор психології і педагогічних наук.

Була взята за принцип виховання комуністична партійна ідеологія, яка мала на меті спотворення людини як ества богоподібного гвинтика у державній машині тоталітарного суспільства. Численні арешти і знищення багатьох педагогів, включено з тими, що вірою і правдою служили режимові, є наглядним доказом цього твердження. До того ж у виховній системі України були відсутні національні моменти, що призводило до денационалізації. Нарешті, освіта в УРСР була позбавлена елементів гуманістичних наук і зводилася до технічно-професійного характеру.

Така система освіти не могла відповідати потребам українського народу, який століттями плекав духовні вартості, що втілювалися у його високу культуру, літературу і мистецтво.

Новою для даної епохи була теорія В.О.Сухомлинського, яка викликала широкий відгук: ідея зближення школи та родини – «співдружність родини та школи». У статті «Слово до батьків», в інших роботах автор пропагував ідею повернення педагогічної відповідальності в родину. Педагог писав, що не тільки школа виховує й дає освіту, а й родина, причому з першого дня існування дитини вона виконує ці ж функції. Тому родина та школа повинні розвиватись разом. Сухомлинський В.О. закликав до педагогічної освіти не тільки дітей і вчителів, а й батьків.

Радянська система вищої школи була досить успішною. Як доказ – тисячі емігрантів, котрі зі здобуттям вищої освіти влаштували своє життя в різних куточках світу. До нині передові країни в освітній сфері активно використовують кращі зразки українсько - радянської педагогіки. Зокрема, в Китаї є актуальними праці Василя Сухомлинського в Німеччині – творча спадщина Антона Макаренка та Григорія Ващенко. В Японії здобутками В. Сухомлинського послуговуються для виховання дітей любов'ю, прищеплення їм національних традицій, звичаїв.

До практичного вживання термін «парадигма», як наукознавчий, увійшов у 70-х роках ХХ століття. Біографічна парадигма дає можливість розглядати здобутки вчених, фахівців, науковців з більш ширшим аспектом діяльності: як теоретиків, практиків, інноваторів, істориків науки, досліджувачів тієї чи іншої теорії. Зі зміною історичної формації, відбувається переоцінка вже досягнутого та вивченого. Сучасна епоха характеризується процесами становлення нових парадигм у теорії освіти та виховання. Події у суспільстві взаємозв'язані і ускладнені різноманітністю. Головна ідея, яку може історик педагогіки почерпнути або ж зробити для себе рушійною, – це те, що які б ідеї не розвивалися у тій же педагогіці, які б процеси не відбувалися в школі, який напрям вони не мали, у них іманентно присутні ідеї, які в цей час розвиваються в суспільстві незалежно від їх спрямування, бо людський дух, духовність у цілому мають загальний характер.

3. Персоналії в системі педагогічних наук

Встановлено, що середина 60-х рр. ХХ століття характеризується тим, що у загальноосвітніх школах відмовляються від професіоналізації. Науково-методичний та навчально-виховний процес носить інтернаціональний та спланований характер.

Відбувається перенасичення освітньої програми, панує авторитарний стиль управління закладами освіти, переважають відтворювальні методи навчання, відбувається утиск навчання учнів рідною мовою; обов'язковим має бути вивчення російської.

Певний час, 80-90 роки ХХ століття, у загальноосвітніх навчальних закладах вивчення російської мови було тотожним іноземній: учнівський колектив ділився на окремі групи, у яких викладали, зазвичай два різні вчителі-філологи.

Видання підручників, публікація художніх творів, висвітлення педагогічних питань, розробка шкільних програм, – все це мало бути оцінено провідними партійними державними діячами.

В 70-х роках та першій половині 80-х років ХХ століття внаслідок застійних суспільно-історичних процесів поряд із збагаченням історико-педагогічного знання у висвітленні педагогічних персоналій посилювався схематизм, ідеологічна складова, необ'єктивність суджень і висновків.

Персоналістика допомагає персоніфікувати історико-педагогічний процес шляхом регулярного ознайомлення з різними формами соціально-культурних характеристик та явищ. Автори досліджень у своїх працях спирались на усталені наукові кліше та загальноприйняті факти, стандартизовано оцінюючи здобутки того чи іншого педагога у рамках радянської ідеології.

На думку істориків педагогіки, цей період потребує переоцінки поглядів у сучасному розумінні історико-педагогічного процесу. Надзвичайно потужна база вчених-педагогів, педагогів-практиків саме даного періоду, яка заклала фундамент навчально-виховного процесу, при осучасненні дослідженнях та висновках, дасть змогу використати набутий досвід, який би став більш актуальним для сьогодення.

Суть освіти України полягає у конгломераті незалежної держави, що поєднує народні традиції, національну історію, українську культуру. Тому важливим напрямком сучасних педагогічних досліджень є персоналістичний.

Протягом останніх десятиліть в Україні відчутно виник інтерес до біографічного знання, що поряд з іншими чинниками, має велике значення для формування свідомості громадян і значним виховним потенціалом.

«Відтак, біографістика як спеціальна історична дисципліна, та біографіка як частина гуманітарного та важливий чин-

ник суспільно-політичного та культурного життя країни, на нашу думку, мають вибрати в коло своїх інтересів попри вже узвичаєні питання, проблеми: а) вивчення специфіки використання біографічних документів і відомостей у різних видах джерел, орієнтованих на різного роду користувача, зокрема дітей; б) виокремлення з масиву персонологічних даних інформації щодо дитинства, виховання та навчання, батьківства та педагогічних поглядів особи; в) вироблення просопографічно та дидактично вмотивованих методик адаптації до дитячого сприйняття біографічної інформації як такої» [9]. Так, у цьому випуску «Української біографістики», яку започаткував у 1996 році Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «...вміщено вперше розроблену періодизацію розвитку української біографічної довідкової справи, в основу якої покладено її органічний зв'язок із процесами українського національного відродження та формування державницького світогляду на ґрунті утвердження національної ідеї, що справляли визначальний вплив на загальний розвиток вітчизняної гуманітаристики, її світоглядні засади, напрями та форми організації досліджень і наукововидавничої роботи» [7, с. 4].

На основі наукових публікацій визначено межі, основні риси, функції, а також формуючі чинники кожного з періодів. Основна увага спрямована на вивчення саме «...методологічних засад та узагальненню практичного досвіду роботи зі створення електронних біобібліографічних ресурсів, насамперед – щодо забезпечення реалізації проекту формування Інститутом біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським мовно-інформаційним фондом НАН України масштабного електронного науково-інформаційного ресурсу – «Українського національного біографічного архіву», покликаного задовольнити зростаючі потреби сфер освіти, науки, культури, державного управління, створити основу для консолідації

в Україні віртуального «дослідницького простору» як знаряддя творчої співпраці вчених-біографістів і аматорів із різних регіонів країни та зарубіжжя» [9, с. 5].

Педагогічна персоналістика дає змогу систематизувати та проаналізувати здобутки вченого, фахівця, педагога в суспільно-історичному, теоретичному, методичному, методологічному, загальнокультурному напрямку роботи.

4. Фахові педагоги як об'єкт української історико-педагогічної науки

Органічно інтегруючи здобутки і прогалини радянської історіографії та сучасні суспільні, освітні й теоретико-методологічні виклики, сучасна українська історико-педагогічна наука нагромадила значний досвід дослідження педагогічних персоналій. При цьому, залежно від предмету і завдань дослідження, особистих методологічних уподобань, наявності джерельної бази, характеру діяльності персоналії, рівня її осмислення у науковій літературі, інших чинників автори конкретних досліджень, з одного боку, визначають власні методологічні програми представлення їхнього життєпису та аналізу творчої спадщини, професійної і громадської діяльності тощо. З іншого боку, виробилися певні «неформально-обов'язкові» вимоги, які стосуються вивчення і представлення окремих компонентів біографічного дослідження, на яких акцентуємо увагу.

До таких компонентів передусім відноситься визначення чинників формування педагогічної персоналії та періодизацій її життєдіяльності. Вони взаємно корелюються, тож розглядаємо їх у спільному змістовому ключі. Передусім відзначимо загальну домінуючу закономірність щодо висвітлення біографічної складової цього різновиду історико-педагогічних сту-

дій. Виявлено, що чим вищий рівень дослідження життєпису персоналії, особливо, коли ідеться про визначних педагогів і вчених (І. Франко, А. Макаренко, В. Сухомлинський тощо), тим частіше автори або загалом оминають його увагою, або розглядають окремі аспекти у контексті теми свого дослідження.

Якщо ідеться про «маловідому», «незаслужену забуту» постать, то реконструкція її життєвого шляху становить одне з головних завдань комплексних досліджень. Його розв'язання здебільшого здійснюється на основі введення до наукового обігу нових і маловідомих джерел, що підвищує їхню новизну і оригінальність. Чинники та періоди формування і життєдіяльності діяча, у цьому випадку, як правило, проектуються та охоплюють і його особистісне становлення, і еволюцію наукових поглядів, і розвиток різних напрямів суспільної діяльності тощо.

В процесі нагромадження наукової літератури з педагогічної біографістики посилювалася тенденція щодо «стандартизації» підходів до з'ясування чинників формування та періодизації життєдіяльності педагогічної персоналії.

Окреслилася домінуюча «матриця», яка передбачає визначення і типові характеристики таких ключових чинників цього процесу: а) соціально-історичні (суспільно-політичні) – визначають умови й обставини життя і розвитку діяча від загальних характеристик чинних державних і освітніх систем, стану громадянського суспільства і суспільної свідомості, до акцентів на події і процеси, пов'язані з революційними, воєнними, іншими потрясіннями тощо; б) родинне середовище – акцентується на соціальному походженні батьків, морально-духовній атмосфері в родині, громадській активності її членів, впливах місцевих громад і т. ін.; в) освітнє середовище (навчання в освітніх закладах, впливи педагогів, товариські контакти тощо); г) культурне, громадське і інтелектуальне середовище, що охоплює широкий спектр наукових, культурних, особистих зв'язків та ін.

Поряд із цим, залежно від предмету і завдань конкретно-дослідження та рівня персональної методологічної культури, автори пропонують більш оригінальні рефлексії чинників формування досліджуваних персоналій, що створює підґрунтя для глибшого розуміння їхньої біографії, зокрема мотивів, інтересів, прагнень, що визначали науково-педагогічні погляди, характер освітньої і громадської діяльності тощо. До прикладу, ідеться про генетичний фактор (успадкування від родичів рис характеру, вдачі); психофізіологічні особливості (когнітивні і комунікативні якості; виняткові здібності тощо); доленосний вплив родинного, соціального, освітнього оточення (діда, батька, матері, дядька, вчителя, товариша тощо) щодо прищеплення любові до історії й культури народу, до книги, впливу на вибір життєвого шляху; закоханість у природу; про доленосні події, обставини, випадки; про особливості побуту; тощо. Відтак, проектується вплив певних чинників на формування внутрішньо-особистісних орієнтирів і переконань діяча.

Поширений підхід до розгляду особистісного формування і розвитку науково-педагогічних поглядів персоналій, особливо тих, чия життєдіяльність припадає на другу половину XIX – першу половину XX ст., у контексті розвитку педагогічної думки, освітніх реформ, суспільного розвитку певної доби. У цьому випадку акценти зміщуються на з'ясування пов'язаних із ними впливів, а біографічний аспект, як правило, відходить на другий план, розкривається фрагментарно.

До представлення життєпису у форматі «персоналія на тлі епохи» науковці часто вдаються через брак джерел для його цілісної реконструкції або при вивченні певного напрямку, складника її творчості, що створює підґрунтя для з'ясування і пояснення обставин формування наукових інтересів, вироблення наукових ідей, концептів тощо.

Цілком закономірним є намагання науковців скомбінувати і комплексно представити сукупність чинників, які, за їх-

ньою думкою, зумовили формування світоглядних і наукових поглядів, переконань досліджуваної персоналії. При цьому, вони слугують за «нитку Аріадни» періодизації її життєдіяльності, що, як відзначалося, є стрижневим компонентом, «становим хребтом» комплексних історико-педагогічних студій у галузі біографістики.

Попри особливості підходів до розробки таких періодизацій, обумовлених конкретним предметом дослідження, згідно нашого аналізу, вона здійснюється у двох основних площинах, які біографи більшою або меншою мірою пов'язують між собою. Перша стосується визначення загальних етапів усього життєвого шляху. У цьому випадку беруться до уваги усі означені чинники й умови особистісного, соціального, наукового, професійного формування, становлення і розвитку педагогічної персоналії. Таким чином, за основу поділу на окремі періоди слугують конкретні події, обставини, зміни, приміром: закінчення освітнього закладу, зміна місця проживання, роботи посади; виїзд або перебування закордоном, в еміграції тощо.

Складнішою виглядає періодизація творчої біографії персоналії, коли ідеться про еволюцію науково-педагогічних поглядів, зміну ідейних орієнтирів тощо. У цьому випадку етапність де термінується впливами зовнішніх освітніх, суспільних, ідеологічних, наукових чинників або суб'єктивно відрефлексовується біографом, який шукає і обґрунтовує мотиви, обставини, умови, що потягнули трансформацію поглядів, переконань, уподобань тощо.

Виявлено зростаючу з кінця 90-х рр. ХХ ст. тенденцію, коли науковці стали активно запозичувати певні «матриці» періодизації життєвого шляху або творчої біографії досліджуваних педагогічних персоналій. Приміром, у другому випадку ідеться про її позначання етапами «зародження», «формування», «становлення», «удосконалення» науково-педагогічних ідей, концепцій тощо.

Серед дослідників, що представляють окремі наукові осередки та школи часто домінують стандартні підходи до періодизації життєпису діячів різних епох за окремими чинниками або видами діяльності: періоди «родинного виховання»; «формування педагогічних поглядів»; «громадсько-просвітницької діяльності»; «розробки наукової теорії»; «узагальнення авторської концепції»; «розвиток викладацької / громадської / літературної діяльності». Також побутують апробовані (по суті трафаретні) формулювання назв періодів: «організаційно-педагогічний»; «науково-дослідницький»; «громадсько-просвітницький» тощо.

Цьому явищу важко дати однозначну оцінку. З формально-наукових позицій видається, що таким чином періодизації стають більш «обґрунтованими», «чіткими», «виразними». Втім, такий підхід часто не відповідає особливій логіці кожної окремої апріорі унікальної біографії. Виокремлення певного періоду за одним конкретним напрямком діяльності («науковий»; «освітній»; «педагогічний / викладацький / вчительський»; «адміністративно-управлінський»; «організаційно-науковий»; «культурно-просвітницький»; «літературний / публіцистичний / видавничий»; «партійно-політичний» тощо) автоматично «відсікає» присутність у ньому інших компонентів суспільної праці, які, вірогідно, також залишалися не менш значущими і продуктивними.

Також присутнє явище, коли науковці не завжди чітко визначають покладену в основу періодизації ознаку, тому різні за змістом поняття «життєдіяльність», «наукова / освітня / професійна / просвітницька діяльність», «розвиток теоретичних концептів» тощо використовуються як синонімічні. Означені й інші проблеми засвідчують потребу подальшого вдосконалення їхньої методологічної культури.

Переходячи до предметного аналізу історіографії сучасної української педагогічної біографістики, відзначимо, що в

його основу покладено два визначених нами тематично-персоніфікованих вектори. Вони стосуються: а) вивчення знаних «вітчизняних» (українських і російських) педагогів та діячів різних галузей знань як педагогічних персоналій, що певною мірою стало продовженням радянської наукової традиції; б) дослідження «маловідомих» і «незаслужено забутих» представників педагогічної думки, що відзначається більшою інформативною новизною. Розглядаємо їх через призму наукового дискурсу, доробку різних науково-педагогічних осередків і шкіл та основних тенденцій і аспектичних характеристик розвитку історико-педагогічної науки.

З формуванням нової національно-орієнтованої парадигми в українській науці змінювалися пріоритети вивчення знакових педагогічних персоналій. З її предметного поля поступово зникають діячі російської «революційної демократії» другої половини XIX – початку XX ст. та одіозні постаті радянської педагогіки на кшталт Н. Крупської, які асоціювалися з комуністичною ідеологією і старим політичним режимом. Водночас, у 90-х рр. XX – на початку XXI ст., поряд із продовженням розвитку ушинськознавства, пироговознавства, педагогічної франкіани і сковородіани, макаренкознавства, феноменальний ренесанс пережила сухомлиністика; також стали формуватися нові історико-педагогічні напрями – русознавство, ващенкознавство тощо.

І. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

1. У чому полягає особливість архітекτονіки української педагогічної біографістики?
2. Дайте визначення поняттю «історико-педагогічний синтез».
3. У чому полягає особливість радянської педагогічної біографістики?

4. Назвіть представників старшої генерації українських радянських істориків педагогіки.
5. У чому полягає специфіка старшої генерації українських радянських педагогів?
6. Назвіть представників молодшої генерації українських радянських педагогів.
7. Чим характеризується біографічні аспекти педагогічних студій?
8. У чому полягає біографічна парадигма другої половини ХХ ст. в Україні?
9. Назвіть особливості педагогічної персоналістики.

II. Дослідницькі завдання

1. При аналізі української радянської історіографічної педагогічної науки виходимо з такої принципової позиції: зважаючи на складні умови за яких працювали її представники, з морально-етичних міркувань не маємо права «викривати» і «засуджувати» їх за ідейно-політичну ангажованість. Навпаки, прагнемо віднайти у їхньому доробку раціональне зерно, продуктивні напрацювання, які позитивно вплинули на подальший розвиток педагогічної біографістики. Доведіть значення радянської педагогічної науки для сьогодення.
2. У Середньовіччі зафіксована велика кількість опису життя святих, правителів, священнослужителів різних рівнів та висвітлені їх моделі «опису життя» для наслідування представниками різних верств населення. Чи погоджуєтесь ви з тим, що для педагогіки теж необхідна «модель наслідування»?
3. Наскільки існує науково-дослідна біографія, незалежна від дисципліни і як слід оцінювати методологічний рівень попередніх досліджень?

4. Чи викликає у вас радянська педагогічна система фундаментальні сумніви?
5. Які існують можливості сприймати дослідження біографічних джерел менш орієнтованим на майбутнє, ніж ретроспективно?

III. Практичні завдання

1. Надайте інформацію про значення досліджень радянської української історико-педагогічної науки.
2. Занотуйте поточні питання, які виникли у вас при вивченні зазначеної теми?
3. Обґрунтуйте функцію дослідження радянської системи педагогічної науки.
4. Висловіть у коротких тезах власну думку щодо радянської педагогіки як інструменту професіоналізму.
5. З'ясуйте, чи можлива інтеграція ключових біографічних компетентностей щодо використання досвіду радянської педагогіки?

IV. Здійснити категорійний аналіз основних понять радянська педагогіка, парадигма, біографістика, педагогічна думка, генерація, персоналістика.

V. Темі наукових повідомлень

1. Педагогічний вимір педагогічної біографістики в полікультурному світі.
2. Листування та спілкування як шлях виховання, навчання та розвитку особистості.
3. Дослідження біографістики у публічних та епізодичних виступах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завгородня Т.К. Персоналістичний напрям у вивченні педагогічних ідей і освітньої діяльності педагогів сучасності / Т.К. Завгородня // збірник тез і анотованих матеріалів XIV Всеукраїнської історико-педагогічної науково-практичної конференції – Київ, 2014 р. – С. 77.
2. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. у 2 кн. Кн. I: Історія зарубіжної педагогіки. Київ: ВД «Слово», 2010. 624 с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. у 2 кн. Кн. II: Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: Київ. Вид. Дім «Слово», 2010. 1032 с.
4. Організація навчального процесу в історії вітчизняної школи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.undip.org.ua](http://www.undip.org.ua)
5. Порівняльна педагогіка як наука: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.ru.if.ua](http://www.ru.if.ua)
6. Розман І.І. Радянська педагогіка: біографічна парадигма другої половини 40-х – 80-х рр. ХХ ст. процесу// Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота» : збірник наукових праць. – Ужгород, 2017. Випуск 2(41). С.219 – 221.
7. Розман І.І. Значення педагогічної персоналістики в системі педагогічних наук// Науковий вісник Мукачівського державного університету. №23 (18). 2017. С. 68 –72.
8. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. Шлях освіти, 1999. № 1. С. 41 – 45.
9. Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць. Вип. 7 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол. Т. І. Ківшар (гол. ред.) та ін. – К., 2010. – 412 с.

Тема 8.

ПЕРСОНІФІКОВАНИЙ НАПРЯМ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ: ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД

1. *Розвиток зарубіжної порівняльної педагогіки.*
2. *Комплексний підхід до вивчення педагогічної думки окремих історичних періодів.*
3. *Авторська система італійського педагога і лікаря М. Монтессорі.*
4. *Пріоритетні напрями творчої спадщини педагогічних персоналій зарубіжжя.*

1. Розвиток зарубіжної порівняльної педагогіки

Сучасні тенденції українського освітньо-педагогічного процесу зумовили активний розвиток порівняльної педагогіки, що як окрема галузь педагогічної науки покликана всебічно осмислювати різні аспекти зарубіжного досвіду з формування і функціонування освітніх систем як окремих педагогічних феноменів та в проекції виявлення можливостей його творчого використання в розв'язанні проблем національної гуманітаристики України.

Учені-дослідники на достатньому рівні розробили її дослідницько-методичний і категорійно-поняттєвий інструментарій, зокрема і в контексті його застосування для проведення

історіографічного дослідження. Ці теоретико-методологічні напрацювання використовуються в процесі дослідження проблеми, яка також потребує розгляду на перетині педагогічної компаративістики, біографістики та історіографії педагогічної науки.

З кінця 80-х рр. ХХ ст. національна педагогічна компаративістика почала позбавлятися «комплексу меншовартості», адже раніше дослідження зарубіжної освіти і педагогічної думки в Україні майже не проводилися через монополізацію цієї галузі російськими вченими. Вони в дусі радянських ідеологем піддавали безапеляційній критиці більшість представників зарубіжної педагогіки як «апологетів буржуазії» та проповідників «реакційних», «антинаукових» теорій, які суперечили канонізованій марксистсько-ленінській педагогіці.

За три наступні десятиріччя українська педагогічна компаративістика пройшла потужний шлях розвитку, нагромадивши значний обсяг конкретно-тематичних студій, чимала частина яких присвячено персоналіям зарубіжної педагогіки.

Зважаючи на виклики глобалізації і євроінтеграції та утвердження нових освітніх і науково-методологічних парадигм, вона змінює пріоритети від нагромадження, систематизації, опису якнайбільшого обсягу інформації про освітні системи різних країн до зіставлення та визначення спільних і відмінних рис їхнього національного досвіду виховання і навчання.

У лоні української педагогічної компаративістики активно формується окремий персоніфікований напрям, тож ця проблема потребує спеціального вивчення. Його архітектоніка виглядає ще складнішою, аніж історіографія досліджень про педагогічні персоналії України. З огляду на значний обсяг студій з означеної проблематики, акцентується увага на розгляді узагальнювальних праць, які персоніфікують процес розвитку зарубіжної освіти і педагогічної думки.

В основу їхнього аналізу покладено інтегративний підхід, який передбачає поділ історіографічних джерел за тематикою (галузями, напрямками, течіями педагогіки), за періодами, країнами, регіонами, часом життєдіяльності діячів, іншими ознаками.

Українська педагогічна історіографія представлена значним обсягом «синтезів» з історії розвитку зарубіжної педагогіки думки. Серед них високим рівнем персоніфікації відзначається початковий посібник В. Кравця «Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття» (1996). З'ясувавши провідні ідеї, погляди представників філософсько-педагогічної думки Стародавнього Сходу і доби Античності, автор крізь призму розвитку національних освітніх і наукових систем за напрацьованою у біографістиці схемою (біографічні дані, формування світогляду, наукова, професійна, громадська діяльність тощо) презентує знакові постаті світової педагогіки – Я. А. Коменського, Й. Песталоцці, І. Гербарта, Ф. Дістервега, Ф. Фребеля та визначних філософів-просвітителів і педагогів К. Гельвеція, Д. Дідро, Ж. Ж. Руссо, А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є, Р. Оуена та ін.

Реферована праця відображає пострадянську парадигму української історико-педагогічної науки, натомість навчальний посібник Д. Скільського «Історія зарубіжної педагогіки: посібник» (2011) відрефлексовує її трактування в контексті певних методологічних викликів та представляє в осучасненому науково-методичному форматі. Його вигідно вирізняє стиль викладу матеріалу, згідно з яким життя, діяльність, творчість визначних просвітителів і педагогів Середньовіччя та педагогічної думки окремих країн (Англії, Франції, Німеччини, Росії та ін.) XVII – початку ХХ ст. подаються у вигляді основної текстової частини, яка доповнюється логічно-структурними схемами, фрагментами творів, фотографіями, ілюстраціями тощо. Прийнятним з дидактичної позиції є подача автором епізодів біографій, що вирізняє персоналію з-поміж

інших, пояснює умови формування її оригінальних поглядів на розвиток і виховання особистості.

Серед праць з історії розвитку національних освітніх систем і педагогічної думки зарубіжжя високим рівнем їхньої персоніфікації та насиченням біографічною інформацією відзначається навчальний посібник І. Зайченка (2010). А, зважаючи на рівень структурованості й аналітики цієї проблематики, заслуговує на відзначення посібник за редакції Г. Троцько (2008). Виходячи з цивілізаційного підходу до періодизації та чітких узгоджених ознак і критеріїв класифікації, колектив фахівців у систематизованому та відрефлексованому в персоніфікованому вигляді показав розвиток філософсько-просвітницьких і педагогічно-виховних ідей за доби Стародавнього світу (Єгипет, Індія, Китай), Античності, раннього християнства, Середньовіччя (Візантія, країни Сходу), Відродження. Концептуалізація розгляду педагогічної спадщини Нового і Новітнього часу органічно поєднує виклад біографій, методологічних позицій, теоретичних концептів знакових постатей Я. А. Коменського, Дж. Локка, Ж. Ж. Руссо, К. Гельвеція, Д. Дідро, Й. Г. Песталоцці, Й. Ф. Герберта, А. В. Дістервега.

Це ж стосується оригінальної класифікації течій і напрямів представників зарубіжної реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX ст., що розкривається як унікальне цілісне освітньо-педагогічно явище, яке інтегрувало низку феноменів авторських систем.

Вибірковий аналіз репрезентативних енциклопедичних і довідникових видань («Український педагогічний словник» С. Гончаренка [288], «Енциклопедія освіти» та ін.) засвідчує достатньо високий рівень представлення в них діячів зарубіжної педагогічної думки.

Водночас необхідно констатувати брак спеціальних студій на кшталт антологій, біографічних нарисів, довідників тощо, які б у відповідних форматах відображали їхні життєді-

яльність та науковий і практичний досвід. Окремі видання, до прикладу, «Нариси з історії розвитку педагогічної думки» С. Сисоевої, І. Соколової, де у ємкому концентрованому вигляді показані носії «нового педагогічного мислення» ХХ ст. (Дж. Дьюї, М. Монтесорі, А. Адлер, Я. Корчак, С. Френе, Р. Штайнер,) об'єктивно не заповнюють цієї прогалини, але актуалізують необхідність розв'язання означеної проблеми. До цього спонукає приклад підготовлених у суміжній галузі знань таких оригінальних змістовних видань, як «Психологія особистості в біографіях, подіях, портретах» (В. Гордієнко, Л. Копець, 2007) та «Видатні психологи: біографічний довідник» (Т. Шаповал, 2005). Вони представляють близько двох десятків зарубіжних (жодного українського) діячів, чий науковий спадок має фундаментальне значення і для розвитку української педагогічної науки.

2. Комплексний підхід до вивчення педагогічної думки окремих історичних періодів

Персоніфікацію педагогічної думки окремих періодів відображає також відносно невелика кількість студій, які, разом із тим, відзначаються оригінальним науково-аналітичним наповненням. Праці, присвячені епохам її зародження і становлення, підготовлені на перетині педагогіки, філософії, релігієзнавства, тож становлять помітний внесок у розвиток педагогічної біографістики, філософії освіти, інших галузей знань.

Так, підійшовши до з'ясування гуманістичної спрямованості педагогічної думки Стародавнього світу і Середньовіччя у вимірі розробленої німецьким філософом К. Ясперсом епістемологічної парадигми «віхових культур», Л. Мармураш (2009) у цілісному вигляді розкрила просвітницько-педагогічні ідеї її чільних носіїв: зарубіжного християнського світу (Василь Ве-

ликий, Авва Доротей, М. Квасила, Августин Блаженний) та Русі – України (літописець Нестор, К. Туровський, К. Смолятич, Данило Заточник, Володимир Мономах). Абстрагованість автора від біографічного аспекту частково пояснюється характером поставленої проблем, однак предметне з'ясування умов формування світобачення цих діячів поглибило б розуміння його спільних і особливих рис, адже, попри вплив християнської традиції, їхня життєдіяльність відбувалася в різних соціально-історичних середовищах.

Глибокий комплексний підхід до вивчення духовно-моральної парадигми ранньохристиянських педагогів Середньовічної Європи представлений у докторській дисертації І. Цебрій (2013). Автор обґрунтувала концептуально важливе для історії педагогіки положення, згідно з яким їхні парадигмальні пошуки VI – IX ст., що змінили постулати Античної цивілізації, становили першооснову культурно-освітнього універсуму теперішнього. Формування ідей і поглядів Марціана Капелли, Северина Боеція, Флавія Коссідори, папи Григорія I Великого, Ісидора Севільського, Павла Диякона, Гаріопонта Алкуїна, Гвідо Аренційського та ін. розглядається у площині спільних передумов (апостольська педагогіка; діяльність учителів-аполотетів; досягнення патристики отців Церкви; промонастирська педагогіка Античності тощо) творення освітньої моделі, що інтегрувала християнський світ єдиними духовно-християнськими цінностями.

Поряд із намаганням синтезувати ідеї досліджуваних персоналій, що представлено в універсальній моделі їхньої духовно-моральної парадигми, вчена показала і їхню винятковість через увиразнення особливостей життєвого шляху та поглядів на духовний світ людини.

Вагомий внесок у персоніфікацію західноєвропейської педагогічної думки доби Просвітництва XVIII ст. становить дослідження Л. Ваховського (2002). Це безпрецедентно значу-

ще для світової педагогіки явище автор концептуалізує через обґрунтування категорії «філософія виховання», що розглядається як результат взаємодії філософії та педагогіки в проблемному полі педагогічної науки. Відстеживши еволюцію уявлень учених XIX – XX ст. про нього (що також важливо для розуміння історіографічного аспекту проблеми) та класифікувавши напрями й особливості педагогічних традицій цього періоду, Л. Ваховський, апелюючи до біографічних даних, розкрив філософсько-педагогічні основи антропології (погляди на сутність і чинники формування людини як предмета виховання) англійських філософів Дж. Локка, Д. Толанда, А. Коллінза, Д. Гартлі, шотландця Д. Юма; французьких просвітителів Ж. Ламетрі, Е. Кондильяка, К. Гельвеція, Ж. Ж. Руссо, Вольтера; німецьких мислителів Г. Лессінга, І. Гердера, І. Канта тощо. Відтак здійснено аналіз (спільне, особливе, синтез) аксіологічних і методологічних аспектів їхніх концептів філософії виховання та з'ясовано, як вони вплинули на розроблені в Україні за роки державної незалежності концепції виховання.

Якщо вивчення біографій та ідей західноєвропейських мислителів XVIII ст. має глибоку традицію, яка в українській історико-педагогічній науці сягає коріннями кінця XIX – початку XX ст., то звернення до не менш продуктивної спадщини представників американського Просвітництва залишалось на маргінесі наукових студій. За таких умов становить інтерес праця В. Калюжної (2004), яка до вивчення їхніх ідей підійшла з позицій філософії освіти. У силу особливостей соціального складу цього кола діячів автор предметно акцентувала на біографічних аспектах життєдіяльності третього президента США Т. Джефферсона, державного діяча і вченого Б. Франкліна, революціонера і мислителя Т. Пейна, борця за відміну рабовласництва й основоположника американської психіатрії Б. Раша, героя визвольної війни І. Аллена, економіста і філософа Д. Купера та ін. З таких позицій розкриваються їхні світоглядні й ціннісні орієнтири та

Тема 8. Персоніфікований напрям педагогічної компаративістики:
інтегративний підхід

погляди на функції і напрями освіти, проблеми шкільництва і виховання тощо. Вони продуктивно зіставляються з концептами європейських філософів-педагогів.

Цікавою і перспективною (утім, ще не поширеною в українській педагогічній компаративістиці) є практика вивчення персоналій окремих національних педагогів у розрізі пропосографії (колективного портрета). Прикладом є доробок М. Євтуха і В. Ханенка (2000; 2004) про рецепцію польських педагогів міжвоєнного періоду ХХ ст. проблеми гуманізації виховання. Автори представили невластивий для історико-педагогічної науки «політично-орієнтований» підхід до їхнього поділу на представників певних «типів ідеологічної педагогіки» (педагогіки «національного виховання», «суспільного виховання ліберально-демократичної орієнтації», «державницького», «комуністичного», «релігійно-католицького» виховання). Відтак, уточнюючи індивідуальні світоглядні орієнтири, інші біографічні аспекти, автори розкривають творчі ідеї Я. Корчака, Г. Ровіда, С. Гессена, Б. Наврочинського та ін. Їхні погляди зіставляються не лише в означеному науково-педагогічному просторі, а й з концептами М. Монтесорі, Дж. Дьюї, інших діячів західної педагогіки.

Синтезований аналіз різновидових праць, що персоніфікують розвиток зарубіжної освіти і педагогічної думки, дозволяє зробити проміжний висновок про помітний поступ педагогічної компаративістики та суміжних із нею галузей знань у цьому напрямі. Однак тут залишається чимало прогалин, тому передусім актуалізуємо потребу підготовки спеціальних біографічних довідникових видань, які б у систематизованому форматі представляли діячів зарубіжжя, що становлять науковий інтерес для сучасної української педагогічної науки.

В основу аналізу другої з означеної вище групи праць, що досліджують життєдіяльність зарубіжних діячів з позиції персоніфікованого напрямку педагогічної компаративістики,

також покладено цивілізаційно-європоцентричний підхід. Він передбачає градацію історіографічних джерел за епохами, на які припадала їхня творчість: Стародавнього світу (III тис. до н. е. – V ст. н. е.), Середньовіччя (V – середина XVII ст.), Нового часу (друга половина XVII – початок XX ст.), Новітнього часу (з початку XX ст.) та поглиблену диференціацію праць про окремі постаті, що виступали адептами певних ідеологій, філософсько-культурологічних доктрин тощо.

Усього було виявлено, систематизовано і проаналізовано близько 35 Написано багато наукових праць, предметом дослідження яких стали різні аспекти, напрями життєдіяльності та творчої спадщини визначних діячів зарубіжжя як педагогічних персоналій. З них по дві праці було присвячено постатям Стародавнього Сходу, Античності та Середньовіччя; сім – доби Відродження і Просвітництва XVI – XVIII ст.; 11 – періоду XIX – початку XX ст. ст.; вісім – періоду 20 – 40-х рр. XX ст.; три – періоду другої половини XX – початку XXI ст. У регіональному вимірі основна увага українських науковців зосереджувалася на педагогічних персоналіях європейських країн, насамперед Німеччини, Франції, Великобританії та США.

У межах України та окремих наукових осередків і шкіл важко говорити про системну координацію і планування комплексних досліджень персоналій, які представляють зарубіжну педагогічну думку доби Стародавнього Сходу, Античності, Середньовіччя та інших періодів аж до кінця XVIII ст. Невелика кількість присвячених їм комплексних досліджень також пояснюється відсутністю в українській історико-педагогічній науці відповідних традицій, її «україноцентризмом», іншими згадуваними причинами. Як наслідок, цей процес розвивається залежно від уподобань, інтересів, можливостей досвідчених учених-наставників і молодих науковців.

Об'єктивно зумовленим є ширший перелік комплексних досліджень про персоналії, чия життєдіяльність припадає на

період Нового часу, коли відбувалися фундаментальні зрушення в науковому світобаченні, формувалися окремі галузі знань, які стали визначати подальший поступ гуманітаристики тощо. Дотримуючись хронологічного підходу, акцентуємо увагу на студіях, які персоніфікують розвиток педагогічної думки на перетині педагогічної біографістики, філософії, інших галузей знань.

Порівняно з радянською педагогічною наукою, яка за умов «ідеологічних лещат» знаходила «віддушину» у розвитку коменіани, її сучасний поступ пригальмувався. За такої ситуації відзначмо вже згадувану працю В. Лучкевич (2009), яка, проаналізувавши коменіалогічну літературу другої половини XIX – першої половини XX ст., показала об'єктивні й суб'єктивні чинники, що впливали на її розвиток, та визначила її «рецензивний стереотип», властивий радянській та емігрантській історіографії.

Поряд зі статтями в наукових журналах і збірниках, здобутки, напрями, характер поступу сучасної коменіани увиразнюють матеріали всеукраїнських педагогічних читань «Ян Амос Коменський – великий педагог минулого», присвячених 420-й і 425-й річницям від дня його народження (Херсон, 2012, 2017). Вони свідчать про помітне згасання інтересу до вивчення життєпису визначного чеського педагога (тож доробок радянських науковців у цьому сенсі залишається неперевершеним) та прагнення актуалізувати його фундаментальні ідеї в контексті розвитку філософії освіти й розробки теорії і практики виховання, дошкільної і соціальної педагогіки, підвищення професійної майстерності вчителя тощо. У різних тематичних векторах науковці наголошують на гуманістичній спрямованості творчості Я. А. Коменського.

У країнознавчому вимірі чи не найбільше місце в українській педагогічній біографістиці належить діячам Німеччини і Австрії, які зробили вагомий внесок у розвиток філософ-

сько-педагогічних знань та запропонували освітньо-виховні моделі, що знайшли adeptів і послідовників в інших країнах. Ідеться, до прикладу, про дисертацію І. Торопової, яка, уявивши чинники формування особистісних і наукових поглядів А. Дістервега, здійснила всебічний аналіз його внеску в розробку проблеми громадянського виховання. З одного боку, ідеї визначного німецького педагога другої половини XVIII ст. виправдано актуалізуються в контексті сучасних освітньо-виховних процесів України, з іншого, видається, що, вірогідно під впливом радянських джерел, дослідниця дещо гіперболізувала його виступи проти станових і національних обмежень у галузі освіти та секуляризаційні погляди на проблеми виховання, яке в його інтерпретації насправді ґрунтувалося на принципах Істини, Краси, Добра, Свободи.

У філософсько-педагогічній думці утвердився образ її ще одного визначного представника XVIII ст. Й. Ф. Гербарта як «кращого філософа серед педагогів та найвизначнішого педагога серед філософів». Радянські науковці (М. Гриценко, Е. Мединський та ін.) також не обійшли увагою його творчість, однак трактували її тенденційно й однобічно, головню під кутом виховуючого навчання. Це актуалізувало завдання щодо критичного і комплексного осмислення цієї складної багатогранної педагогічної персоналії.

Окрім постатей, які здобули статус «класиків педагогічної науки», сучасні науковці зосередилися на всебічному дослідженні менш відомих у предметному полі української педагогічної біографістики персоналій. До їхнього числа належить А. Г. Франке (1692-1727), педагогічну систему якого з акцентом на заснування і функціонування культурно-освітнього центру «Сирітський дім» та його вплив на розвиток європейської освіти і педагогіки XVIII – XX ст. комплексно проаналізувала А. Завальнюк (2006).

3. Авторська система італійського педагога і лікаря М. Монтессорі

За таких умов у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. в Україні активно розвивалося монтессорізнаство, що становить окремих науковий і освітній напрям світової педагогіки. У загальних рисах його рецепція зарубіжними й українськими вченими представлена у дослідженні О. Сторонської (2013), яке об'єктивно не могло охопити всієї наукової і навчально-методичної літератури, що з'явилася в Україні в результаті вивчення і популяризації постаті та авторської системи італійського педагога і лікаря М. Монтессорі (1870 – 1952). Розвиток українського монтессорізнаства стимулюється діяльністю дошкільних та інших освітніх закладів, організаційно-методичне керівництво якими здійснює створена 1996 р. Асоціація Монтессорі-вчителів України, що має свій друкований орган і широкі міжнародні зв'язки.

Сучасні студії про Монтессорі-педагогіку мають контроверсійний та міждисциплінарний характер, зокрема проводяться в ракурсах і на перетині філософії освіти, історії педагогіки, порівняльної і корекційної педагогіки, педагогічної біографістики тощо. Ознайомлення із двома десятками репрезентативних публікацій з цієї проблеми (З. Борисова, Р. Семернікова, С. Гуз, В. Даниленко, М. Тригубенко, І. Дичківська, Д. Ніколенка, К. Стрюк та ін.) дозволяє стверджувати, що до біографії М. Монтессорі науковці апелюють переважно в ракурсі досліджуваних проблем.

Таким чином, окрім науково-популярних, в українській біографістиці фактично немає ґрунтового життєпису педагога.

Монтессорі-педагогіка досліджується в трьох основних тематичних ракурсах. Перший – це узагальнювальні праці, які комплексно розкривають її основні аспекти (напр.: З. Борисова Р. Семернікова, 1993 та ін.). Другий основний напрям ста-

новлять різногалузеві праці з дошкільної і соціальної (М. Дичківська, Т. Пантук, З. Хало, Т. Поніманська та ін.), корекційної педагогіки (В. Бондар, А. Ільченко та ін.), а також філософії освіти й історії освіти.

Результати аналізу показали, що, попри відмінні дослідницькі завдання, студії цих двох груп мають багато спільних рис і підходів, які відображають особливості вітчизняного монтезорізнавства.

Авторська система М. Монтесорі розглядається як синтез «нової філософії виховання», що базується на гуманістичних традиціях XVIII-XIX ст. та особистому досвіді спостереження за дітьми. Відштовхуючись від її базового концепту про взаємозумовленість процесів формування дитини та дорослої людини, науковці зосереджуються на аналізі компонентів Монтесорі-системи, що стосуються теорії індивідуального виховання; вікової періодизації формування дитини; поглядів на соціалізацію і виховання креативної особистості та ролі педагога в цьому процесі; розвитку педагогічної майстерності; змісту і методиці навчально-виховного процесу із дітьми з особливими потребами тощо. У контексті їхнього осмислення актуалізуються проблеми дошкільного виховання, інклюзивної освіти, соціальної педагогіки тощо. Важливо відзначити, що науковці не ідеалізують, а переосмислюють Монтесорі-педагогіку з позицій сучасних психолого-педагогічних знань.

Третій напрям українського монтезорізнавства орієнтований на його розгляд у контексті розвитку зарубіжних освітніх систем і педагогічних концепцій. Він передбачає осмислення Монтесорі-педагогіки у двох основних ракурсах: а) як феномену, що ґрунтується на засадах свободи, гуманізму, та розвитку особистості як частини природи, суспільства, що відповідають універсальним законам космосу та освітнім парадигмам ХХІ ст. (Г. Мешко, О. Янкович, Т. Пантук,

3. Хало); б) у контексті розвитку теорії і практики Монтесорі-педагогіки у Великобританії, Німеччини, США, інших країнах та в різних ракурсах розвитку національних освітніх систем, до прикладу, альтернативної освіти (О. Заболотна, О.Сторонська)) тощо.

Порівняно з монтесорізнавством, не менші здобутки має українська історіографія Вальдорфської педагогіки, однак дослідники меншою мірою фокусують на біографії її фундатора австрійського педагога і філософа Р. Штайнера (1861-1825). (Як і Монтесорі-педагогіка, вона також персоніфікується як Штайнер-педагогіка). У масиві студій життєдіяльність вченого представляється фрагментарно, переважно в контексті з'ясування чинників формування його світогляду, обставин, які зумовили заснування ним освітніх закладів і їхнього подальшого розвитку, осмислення його антропософської теорії формування особистості тощо.

Означена ситуація впливає з докторської дисертації О. Іонової та низки кандидатських дисертацій. Відображаючи означений дещо типологізований образ Штайнер-педагогіки, вони, водночас, розкривають її складники в аспектах розвитку емоційно-оцінної складової Я-концепції учнів (О. Передерій), теорії і практики естетичного виховання (В. Новосельська), пізнавальної активності учнів (С. Лупаренк), їхнього здоров'язбереження (О. Лукашенко), формування інтелектуальних умінь дітей (В. Партола), реалізації ідей Вальдорфської школи в розвитку освіти в Україні (Л. Литвин) та ін.

Такий визначальний підхід до вивчення Монтесорі- і Штайнер-педагогіки, як синкретність, що передбачає послідовне осмислення її філософсько-теоретичного і методичного компонентів, властивий комплексним студіям про інших діячів реформаторської педагогіки.

4. Пріоритетні напрями творчої спадщини педагогічних персоналій зарубіжжя

Об'єктивно зумовлені акценти науковців на пріоритетних напрямках, основних аспектах творчої спадщини педагогічних персоналій зарубіжжя проявилися і в студії Н. Шугай (2015). Вивчаючи постать Ф. С. Грунвінга (1783 – 1872) як основоположника і визначного теоретика освіти дорослих, автор творчо опрацювала здобутки вчених Орхуського університету, де діє центр з вивчення і поширення ідей видатного данського просвітника. У такому ключі була представлена модель функціонування створеної ним Вищої народної школи, де апробувалися соціально-орієнтовані ідеї щодо виховання вільної гармонійної суспільно корисної особистості на основі інноваційних методик організації навчально-виховного процесу.

Чимало студій присвячено педагогічним персоналіям американського континенту. Зокрема, у дисертаціях Л. Гук і Н. Бочкарьової (2014) у подібному ключі розкриваються педагогічні ідеї й освітня діяльність Е. Раєрсона (1803 – 1882) та К. Роджерса (1902 – 1987). З одного боку, на основі методів біографічного і хронологічного аналізу крізь призму розвитку освітніх систем Канади і США визначаються чинники їхнього особистісного становлення, періоди життєдіяльності тощо. З іншого боку, науковці чітко увиразнили ці феномени: схарактеризовано управлінську освітню модель Е. Раєрсона на засадах лоялізму й методизму та його методичку організації навчального процесу, що вплинула на розвиток шкільництва Канади; показано діяльність К. Роджерса як засновника людиноцентричного підходу та єдиного представника гуманітарної психології, що створив власну концепцію навчання.

Сучасні євроінтеграційні процеси, зростання інтересу до досвіду розробки і використання освітніх технологій, інші чинники стимулювали справжній бум дослідження феноме-

ну зарубіжної реформаторської педагогіки кінця XIX – першої третини XX ст. Важливі уявлення про історіографічні надбання з цієї проблеми дає дисертація Ю. Чопика (2017), який показав тенденції і здобутки українських радянських і сучасних учених з вивчення її напрямів, течій тощо. За такої ситуації акцентуємо увагу на дослідженнях про їхніх визначних представників.

Переважно вони досліджуються в контексті таких основних течій, напрямів, авторських шкіл «педагогіки реформ»:

- теорії вільного виховання з її численними відгалудженнями: М. Монтесорі (І. Дичківська, М. Ільченко, Н. Каталімова, О. Сторонська, Г. Міленіна та ін.), О. Нілл (Л. Луценко, С. Муравська, О. Некрутенко та ін.);
- експериментальної педагогіки, у лоні якої розвивалися прагматична педагогіка Дж. Дьюї (В. Коваленко, Н. Кравцова та ін.), Е. Меймана (А. Степаненко), П. Петерсена (О. Мартинович, О. Штик), школа дій В. Лая (Л. Веремюк), трудова школа Г. Кершенштейнера (Т. Токарева), соціальна педагогіка П. Наторпа (О. Титаренко), педологія та ін.
- вальдорфська педагогіка, що уособлюється з її фундатором Р. Штайнером (Л. Литвин, О. Лукашенко, С. Лупаренко, В. Новосельська, В. Партола, О. Передерій та ін.).

Узагальнювальний аналіз студій з цієї проблематики засвідчує широкий спектр підходів і характеристик представлених у них персоналій. Вивчаючи їх у контексті розвитку означених течій і напрямів, учені по-різному (за повнотою змісту, за акцентами тощо) розкривають їхній життєвий шлях та різні аспекти творчої спадщини і суспільної діяльності.

Саме науково-педагогічна діяльність (у різних формулюваннях) переважно визначається як предмет дослідження, а його об'єкт ідентифікується з певною течією, напрямом «педагогіки реформ» окремої країни. В іншому варіанті вказаний

предмет визначається як об'єкт дослідження, а предмет окреслюється як зміст, методи, форми педагогічної системи персоналії тощо.

Важко стверджувати, що окремі представники реформаторської педагогіки викликали в українській педагогічній компаративістиці інтерес, адекватний їхній ролі і місцю в розвитку європейської освіти, позаяк вибір предмета дослідження часто зумовлювався поширенням їхніх ідей і педагогічних моделей в Україні.

Різнобічно осмислена в українській історіографії постать С. Френе, яка також персоніфікує окремих напрям світової педагогічної думки – френопедагогіку. Ініційоване О. Сухомлинською осмислення його педагогічних ідей у контексті освітніх процесів в Україні у 20-30-х рр. ХХ ст. у площині їхнього зіставлення з педагогічною системою В. Сухомлинського, в інших аспектах знайшло послідовників та вилилося в підготовку низки дисертацій. Так, П. Брайловська (1991) комплексно розкрила основні аспекти біографії і творчої спадщини французького педагога-новатора); І. Суржикова (2003) рефлексувала їхнє розуміння в контексті порівняння з педагогічними ідеями В.Сухомлинського.

Учені в різних ракурсах поглиблюють вивчення френопедагогіки, до прикладу, крізь призму присутності в ній «традиційних» та «альтернативно-інноваційних» освітньо-педагогічних компонентів (О. Заболотна); у розрізі методики вивчення історії в школі (К. Баханов) та ін.

Зростання кількості наукових досліджень про експериментальну педагогіку не призвело до вироблення сконсолідованої позиції щодо структуризації цього напрямку зарубіжного реформаторського руху кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., тому зберігається персоніфікований підхід до градації його течій і авторських шкіл. Зокрема, прагматичну педагогіку насамперед уособлює знакова постать визначного американського пе-

дагога і філософа Дж. Дьюї. Він зазнав гострої критики з боку радянських авторів як «найбільш реакційний» представник «буржуазної педагогіки». Обстоюваний ним принцип спадковості трактувався як вияв «расизму», а ідеї трудового виховання і педоцентризму – як недооцінка ролі школи і системних знань, відірваність від соціальних проблем та заперечення продуктивної праці й усебічного розвитку особистості (М. Бернштейн, 1963; Л. Гончаров, 1972; В. Шевкін, 1952 та ін.).

Рефлексію сучасної української педагогічної компаративістики про цю постать відображає доробок В. Коваленка (2000), який, намагаючись цілісно представити філософсько-педагогічну концепцію Дж. Дьюї, з'ясував умови, чинники, етапи розвитку його світогляду та наукової і організаційної діяльності, розкрив суть і суперечності його біогенетичної концепції, яка спиралася головню на практичний досвід й не отримала належного теоретичного обґрунтування. Абстрагувавшись від біографічного аспекту, Н. Кравцова (2008) у руслі сучасного наукового дискурсу навколо характеру і завдань школи-лабораторії показала, що створена Дж. Дьюї її модель органічно поєднала функції навчальної і наукової установи та, об'єднавши вчителів-новаторів, стала майданчиком продукування інноваційних освітніх ідей і технологій.

Потужна і масштабна за впливами постать Дж. Дьюї вивчається вченими-компаративістами в різних ракурсах розвитку теорії і практики освіти та виховання не лише США, а й європейських країн, що в загальному вигляді показав Ю. Чопик. Доречно зазначити про посилення уваги до цієї персоналії в контексті розвитку філософії освіти. У ракурсі феноменологічного підходу ґрунтовний аналіз його концепції прагматичної філософії виховання здійснила О. Радіонова, яка доводить, що антропологію дитинства вчений розглядав не як науковий, а як соціально-особистісний досвід. Тому в сучасних концептуальних пошукуваннях вона виросла до рівня відкри-

тої метапарадигми, яка живить продуктивними ідеями інші течії і напрями філософії, педагогіки, інших галузей знань.

Процес персоніфікації інших течій і авторських шкіл експериментальної педагогіки відображає низка спеціальних комплексних досліджень, які розглядаємо реферативно у площині цього, відзначаємо їхній науково-репрезентативний характер, адже вони зазвичай інтегрують основний досвід українських учених та окремі здобутки зарубіжної науки в осмислення відповідних персоналій.

До вивчення «школи дії» В. Лая В. Веремюк (2014) підійшла на метанауковому рівні, який через інтегрування рефлексій філософії, педагогіки, психології дозволяє розкрити психолого-педагогічний підхід ученого до вивчення особистості дитини, що синтезує її природні властивості і соціальний досвід. У рецепції Т. Токаревої (2002) життєдіяльність і концепція трудової школи Г. Кершенштейнера розглядаються як синтез адсорбованих ним поглядів на працю видатних інтелектуалів минулого і досвід функціонування трудових шкіл у Мюнхені, які розглядалися ним як основа громадянського становлення молоді. Показано її комплексний характер, що поєднує проблеми естетичного виховання та професійної підготовки й особистісного формування як учнів, так і вчителів тощо.

На тлі посилення уваги до вивчення зарубіжних учених-педагогів як розробників методу проектів й інших інноваційних освітніх технологій (О. Декролі, М. Вудвод, В. Кіпартрик, Е. Коллінгс І. Пірс, С. Редді. та ін,) значний інтерес серед українських науковців викликала постать П. Петерсена (1884 – 1952). Про це свідчать дві дисертації, які розглядаємо через призму зіставлення. Так, О. Мартинович (2010), не занурюючись у висвітлення життєвого шляху німецького педагога-реформатора, здійснила цілісний аналіз суті, ознак, функцій розробленого ним Єнського плану та показала теоретичні принципи і практичний досвід його реалізації в навчальному

процесі німецькомовних країн. У праці О. Штик (2016) цей основний компонент представлено менш глибоко, однак вона виграє завдяки предметному з'ясуванню чинників формування світогляду П. Петерсона та розробленій періодизації і ґрунтовній характеристиці основних етапів його життя і науково-педагогічної діяльності.

Парадигми соціальної педагогіки як напрямку освітнього реформаторського руху кінця XIX – 30-х рр. XX ст. активно вивчаються українськими науковцями з позицій цієї галузі педагогіки, а її чільні представники стали предметом комплексних досліджень. Позитивної оцінки заслуговує дисертація О. Титаренко (2009), яка представила синтезовану характеристику життєдіяльності та наукової концепції П. Наторпа. Автор з'ясувала її основні компоненти (визначення мети виховання; підходи до формування характеру дитини; проблеми соціального виховання, жіночої освіти, підготовки педагогічних кадрів тощо) та показала їхній вплив на розвиток теорії і практики освіти та педагогіки України.

Поряд із Дж. Дьюї, М. Монтессорі, Р. Штайнером, С. Френе, ще однією знаковою персоналією зарубіжної педагогіки, чия життєдіяльність і творча спадщина за обсягом нагромаджених студій може претендувати на її окремий персоніфіковано-дослідницький напрям української історико-педагогічної науки став Я. Корчак. Його розвиток має глибоку, майже сімдесятирічну традицію. До вивчення і популяризації ідей польського гуманіста свого часу спричинився В. Сухомлинський, про що свідчать покликання в його класичних працях «Серце віддаю дітям», «Розмова з молодим директором» та ін.

Про обережно-однобічне ставлення офіційної радянської педагогіки до постаті Я. Корчака засвідчують результати аналізу матеріалів наукової конференції (1979 р.), приуроченої 100-річчю його народження Він дозволяє говорити про зміщення уваги на соціальні аспекти творчої та освітньої діяльності

педагога, пов'язані з його поглядами на проблему безпритульності, літературним доробком для дітей, 30-річним досвідом діяльності Дому сиріт та ін. А в біографічному плані акцентувалося на епізодах, що стосувалися зв'язків Я. Корчака з Україною, його трагічної загибелі разом із вихованцями в Треблінці тощо.

Попри різні (задекларовані в назвах праць) дослідницькі вектори, що засвідчують різноплановість корчаківської системи виховання, вона має єдине концептуальне тло. Спираючись на аналіз основних науково-педагогічних і художньо-публіцистичних праць Я. Корчака, автори апелюють до його стрижневого постулату – індивідуального підходу до виховання дитини як особистості, що має право на гуманне ставлення, милосердя, повагу, самоствердження. Доробок сучасних науковців стверджує цілісність авторської системи Я. Корчака, усі компоненти якої природно пов'язані і взаємозумовлені, адже проблеми дитячого самоврядування, самовиховання апіорі мають гуманістичну, соціально орієнтовану спрямованість і т. ін.

Об'єктивно зумовленою є еволюція підходів до вивчення біографічного складника корчакознавства, коли науковці, відмовляючись від ретрансляції відомих фактів життєдіяльності педагога, вдаються до з'ясування чинників і розробки періодизації розвитку його світогляду та педагогічної діяльності в контексті своїх конкретно-тематичної студій.

У розвитку української педагогічної компаративістики 2010-х рр. посилилася тенденція щодо вивчення діячів, чия життєдіяльність припадає на другу половину ХХ ст. Вона зумовлюється розширенням наукових інтересів та готовністю предметно досліджувати нові постаті, які не перебували в її предметному полі. У конкретно-тематичному плані науковці відходять від загальної постановки проблеми на кшталт вивчення «педагогічних поглядів і освітньої діяльності» персоналії, вдаються до предметного з'ясування її основного внеску в розвиток педагогіки.

Помічено, що, на відміну від згадуваних мислителів Античності і Середньовіччя, чії погляди трактувалися як «філософсько-педагогічні», концепти визначних філософів XIX – XX ст. стали без жодних застережень розглядатися як суто «педагогічні». Таким прикладом слугує постать І. Канта, який вивчається педагогами як творець оригінальної системи формування і розвитку Людини, що є носієм емпіричних знань, моральних цінностей та, перебуваючи в соціумі, виступає як виразник складної системи почуттів, переживань, учинків.

З таких означених позицій розглядаємо вивчення в науковому полі педагогічної компаративістики багатогранної постаті філософа, політолога, громадського діяча Б. Рассела (1872–1970 рр.), справедливо вважають і визначним педагогом, адже він отримав Нобелівську премію за працю «Шлюб і мораль», яка стала класичною для розуміння процесу формування інституту сім'ї та особливостей соціального виховання і адаптації дитини. У такому ракурсі через увиразнення відповідних аспектів життєдіяльності вивчаються педагогічні погляди і науково-просвітницька діяльність Б. Рассела в контексті соціальної й інших галузей педагогіки.

З таких же позицій на перетині педагогіки і психології аналізується життєдіяльність та педагогічна система англійця Е. Стоунса, який виступив творцем нового наукового напрямку – психопедагогіки.

І. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

1. Чим характеризується національна педагогічна компаративістика кінця 80-х рр. XX ст.?
2. У лоні української педагогічної компаративістики активно формується окремий персоніфікований напрям. Чим це можна пояснити?

3. Що було характерним для філософсько-педагогічної думки Стародавнього Сходу і доби Античності?
4. Дайте пояснення необхідності комплексному підходу вивчення педагогічної думки окремих історичних періодів.
5. Чому, на вашу думку, практика вивчення персоналій окремих національних педагогік у розрізі пропосопографії (колективного портрета), цікавить дослідників сучасності?
6. Назвіть види досліджень, які проводились щодо вивчення життєдіяльності зарубіжних діячів в галузі педагогіки.
7. Чому, окрім «класиків педагогічної науки», сучасні науковці зосередились на всебічному дослідженні менш відомих у предметному полі української педагогічної біографістики персоналій?
8. У чому полягає авторська система виховання Монтесорі?
9. Перерахуйте пріоритетні напрями творчої спадщини педагогічних персоналій зарубіжжя.

II. Дослідницькі завдання

1. В основу аналізу зарубіжної порівняльної педагогіки покладено інтегративний підхід, який передбачає поділ історіографічних джерел за тематикою (галузями, напрями, течіями педагогіки), за періодами, країнами, регіонами, часом життєдіяльності діячів, іншими ознаками. З чим це пов'язано?
2. Якщо вивчення біографій та ідей західноєвропейських мислителів XVIII ст. має глибоку традицію, яка в українській історико-педагогічній науці сягає коріннями кінця XIX – початку XX ст., то звернення до не менш продуктивної спадщини представників американ-

ського Просвітництва залишалося на маргінесі (периферії) наукових студій. Чому?

3. У межах України та окремих наукових осередків і шкіл важко говорити про системну координацію і планування комплексних досліджень персоналій, які представляють зарубіжну педагогічну думку доби Стародавнього Сходу, Античності, Середньовіччя та інших періодів аж до кінця XVIII ст. З чим це пов'язано?
4. У країнознавчому вимірі чи не найбільше місце в українській педагогічній біографістиці належить діячам Німеччини і Австрії, які зробили вагомий внесок у розвиток філософсько-педагогічних знань та запропонували освітньо-виховні моделі, що знайшли adeptів і послідовників в інших країнах. Хто з українських вчених здійснив всебічний аналіз діяльності німецьких діячів в розробці проблеми громадянського виховання?
5. Авторська система М. Монтесорі розглядається як синтез «нової філософії виховання». У чому вона полягає?
6. Доробок сучасних науковців стверджує цілісність авторської системи Я. Корчака, усі компоненти якої природно пов'язані і взаємозумовлені, адже проблеми дитячого самоврядування, самовиховання апіорі мають гуманістичну, соціально орієнтовану спрямованість. Наведіть приклади застосування на практиці основних компонентів авторської системи щодо самовиховання (за теорією Я.Корчака).

III. Практичні завдання

1. Сучасні євроінтеграційні процеси, зростання інтересу до досвіду розробки і використання освітніх технологій, інші чинники стимулювали справжній бум до-

слідження феномену зарубіжної реформаторської педагогіки кінця XIX – першої третини XX ст. Необхідно проаналізувати основні тенденції цього процесу.

2. Ініційоване О. Сухомлинською осмислення педагогічних ідей С. Френе, у контексті освітніх процесів в Україні у 20-30-х рр. XX ст. у площині їхнього зіставлення з педагогічною системою В. Сухомлинського, в інших аспектах знайшло послідовників. Проаналізуйте ідеї вчених.
3. Розвиток українського монтесорізнаства стимулюється діяльністю дошкільних та інших освітніх закладів, організаційно-методичне керівництво якими здійснює створена 1996 р. Асоціація Монтесорі-вчителів України, що має свій друкований орган і широкі міжнародні зв'язки. Визначте лейтмотив методики Монтесорі.
4. К. Роджерс – засновник людиноцентричного підходу та єдиний представник гуманітарної психології, який створив власну концепцію навчання. Сформулюйте основні засади вчення К.Роджерса.
5. Потужна і масштабна за впливами постать Дж. Дьюї вивчається вченими-компаративістами в різних ракурсах розвитку теорії і практики освіти та виховання не лише США, а й європейських країн. Наведіть факти дослідження вчень Дж.Дьюї українськими вченими.

IV. Здійснити категорійний аналіз основних понять компаративістика, просопографія, людиноцентризм, френопедагогіка, монтесоріанство, психопедагогіка.

V. Тести наукових повідомлень

1. Педагогічний вимір розвитку педагогіки в полікультурному світі.

Тема 8. Персоніфікований напрям педагогічної компаративістики:
інтегративний підхід

2. Науковий підхід діячів зарубіжної освіти до самовдосконалення.
3. Суміжність педагогіки і психології як аналіз педагогічної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти/ Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
2. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. у 2 кн. Кн. I: Історія зарубіжної педагогіки. Київ: ВД «Слово», 2010. 624 с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. у 2 кн. Кн. II: Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: Київ. Вид. Дім «Слово», 2010. 1032 с.
4. Пантюк Т., Хало З. Зарубіжні теорії та концепції дошкільного виховання: навч. метод. посібн. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2008. 75 с.
5. Розман І.І. Класифікація та видове розмаїття біографії // Proceedings of XXXXIX Internationalscientific conference – Modern view of science and practice. Morrisville, Lulu Press., Apr, 21, 2019. p. 76 – 82.
6. Розман І.І. Педагогічні персоналії зарубіжжя у студіях української педагогічної компаративістики: історіографічний аспект / І.І. Розман // Освітній простір України. – Івано-Франківськ, 2018. – Випуск 13. – С. 21 – 28.
7. Розман І.І. Проблема персоніфікації розвитку зарубіжної освіти і педагогічної думки: досвід української педагогічної компаративістики // Науково – педагогічний журнал «Молодь і ринок». Дрогобич, 2018. № 11 (166). С. 109 – 113.
8. Розман І.І. Формування наукових шкіл щодо вивчення педагогічних персоналій // Proceedings of XXXXX Internationalscientific

- conference –Place of science in the modern world]]. Morrisville, Lulu Press. New York. May 27, 2019. P. 105-108
9. Скільський Д. Історія зарубіжної педагогіки: посібник. Київ: Смолоскип, 2011. 376 с.
 10. Сторонська О.С. Педагогічна спадщина М.Монтессорі у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2013. 270 с.
 11. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: А.П.Н., 2003. 68 с.
 12. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми.URL: library.udpu.org.ua/library_files/psuh.../vuyrsk_25.pd (дата звернення:15.09.2017)
 13. Українська педагогічна бібліографія. 2004 рік: покажч. літ-ри / уклад.: Н.І. Тарасова, Г.І.Шаленко. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. Вип. 15. 340 с.
 14. Чишко В. С. Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія [Текст] : автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Чишко Віталій Сергійович ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 1997. 48 с.
 15. Чопик Ю. Історіографія педагогічної компаративістики: проблема методології дослідження. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький: ХГПА, 2016. Вип. 21. С. 181–187.
 16. Чопик Ю.С. Зарубіжна реформаторська педагогіка в оцінках українських науковців (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). дис. ... канд. пед. наук 13.00.01 / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 275 с.

Тема 9.

АКУМУЛЮВАННЯ ТА ЗАСОБИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НАДБАНЬ ВІДОМИХ ПЕДАГОГІВ УКРАЇНИ

1. *Шляхи вивчення відомих педагогів України.*
2. *Парадигмальний підхід дослідження педагогіки.*
3. *Науково-пізнавальні можливості біографічного методу.*
4. *Дослідницька спрямованість методів педагогічної біографістики.*

1. Шляхи вивчення відомих педагогів України

Підкреслюючи особливості функціонування досліджень педагогічних особистостей, ми зазначаємо, що використання наукової біографії в цьому процесі вже стало певною науковою традицією.

Становлення і розвиток біографічних студій сучасні вчені фіксують уже в хрономежах середини XIX ст. Даний науковий факт є скоріше явищем закономірним, аніж спонтанним, адже в цей період відбувається зародження історії педагогіки як науки, в розвитку якої звернення дослідників до творчої біографії персоналій набирає статусу однієї з наукових моделей педагогічної думки.

Сучасні науковці О.Адаменко, Н.Антонець, Л. Березівська, Н. Дічек, Н. Побірченко, Н. Сейко, О.Сухомлинська та ін. вводять

до історико-педагогічного дискурсу нову інтерпретацію ідей та поглядів відомих та маловідомих вітчизняних педагогів і культурно-освітніх діячів різних історичних періодів. Саме в другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. виявляємо появу значної кількості персоніфікованих праць, які здебільшого були присвячені аналізу громадсько-просвітницької діяльності представників української інтелігенції.

Найвагомішим джерелом для вивчення біографістики є наукові періодичні видання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Одним із пріоритетних завдань дослідження педагогічної біографістики є вивчення методологічних засад та узагальнення досвіду роботи зі створення електронних біобібліографічних ресурсів, у тому числі забезпечення реалізації проекту Інституту біографічних досліджень НБУВ з формування масштабного електронного науково-інформаційного ресурсу – «Українського національного біографічного архіву».

Проблемно-тематичний діапазон вміщених у виданні досліджень представлений у традиційних розділах: «Теоретичні і методичні проблеми біографічних досліджень», «Біографічні та генеалогічні розвідки», «Історія і культура крізь призму біографіки», «Ресурси біографічної інформації», «З історії біографістики», «Бібліографія, рецензії, інформація».

Серед авторів збірника вчені: Л. Д. Березівська, О. В. Бугаєва, Л. І. Буряк, Ю. В. Вернік, Л. С. Генералюк, І. Б. Гирич, С. Г. Іваницька, Т. І. Ківшар, Н. І. Любовець, С. М. Ляшко, Н. П. Марченко, С. М. Міщук, В. В. Патик, В. Т. Петрикова, В. І. Попик, І. І. Стамбол, В. В. Томазов, Г. М. Юхимець, О. М. Яценко та ін. Збірник орієнтований на дослідників, яких цікавлять проблеми біографіки та біографістики, викладачів вищих навчальних закладів і студентів, працівників бібліотечних, музейних та архівних установ, краєзнавців.

В арсеналі інструментів наукового пізнання важливе місце належить методу аналізу системи знань, який майже не ви-

користовується в сучасній історико-педагогічній науці. Забезпечуючи системний комплексний підхід до оцінки творчого доробку педагога як системи, концепції, сукупності окремих ідей і поглядів тощо, він, у поєднанні з іншими інструментарми системного аналізу, з одного боку, дозволяють визначити їхню самостійність, оригінальність, продуктивність як в «цілому», так і в змісті окремих компонентів тощо. З іншого боку, цей метод, у поєднанні із методом аналізу символічних систем, за допомогою мови як властивості, що впливає на ставлення системи знань до досліджуваних об'єктів (у цьому випадку авторських концепцій, теорій тощо), дозволяють з'ясувати як і на скільки у перекладі на інші мови (англійську, французьку тощо) вони будуть сприйняті, зрозумілі у середовищах зарубіжних педагогів. Значущість цієї проблеми актуалізується у контексті активної інтеграції української педагогічної науки в європейський культурний простір.

2. Парадигмальний підхід дослідження педагогіки

Досліджуючи дану тему, необхідно звернути увагу на педагогічну парадигму та синергетичний підхід до вивчення окремої персоналії, висвітленні педагогічної парадигми як основи практичної діяльності науковця та висвітленні вивчення синергетики педагогічної персоналії.

В освітній галузі України відбувається визначення методологічних орієнтирів, що потребують дослідження і впровадження ретроспективних доробок, порівняльно-компаративних педагогічних досліджень не тільки у національному масштабі, а і у провідних країнах світу.

Інтенсивно відбувається розвиток суспільства, тим самим – і відносини між людьми. Завдяки цьому парадигма як система теоретичних, методологічних, аксіологічних устано-

вок, прийнятих у якості зразка, сприяє розв'язанню наукового завдання і одночасно сприймаються членами наукового товариства, завжди знаходили своє відображення в практиці освіти.

Обґрунтуванню і дослідженню різних освітніх парадигм, вивченню освітніх явищ на засадах парадигмального підходу присвячено наукові розвідки Є. Бондаревської, В. Гамідова, І. Ільїнського, В. Каліни, І. Колесникової, Г. Корнетова, О. Прикот, Н. Ромаєва, В. Серікова, М. Урядової, І. Фомічової, Є. Шиянова, Є. Ямбурга та інших науковців.

У сучасній довідковій літературі парадигма (від грец. *paradeigma* – приклад, зразок) визначається як модель постановки проблем, що береться за зразок вирішення дослідницьких завдань; є умовою певного виду теоретичної діяльності та включає в себе сукупність ідей, цінностей та переконань, визначених і визнаних науковими колами. Вона зумовлює розвиток і збереження наукових традицій, знаходить своє відображення у класичних працях учених і на багато років визначає коло проблем і методів їх розв'язання в певній галузі науки.

Відтак, парадигма є основою практичної діяльності, а її повна або часткова зміна науковою революцією.

В якості методологічного підходу до вивчення педагогічних персоналій розглядаємо парадигму як відправну, відносно цілісну концептуальну схему, певний теоретичний конструкт, який репрезентує і інтегрує продуктивні наукові теорії, моделі розв'язання проблем, що домінують у розвитку педагогічної думки за певного періоду.

Парадигмальний підхід забезпечує виокремлення і вивчення властивих окремим особам чи групі діячів культурно-історичних типів педагогічного мислення і педагогічної дії. Він дозволяє відстежувати етапи виникнення, становлення, трансформації, зникнення і зародження нових персоніфікованих освітньо-наукових парадигм у процесі розвитку пе-

дагогічної теорії і практики. Таким чином, біограф одержує чіткі орієнтири вивчення наукової (освітньої, педагогічної) парадигми досліджуваної персоналії через пошук і з'ясування стійких змістових ідей, поглядів, рефлексій, які впливають з її творчості, незалежно від рівня їхньої «сформованості», «зрілості», «досконалості», «прогресивності», позаяк ці характеристики відносні, мають історично обумовлений характер.

Адаптуючи слушну думку В. Гончаренка і В. Гончар у контекст цієї проблематики, відзначимо, що неупереджений дослідник не має права судити, яка з парадигм «краща» або «гірша», бо кожна з них є науковим відображенням певних тенденцій розвитку суспільства, певної частини світової спільноти та, додаємо, результатом суб'єктивних творчих зусиль окремих учених-педагогів, тому має право на існування. При цьому, слід зважати, що в основі формування кожної педагогічної парадигми лежать наукові підходи, рефлексії, які інтегрують і відображають соціально-економічні, історико-культурні, національні, гуманітарні, інші тенденції розвитку суспільства та детерміновані ними зміст і характер освітніх і науково-педагогічних процесів.

Сучасні педагогічні дослідження поняття «парадигма» набуває чимале розповсюдження, тому що воно є методологічним феноменом, яке використовують не тільки науковці, а педагоги-практики. Проте сам термін «парадигма» у науковій спільноті викликав дискусію, що знайшла різні форми прояву, зокрема, у його трактуванні. Чим відрізняється поняття «педагогічна парадигма» і «освітня парадигма»? Педагогічна парадигма – сталий, значний, погляд, певний стандарт, зразок рішення освітніх і дослідних задач (Є. Бондаревська, С. Кульневич, В. Сластьонін). Зміст поняття «освітня парадигма» спрямована на існування освітньо-історичного процесу як синтезу онтологічних і індивідуальних аспектів педагогічного мислення та поведінки.

Основи педагогічної синергетики (грец. син – «спільне» і ергос – «дія») як міждисциплінарної галузі знань, що ґрунтується на законах і закономірностях самоорганізації і само розвитку освітньо-виховних систем активно розробляється у розрізі філософії освіти (М. Громкова, М. Каган, Є. Князева, В. Кремень та ін.).

Проектуючи і адаптуючи науково-методологічний інструментарій синергетики до вивчення педагогічних персоналій в історичній ретроспективі, можемо одержати якісно нові знання і уявлення про ці феномени. На відміну від їхнього розгляду як закритих особистісних систем, синергетичний підхід дозволяє розглядати біографію як багатоаспектну складно організовану систему, що перебуває у стані нестійкої рівноваги із зовнішнім середовищем. Таким чином вона рефлексується через призму нелінійної еволюції, що передбачає множинність, альтернативність сценаріїв розвитку.

Розгляд з позицій синергетики педагогічної персоналії як «нестійкого», «нестабільного», «нелінійного» феномену відкриває нові обрії для розуміння унікальності й винятковості, позаяк її «особистісне» і «творче» формування обумовлювалося безліччю комбінацій різних об'єктивних і суб'єктивних чинників, закономірних і непередбачуваних подій, процесів, випадковостей.

Синтезовані синергетичним підходом ідеї і засади нелінійності, недермінованості, еволюційної нестабільності, незавершеності (поступ не завжди супроводжується «якісним і кількісним покращенням, зростанням», а кризи, занепад, деградація також є його природніми виявами) з одного боку, та соціобіологічної цілісності людини, з іншого, дають змогу вивчати і розуміти персоналію (біографію) як відкриту, нестійку, складно- і самоорганізовану систему, що перебуває у стані постійної мінливості. Як відомо, історія не знає умовного способу, однак цей підхід відкриває перед історико-педагогічної

наукою можливість розглядати життєвий шлях особи через призму декількох альтернативних шляхів розвитку. Вводячи у науковий обіг низку складних понять («хаос», «флуктуація», «біфуркація», «атрактор»), синергетика творить новий освітній простір, в якому персональний науковий і практичний досвід минулого не розглядатиметься як анахронізм, а як ефект із високими адаптативними можливостями, що стверджує: у моделюванні сучасного соціокультурного, освітнього середовища минуле, теперішнє майбутнє тісно і природньо взаємообумовлені, переплетені.

У контексті інтеграції спільних сутнісних аспектів означених методологічних підходів актуалізуємо доцільність розробки як наукового інструменту педагогічної біографістики метод розуміння. Він дає можливість осмислювати цінності, прагнення, внутрішній світ персоналії на основі таких механізмів, як проекція (їхнє виявлення і розуміння через призму загального становища і конкретної ситуації, що визначали і впливали на дії, вчинки діяча); перцепції (оцінка його стосунків, дій як соціально обумовленої динаміки); абстрагування (відокремлення від оцінок, суджень, характеристик інших науковців і сучасників, щоб виробити власне розуміння образу персоналії такою, «якою вона була»).

Означені й інші методологічні підходи до вивчення педагогічної персоналії, з одного боку, тісно взаємопов'язані й переплетені, тож у структурно-функціональному відношенні накладаються і доповнюють один одного.

З іншого боку, кожен із них має особливу змістовно-функціональну спрямованість, тож при їхньому застосуванні слід спиратися на відповідні профільні студії. З таких позицій фундаментального значення набуває цілісний підхід, який, виходячи з методологічних розробок учених може претендувати на системотворчу роль щодо інтеграції проаналізованих наукових підходів задля їхньої цілеспрямованої проекції на

розв'язання завдань педагогічної біографістики. Зазначений підхід має свою логіку, вимоги, засади, критерії, що полягають у необхідності зберігати «цілісний образ» персоналії, на окремих стадіях науково-дослідного процесу, щоб суб'єктивні рефлексії науковця не дисонували із об'єктивно-детермінованими трансформаційними змінами особистості, яка є предметом її вивчення.

3. Науково-пізнавальні можливості біографічного методу

З'ясування детермінант етапів життєвого шляху педагогічних персоналій, що зумовили характер і спрямованість, здобутки і помилки професійної, громадсько-культурної активності персоналій.

Біографічний метод ще не утвердився й не одержав свого самостійного статусу в сучасній українській педагогічній науці, однак інтерес до нього, зростає завдяки розвитку досліджень про педагогічні персоналії, підготовкою біографічних і біобібліографічних видань тощо.

Метою застосування біографічного методу в історико-педагогічних студіях має стати відтворення унікальної цілісності особистості, з'ясування детермінант і етапів її життєвого шляху, що умовили характер і спрямованість, здобутки і помилки її творчої, професійної, громадсько-культурної активності.

Важливо враховувати пріоритети застосування біографічного методу у кожній науковій галузі. Зокрема, у психології він націлений на з'ясування внутрішніх психічних станів особистості; історична наука використовує цей інструмент для максимальної об'єктивної реконструкції життєвого шляху і суспільної діяльності визначного діяча; соціологія – для соціальної типології реакцій особи як учасника соціального процесу.

Актуальним залишається висловлений майже півстоліття тому французьким філософом і письменником Ж.-П. Сартром сумнів: «У дійсності суб'єктивне життя, пережите, не може бути предметом пізнання, воно принципово не піддається пізнанню», адже «горе, сум, потреби, співчуття, людські турботи не охоплюються пізнанням реальності», тож ця сфера не може охоплюватися людською думкою. Такий скептицизм певною мірою справедливий та вказує на обмеженість науково-пізнавальних можливостей біографічного методу, але не знімає питання про прагнення і право біографа на пізнання досліджуваної персоналії в усій її повноті і цілісності.

Біографічний метод не можна розглядати лише як «рід монографічного дослідження особистості» (В. Мясіщев), адже історико-педагогічна наука має чималий досвід у вивченні колективної біографії (просопографія). Тож у цьому випадку він орієнтований на встановлення групових закономірностей розвитку людського життя.

Важливий блок проблем застосування біографічного методу у педагогічній біографістиці стосується використання корпусу джерел, зокрема особистого походження, у дослідницькій роботі тож зараз лише відзначимо, що цей компонент є всеохоплюючим чинником і засобом її організації й проведення, який тісно взаємопов'язаний зі всіма іншими аспектами вивчення педагогічної персоналії. У такому контексті доречно згадати про підходи, згідно з якими біографічний метод часто співвідносять (ототожнюють) із методом особистих документів у соціології, із архівним методом в історичній науці, із праксіметрією, аналізом продуктів діяльності, у психології.

Біографічний метод (підхід) в історико-педагогічній науці розглядаємо як сукупність способів і засобів організації і проведення дослідження про життєдіяльність особи на основі нагромадження, аналізу, інтерпретації всіх можливих і доступних джерел інформації.

Об'єктом дослідження біографічного методу є життєвий шлях персоналії, представлений у вигляді хронологічної послідовності фактів особистої біографії, що включає етапи психофізіологічного, світоглядного, духовного формування та зміст, здобутки професійної і творчої діяльності. Предметом дослідження біографічного методу є чинники, закономірності, механізми, що визначають і регулюють життєдіяльність особи, як самодостатній і кінцевий процес.

Така постановка проблеми обумовлює необхідність конституювання біографічного методу як окремого науково-теоретичного інструменту історико-педагогічної науки, спроможного забезпечувати одержання об'єктивних результатів дослідження. Це актуалізує необхідність розробки аналітичних технік і процедур, які дозволять реконструювати на основі окремих об'єктивних фактів цілісний образ педагогічної персоналії та його окремі утворення у вигляді особистісних і професійних якостей, освітніх, творчих, інших життєвих здобутків.

На відміну від психології і соціології, де біографічний метод виконує емпіричні функції, тобто передбачає процедури зі збору первинної інформації безпосередньо від об'єкта дослідження, його оточення, в історії педагогіки як і в історичній науці, літературознавстві, використовується вторинні інформативні матеріали, взяті з інших різновидових джерельних комплексів – від офіційних нормативно-правових актів, неопублікованих матеріалів архів, періодичної преси до артефактів особистого походження тощо. Тому в педагогічній біографістиці він виступає як організаційний метод, що визначає, проектує порядок планування, організації і проведення дослідження.

Таким чином біографічний метод стає стрижневим, координуючим стосовно інших загальних і спеціальних методів, прийомів, процедур, які використовуються для розв'язання конкретних завдань науково-біографічного дослідження.

Поряд з такою інтегративною функцією, біографічний підхід в історико-педагогічному дослідженні розглядаємо у «традиційному» значенні – як ідеографічний, тобто, такий, що зосереджується на виявленні закономірностей певного конкретного життя, яке не можна екстраполювати на життя іншої людини, а лише порівнювати їхні окремі елементи.

Використання біографічного методу у психології Б. Ананьєв прив'язував до генетичних підходів розвитку особи, які відповідають його двом основним формам: онтогенез – її еволюція як психофізіологічного організму та «життєвий шлях» – як її історія у суспільстві у всій повноті проявів.

Так само й історико-педагогічна наука не повинна звужувати методологічно-пізнавальний потенціал біографічного методу. Біограф, що вивчає педагогічну персоналію не може редукувати її життєдіяльність до особистісно-феноменологічного аспекту, який переважно рефлексується як «супідрядний», «причинковий», тобто, такий що детермінує «головний» діяльнісно-творчий аспект життя, який вливається у річище історико-педагогічної думки і часто/переважно становить основний сенс історико-педагогічного дослідження.

В такому контексті так само цікавим є обґрунтований Б. Ананьєвим концепт генетичної персоналістики як теорії і методу біографічного дослідження життєвого шляху людини, основних подій, конфліктів, продуктів і цінностей, що розгортаються і формуються впродовж її життя за певних суспільно-історичних умов. Тому вивчення особи як історичного феномену, за словами вченого, неминуче рефлексує не лише процес її виховання і становлення за певних соціальних умов, а й епоху, країну, суспільний лад, сучасників, соратників, співробітників або, навпаки, ворогів, – загалом співучасників, справ, часу, подій, в які була втягнута особа.

Отже, біографічне дослідження особистості, її життєвого шляху і творчості є рід історичного дослідження у будь-якій

галузі знань – мистецтвознавстві, історії науки і техніки, психології і т. ін.

Педагогічна біографістика як, зокрема, свідчить і наш історіографічний аналіз її розвитку у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., орієнтована передусім на вивчення творчої індивідуальності вченого, його особистісних знань. Акцентується увага на різних формах її прояву: становлення світогляду, обумовленість вибору дослідницьких проблем (національні потреби, освітні й наукові виклики, особисті уподобання тощо), стилі і формах репродукції результатів творчої, професійної, науково-організаційної праці тощо. З цих й інших елементів складається цілісність особистості вченого-педагога, що проявляється у нерозривному взаємозв'язку його особистої долі та наукової творчості.

У застосуванні біографічного методу до вивчення наукових біографій учених різних галузей знань умовно визначаємо три «методологічні традиції»: «радянську» і «західну» та «пострадянську», що еволюціонує на перетині двох перших. «Радянська традиція» цікава тим, що біографічний метод, який активно розроблявся у 1970 – 1980-х рр. був орієнтований саме на вивчення наукової творчості вчених.

Вагомий внесок у цю справу зробив відомий психолог, історик українського походження М. Ярошевський. У праці «Психологія творчості і творчість у психології» [Психол], він обґрунтував ідею, згідно з якою «термін «творчість» вказує і на діяльність особистості, і на створені нею цінності, які з фактів її персональної долі стають фактами культури».

Виходячи з тези, що продукт творчості – це «текст», який може бути осмислений лише за умов виходу за його межі у «позатекстове» життя автора, вчений ставить питання: «яким же чином це життя перетворюється у предмет наукового дослідження?»

Шукаючи відповіді на нього, М. Ярошевський аналізує зарубіжні та вітчизняні психологічні теорії і досвід написання бі-

ографій відомих діячів. На цій основі розробляються контури «наної моделі» наукового дослідження, яка поєднує «детермінанти» і «інднотермінанти» цього процесу, категорійний апарат, методика дослідницької роботи, технологію опрацювання джерел та комплекс методичних порад, що розкриває суб'єктивні й об'єктивні чинники, які також слід враховувати при вивченні творчої біографії вченого. Ця модель, як доволі цілісна «технологія» вивчення творчості вченого, не втратила актуальності для вивчення сучасної педагогічної біографістики.

Слід відмітити, що ефективно дослідницько-методичне використання у педагогічній біографістиці таких понять як «текстуальність», «ідентичність», «втілення», «гра», які розширюють онтологічний горизонт біографічного знання, надають важливі методологічні орієнтири дослідження.

4. Дослідницька спрямованість методів педагогічної біографістики

Розуміння наукового методу педагогічної біографістики як засобу пізнання дійсності у взаємозв'язку і розвитку її процесів і явищ, способу організації дослідницької діяльності науковця щодо розв'язання цього завдання, системи інтелектуально-логічних дій, процедур вивчення об'єкта дослідження для встановлення істини, – все це є завданням дослідницької спрямованості методів педагогічної біографістики.

Дослідження педагогічних персоналій шляхом використання різноаспектних шляхів їх вивчення обумовлює потребу дефінітивного визначення у розрізі педагогічної біографістики.

Вивчення методів наукового дослідження має значну наукову традицію, яку увиразнює створення вченими їхніх численних класифікацій. Так, С. Сисоєва і Т. Кристопчук визначи-

ли близько десяти класифікацій методів наукового дослідження. До них можна додати низку проаналізованих О. Новіковим, Г. Кузьменком і Г. Отюцьким інших такого роду класифікацій тощо. Таке розмаїття передусім пояснюється різними покладеними в їхню основу критеріями: вид діяльності; співвідношення змісту і форми; рівні наукового пізнання; генеза наукового знання; особливість об'єкта пізнання; пізнавальні процедури і т. ін.

Жодну із запропонованими науковцями класифікацій не можемо визнати оптимально-сприйнятливою для педагогічної біографістики. Це зумовлює необхідність, через призму наукового дискурсу розробки окремої класифікації методів дослідження педагогічної персоналії та визначення їхньої пізнавального потенціалу.

Загальне розуміння наукового методу розглядається як: а) засіб пізнання дійсності у взаємозв'язку і розвитку її процесів і явищ; б) спосіб організації дослідницької діяльності науковця щодо розв'язання цього завдання; в) система інтелектуально-логічних дій, процедур вивчення об'єкта дослідження для встановлення істини.

Сукупність наукових методів вибудовує інтелектуальну схему логічної послідовності дослідницької роботи та взаємозв'язку її окремих етапів і компонентів.

Суть проблеми методу у педагогічній біографістиці полягає у з'ясуванні того, яким чином він визначає дослідницький процес, які способи, прийоми, засоби використовує науковець для пізнання об'єкта-персоналії.

На відміну від точних наук, методи, що використовуються у гуманітаристиці не гарантують «автоматичного» отримання істини, але полегшують її пошук, визначають його напрям, впорядковують процес пізнання, в нашому випадку наближають до відтворення цілісного образу досліджуваної персоналії.

При розробці класифікації методів педагогічної біографістики виходимо з таких основних моментів. По-перше, синтезуємо і адаптуємо існуючий доробок про наукові методи дослідження як її операційний інструментарій. По-друге, виходимо з розуміння того, що вона має мати міждисциплінарний характер, що зумовлюється системотвірними функціями педагогіки та біографістики, які інтегрують знання різних галузей гуманітаристики із урахуваннями специфіки власних об'єктів і цілей дослідження. По-третє, за основні критерій такої класифікації беремо специфіку об'єкта пізнання – біографію, що органічно поєднує і взаємообумовлює життєвий і шлях і творчий доробок особи.

За такого підходу пропонуємо поділ методів педагогічної біографістики на три основні групи. До першої відносимо загальні (загальнонаукові), які розглядаємо і використовуємо за парним принципом: аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування і конкретизація, ідеалізація і формалізація, узагальнення і порівняння. До другої групи зараховуємо дисциплінарні (що використовуються в історико-педагогічній науці) та міждисциплінарні методи, які залучають прийоми і процедури суміжних галузей знань. Виходячи з того, що методи цієї групи мають численні комбінації та використовуються на різних етапах дослідження, подіємо їх на окремі підгрупи: а) джерелознавчі; б) історіографічні; в) історичні (методи історичної науки – історико-генетичний, історико-структурний, історико-логічний, ретроспективного синтезу, історичної актуалізації, порівняльно-історичний, періодизації, та ін.; г) частково наукові, маргінальні (наратив; контент аналіз; дискурс-аналіз; аналізу символічних систем; системно-структурного, системно-функціонального, системно-динамічного аналізу; аналізу систем знань тощо); г) соціологічні і математичні та ін. Третя група – це спеціальні біографічні методи (феномен біографічного методу; методи і прийоми біографічної реконструкції).

Важливо розуміти відносність і умовність такого групування, адже всі методи педагогічно-біографічного дослідження використовуються у різних науках, інтегрують різні прийоми, процедури, засоби, тож за своєю змістовою спрямованістю накладаються один на одного. З'ясуємо докладніше їхню суть та інструментально-пізнавальні можливості і особливості.

У групі загальних методів (трактуються як «логічні методи», «методи-операції», що визначають напрям пізнавальної дії, яка співвідноситься із об'єктивно-предметними умовами досягнення науково-дослідницьких цілей) на першому місці стоїть пара комплексних методів дослідження – аналіз і синтез. Аналіз – це основа наукового діалектичного методу пізнання. У вузькому розумінні – це початок дослідницького процесу, а в широкому він супроводжує всі його етапи. Аналіз передбачає застосування сукупності прийомів і закономірностей уявного або фактичного поділу досліджуваного об'єкту – біографії на окремі складники (життєвий шлях і його етапи; творчий доробок, його напрями, ідеї, концепти тощо) для їхнього предметного, всебічного осмислення. Це дозволяє визначити і вивчити структуру біографії, виокремити її найбільш і менш суттєві компоненти, виявити характер взаємозв'язків із її зовнішнім середовищем (владою, колегами, родиною та ін.). На цій основі формуються загальна картина життєвого шляху, з'ясовуються основні тенденції і характеристики його розвитку тощо. Історико-педагогічне біографічне дослідження передбачає використання різновидів аналізу, що забезпечують поділ системи (множини, цілого) на підсистеми (компоненти, ознаки), зокрема класифікації (джерел тощо), періодизація (життєвого або творчого шляху) і т. ін.

Синтез, протилежний і нероздільно пов'язаний з аналізом, – забезпечує смислове (не механічне) поєднання різних елементів, складників у єдине ціле. У вузькому значенні він у вигляді низки логічних прийомів і операцій також переважно

застосовується на початковій стадії педагогічно-біографічного дослідження: для визначення його предмету, мети, завдань, концептуальних положень; для зібрання, обробки, систематизації фактологічного матеріалу тощо. У широкому значенні синтез відтворює біографію-життя як цілісний образ, систему, в якій всі чинники формування особи, її особистісні риси і характеристики, напрями суспільної і творчої діяльності взаємопов'язані, взаємообумовлені. Поєднання аналізу і синтезу дозволяє уникати крайнощів і поверховості, коли біограф не може знайти у ньому місця для важливих деталей або ж, навпаки, коли вони залишаються непоміченими.

Друга універсальна і взаємозалежна пара методів визначає протилежні напрями процесу пізнання й самого педагогічно-біографічного дослідження: індукція – від конкретного до загального; дедукція – навпаки, від загального до конкретного. Індукція передбачає використання низки супідрядних методів і прийомів (індукція наукова, популярна, повна, неповна; методи єдиної подібності і розрізнення тощо та вказує шлях просування біографа від невідомого до відомого через встановлення причинно-наслідкових зв'язків процесу формування особи, її суспільної і творчої діяльності. Вона дозволяє з'ясувати загальні тенденції і закономірності розвитку об'єкта дослідження, тож слугує способом створення його концепції. А дедукція забезпечує її перевірку й доведення об'єктивності «вірогідного біографічного образу» через переконливі факти і аргументи.

Наступні групи загальнонаукових методів також мають всеохоплююче значення, обслуговуючи предметну, теоретико-методологічну, джерелознавчу, історіографічну частини педагогічно-біографічного дослідження. Так, метод абстрагування дозволяє виокремлювати головні й другорядні ознаки, властивості, зв'язки досліджуваного об'єкта для його всебічного вивчення, тож ця мисленнева операція лежить в основі

формування його терміносистеми і теоретичних положень. Через їхнє ізолювання, узагальнення, ототожнення здійснюється ранжування поняттєво-категорійний апарат дослідження, класифікація його джерельного комплексу, відтворюється «типовий» або «унікальний» образ педагогічної персоналії.

Абстрагування протиставляється і знаходиться у єдності із конкретизацією. Утворені вченим-біографом на основі абстракцій реальні або уявні риси і властивості персоналії трансформуються у цілісний мисленнево-конкретний образ, що органічно поєднує її якості, характеристики. Цей механізм дозволяє розробляти оригінальні, відповідні предмету, завданням, особливостям біографічного дослідження терміносистеми, класифікації методів, джерел й інших компонентів, періодизації життєвого шляху тощо.

З цією парою методів пов'язана ідеалізація, яка іноді трактується як «граничний вид абстрагування». Вона дозволяє через ізолювання окремої важливої властивості об'єкта (приміром, цілеспрямованість або прихильність вченого певним ідеям тощо) від його інших характеристик, дій, вчинків, відтворити образ персоналії, який не завжди має раціональне пояснення. Безумовно, ідеалізація не означає «фікцію», яка не має нічого спільного з реальним образом педагогічної персоналії та її «ідеалізацією», як дослідницьким стилем, що, притаманний багатьом біографічним дослідженням.

Формалізація протиставляється ідеалізації як виду інтуїтивного мислення, тож вважається операційним методом «другого порядку», який відображає процеси пізнання і дослідження у точних поняттях, символах. Знакова вербалізація знань за допомогою штучної мови дозволяє переводити як інтуїтивні поняття суспільної свідомості побутового рівня, так і категорії історико-педагогічної науки у терміносистему педагогічної біографістики, які адекватно відображають її сутнісно-змістове наповнення та властивості й характеристи-

ки процесів і явища, що є предметом дослідження. Окрім того, пов'язана з групою математичних і соціологічних методів дослідження, формалізація дозволяє у точних кількісних величинах представляти різні аспекти життя і творчості педагога – від деталізації життєвого шляху до ретельного аналізу бібліографічної спадщини тощо.

Остання пара загальнонаукових методів – узагальнення і порівняння також має всеохоплюючий характер, пронизує всі ланки дослідження. Біограф, який прагне глибоко відтворити життєвий шлях педагогічної персоналії, з'ясувати сутнісний зміст, значення, цінність її творчих ідей і концептів, приречений вдаватися до різних видів наукових узагальнень: абстрактних, що передбачають виокремлення різних ознак досліджуваного об'єкта; індуктивних, що синтезують і виражають окремі факти і події у певних теоретичних думках, положеннях; логічних, що проявляються у переході від конкретної думки до узагальнюючих умовиводів тощо.

Узагальнення дає підґрунтя для формування судження про схожість і відмінності між об'єктом дослідження та іншими однотипними суб'єктами, явищами. Використання цього методу потребує додержання певних правил і критеріїв, згідно з якими зіставленню підлягають лише однорідні поняття і явища; воно може відбуватися за однією або кількома ознаками. Порівняння у педагогічній біографістиці, з нашого погляду, доречно здійснювати у трьох системах координат: а) «по вертикалі» – зіставлення якостей, характеристик персоналії на різних етапах її розвитку; б) «по-горизонталі» – зіставлення її життєдіяльності, педагогічних ідей, поглядів з концептами педагогів, що жили раніше або пізніше (це необхідно для визначення наступності і спадковості еволюції педагогічної думки); в) через поєднання цих векторів, що дозволяє виявляти «загальне» і «особливе», притаманне творчості досліджуваної особи та педагогів, що були її сучасниками, попередниками, наступниками.

Важливо відзначити, що попри притаманну кожному загальнонауковій методу окрему, специфічну операційно-дослідницьку спрямованість, вони взаємодоповнюють один одного і використовуються в комплексі.

Зокрема методи абстракції, конкретизації, ідеалізації, формалізації, узагальнення, порівняння застосовувалися для створення терміносистеми педагогічної біографістики, що дозволило виводити нові поняття і категорії, які не завжди співвідносяться із напрацьованим термінологічним апаратом історико-педагогічної науки. Вони слугували основою для визначення структури дослідження, розробки класифікацій і типологій його різних компонентів, продукування теоретичних узагальнень і висновків.

І. Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

1. Що є основою дослідження біографічного методу?
2. У який період відбувається зародження історії педагогіки як науки?
3. У яких працях відображається проблемно-тематичний діапазон проблеми біографічних досліджень?
4. У чому полягають основи педагогічної синергетики?
5. Який очікуваний результат надає метод аналізу системи знань?
6. На яких законах ґрунтується педагогічна синергетика?
7. Формалізація протиставляється ідеалізації як виду інтуїтивного мислення: чому?
8. Яка мета застосування біографічного методу в історико-педагогічних студіях?
9. Які проблеми існують у застосуванні біографічного методу у педагогічній біографістиці?

II. Дослідницькі завдання

1. Чи являє собою парадигма основу практичної діяльності, а її повна або часткова зміна науковою революцією? Доведіть цю думку.
2. Парадигмальний підхід забезпечує виокремлення і вивчення властивих окремим особам чи групі діячів культурно-історичних типів педагогічного мислення і педагогічної дії. Чи він дозволяє зародження нових персоніфікованих освітньо-наукових парадигм у процесі розвитку педагогічної теорії і практики?
3. Розгляд з позицій синергетики педагогічної персоналії як «нестійкого», «нестабільного», «нелінійного» феномену відкриває нові обрії для розуміння унікальності й винятковості, позаяк її «особистісне» і «творче» формування обумовлювалося безліччю комбінацій різних об'єктивних і суб'єктивних чинників, закономірних і непередбачуваних подій, процесів, випадковостей. Ви згодні з цією думкою? Чому?
4. З якою метою біографічний метод часто співвідносять (отожнюють) із методом особистих документів у соціології, із архівним методом в історичній науці, із практикою, аналізом продуктів діяльності, у психології.
5. На відміну від психології і соціології, де біографічний метод виконує емпіричні функції, тобто передбачає процедури зі збору первинної інформації безпосередньо від об'єкта дослідження, його оточення, в історії педагогіки як і в історичній науці, літературознавстві, використовується вторинні інформативні матеріали. Чому?

III. Практичні завдання

1. Доведіть, що одним із пріоритетних завдань дослідження педагогічної біографістики є вивчення мето-

- дологічних засад та узагальнення досвіду роботи зі створення електронних біобібліографічних ресурсів.
2. Поясніть, що у арсеналі інструментів наукового пізнання важливе місце належить методу аналізу системи знань, який майже не використовується в сучасній історико-педагогічній науці.
 3. В якості методологічного підходу до вивчення педагогічних персоналій розглядаємо парадигму як відправну, відносно цілісну концептуальну схему, певний теоретичний конструкт, який репрезентує і інтегрує продуктивні наукові теорії, моделі розв'язання проблем, що домінують у розвитку педагогічної думки за певного періоду. Підтвердіть або спростуйте цю думку.
 4. Поясніть, чому вводячи у науковий обіг низку складних понять («хаос», «флуктуація», «біфуркація», «атрактор»), синергетика творить новий освітній простір, в якому персональний науковий і практичний досвід минулого не розглядатиметься як анахронізм, а як ефект із високими адаптативними можливостями.
 5. Мотивуйте, думку, що історико-педагогічна наука не повинна звужувати методологічно-пізнавальний потенціал біографічного методу.
 6. Поясніть, чому саме у групі загальних методів (трактуються як «логічні методи», «методи-операції», що визначають напрям пізнавальної дії, яка співвідноситься із об'єктивно-предметними умовами досягнення науково-дослідницьких цілей) на першому місці стоїть пара комплексних методів дослідження – аналіз і синтез?

IV. Здійснити категорійний аналіз основних понять синергетика, парадигма, педагогічна біографістика, соціологія, психологія, класифікація, типологія.

V. Темати наукових повідомлень

1. Абстрагування як протиставлення єдності із конкретизацією.
2. Аналіз як основа наукового діалектичного методу пізнання.
3. Змістовно-функціональна спрямованість педагогічної персоналії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Питер; СПб., 2001. 288 с.
2. Брайчевська О.А., Ляшко С.М., Чишко В.С. Про традиції та джерелознавчу базу національної школи біографістики (кінець Х – початок ХХ ст.)// Українська біографістика: зб. наук. праць. К., 1996. Вип. 1.
3. Валевский А. Л. Основания биографии / А. Л. Валевский. – К. : Наук. думка, 1993. – 110 с.
4. Краевский В. Парад парадигм (послесловие к статье Н. Л. Коршуновой) [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://library.by/portalus/modules/shkola/readme.php?su_baction=showfull&id=1194355156&archive=1194448667&start_from=&ucat=& (свободный доступ).
5. Кремень Василь Педагогическая синергетика: понятийно-категориальный синтез. Теорія і практика управління соціальними системами 2013. №3. С. 3-19.
6. Логинова Н.А. Биографический метод в свете идей Б.Г. Ананьева// Вопросы психологии: издается с 1955 года / ред. А.М. Матюшкин, А.В. Брушлинский. 1986. №5 сентябрь-октябрь 1986. С. 104-113.
7. Менжулін В.І. Біографічний підхід у західній історико-філософській традиції: віхи становлення: дис. ... д. філософ. наук: 09.00.05. Київ, 2011. 34 с.

8. Розман І.І. Синергетичні методи дослідження біографістики // Proceedings of XXXXIV Internationalscientific conference – Prospects for the development of the world||. Morrisville, Lulu Press., New York, 2019. P.37-40.
9. Розман І.І. Науково-пізнавальні можливості біографічного методу // Virtus: scientific journal. Monreal, Canada, 2019. March, issue 32. С. 105 – 107.
10. Розман І.І. Операційно-дослідницька спрямованість методів педагогічної біографістики // Virtus: scientific journal. Monreal, Canada, 2019. April, issue 33. С. 121 - 124.
11. Розман І.І. Шляхи вивчення біографії особистості // Proceedings of XXXVIII Internationalscientific conference –Science achievements||. Morrisville, Lulu Press., 2018. P. 79 –81.
12. Сисоєва С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 308 с.
13. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. / Ольга Сухомлинська . – Київ : А.П.Н., 2003.– 68 с.
14. Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ub.nbuv.gov.ua>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Rozman Iryna Illivna, Movchan Katerina Mykolaivna Biographical method for solving specific tasks of scientific end biographic research // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: «Педагогіка та психологія» : збірник наукових праць. – Мукачево, 2018. Випуск 2(8). С. 205 – 207.
2. Авраменко О.О. Проблема соціалізації особистості в педагогічній системі Марії Монтессорі. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/Avramenko%20Cherkass.pdf>/(дата звернення: 15.05.2016)
3. Адаменко О.В. Методологічні засади аналізу історії розвитку педагогічної науки. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / за заг. ред. В.С. Курила, Є.М. Хрикова. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2003. С. 127-153.
4. Адаменко О.В. Поєднання якісної й кількісної стратегій як методологія історико-педагогічного дослідження. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія / О.В. Адаменко та ін.; за заг. ред. В.С. Курила, Є.М. Хрикова. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2003. С. 173 –182.
5. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Питер; СПб., 2001. 288 с.
6. Анисов М.И. Источники изучения истории советской школы и педагогики: учеб.-метод. пособ. для пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1986. 223 с.
7. Биографический метод: История: Методология и практика / под ред. Е.Мещеркиной, В.Семёновой. – Москва, 1994. – 147 с.
8. Бібліографічний покажчик праць науковців Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (2006–2011 рр.) / упоряд. Косань Д.В., Костюк Ю.О. Київ, 2011. 129 с.
9. Біографістика. Інститут історії України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// history.org.ua](http://history.org.ua).

10. Брайчевська О. А. Про традиції та джерелознавчу базу національної біографічної школи (кінець Х – початок ХХ ст.) / О.А.Брайчевська, С.М.Ляшко, В.С.Чишко // Українська біографістика. – 1996. – Вип. 1. – С.29-44.
11. Брайчевська О.А., Ляшко С.М., Чишко В.С. Про традиції та джерелознавчу базу національної школи біографістики (кінець Х – початок ХХ ст.,) // Українська біографістика: зб. наук. праць. К., 1996. Вип. 1.
12. Бряковський О.В. Педагогічні погляди та науково-просвітницька діяльність В.Б. Антоновича: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. Кіровоград, 2015. 20 с.
13. Вайнський С.Е. Методика та організація наукових досліджень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://puczu.edu.ua/sciencearchive> > Данільян О.Г. Тараненко В.М. Філософія: підручник. 2-ге вид. Харків: Право, 2012. 312 с.
14. Валевский А. Л. Энциклопедия Современной Украины. Т.4. Вип. 683.
15. Валевский А. Л. Основания биографики / А. Л. Валевский. – К. : Наук. думка, 1993. – 110 с. Краевский В. Парад парадигм (послесловие к статье Н. Л. Коршуновой) [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://library.by/portalus/modules/shkola/readme.php?su_baction=showfull&id=1194355156&archive=1194448667&start_from=&ucat=& (свободный доступ).
16. Валевский А.Л. Биография как дисциплина гуманитарного цикла. – С.32–63.
17. Валевский А.Л. Основания биографики. – К., 1993. – 111 с.
18. Волюкова М. Проблема періодизації та освоєння науково-публіцистичної спадщини А. Макаренка і контексті інноваційного розвитку освіти. Людинознавчі студії. Сер. «Педагогіка», 2015. Вип. 31. С. 89 – 97.
19. Гомоннай В., Росул В. Видатні педагоги України (XIX – ХХ ст.). Ужгород: Закарпаття, 2001. 65 с.
20. Гудим В.В. Фонди особового походження державного архіву Полтавської області – джерело з історії краю. Архіви України. 2013. № 7. С. 94-104.

Список використаних джерел

21. Гупан Н. М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н. М. Гупан. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова, 2000. – 222 с.
22. Днепров Э. Д. Советская историография дореволюционной отечественной школы и педагогики (1918 – 1977). Проблемы, тенденции, перспективы. Москва.: НИИОП, 1981. 90 с.
23. Енциклопедія освіти/ Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
24. Жизнеописания достопамятных людей земли Русской (X-XX вв.) / сост. С.Бычков. – Москва, 1992. – 534 с.
25. Завгородня Т.К. Персоналістичний напрям у вивченні педагогічних ідей і освітньої діяльності педагогів сучасності / Т.К. Завгородня // збірник тез і анотованих матеріалів XIV Всеукраїнської історико-педагогічної науково-практичної конференції – Київ, 2014 р. – С. 77.
26. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. у 2 кн. Кн. I: Історія зарубіжної педагогіки. Київ: ВД «Слово», 2010. 624 с.
27. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. у 2 кн. Кн. II: Школа, освіта і педагогічна думка в Україні: Київ. Вид. Дім «Слово», 2010. 1032 с.
28. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посіб. у 2 кн. Кн. II: Школа, освіта і Ковальченко І.Д. Методы исторического исследования. 2-е изд., доп. Москва: Наука, 2003. 486 с.
29. Кремень Василь Педагогическая синергетика: понятийно-категориальный синтез. Теория і практика управління соціальними системами 2013. №3. С. 3-19.
30. Кучківська С.А. Біографічна стратегія соціально-педагогічного дослідження. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua>
31. Літопис руський. За Іпатським списком переклав Л.Махновець. – К.: Дніпро, 1989. – 592 с.
32. Логинова Н.А. Биографический метод в свете идей Б.Г. Ананьева// Вопросы психологии: издается с 1955 года / ред. А.М. Ма-

- тюшкин, А.В. Брушлинский. 1986. №5 сентябрь-октябрь 1986. С. 104-113.
33. Менжулін В.І. Біографічний підхід у західній історико-філософській традиції: віхи становлення: дис. ... д. філософ. наук: 09.00.05. Київ, 2011. 34 с.
34. Нагорных Е.Е. Метод ретроспекции и его объяснительные возможности. Мировоззрение как социокультурный феномен: Екатеринбург, 2002: URL: <http://cheloveknauka.com> >... > (дата звернення: 16.12.2017)
35. Організація навчального процесу в історії вітчизняної школи: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undip.org.ua>Порівняльна педагогіка як наука: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ru.if.ua>
36. Особові архівні фонди Інституту рукопису: путівник/ Національна академія наук України; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Інститут рукопису. – К., 2002. – 768 с.
37. Пантюк Т., Хало З. Зарубіжні теорії та концепції дошкільного виховання: навч. метод. посібн. Дрогобич: Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2008. 75 с.
38. Попик В.І. Biography – біографіка – біографістика – біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень / В.І. Попик // Український історичний журнал. – 2015. – № 3. – С. 122-136. – Бібліогр.: 44 назв. – укр.
39. Розман І. Роль особистості у педагогічній персоналістиці // Science «Universum»: Practical applications of research findings in Europe and Worldwide Proceeding of XXI International scientific conference. Morrisville, USA, 2018. Jun. 1 st. С. 159 – 161.
40. Розман І. І. Історичні дослідження педагогічних персоналій як наукова необхідність/ матеріали XXXI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації». Переяслав-Хмельницький, 19 грудня 2017 р. С. 404 – 405.
41. Розман І. І. Теоретико-методологічні засади дослідження персоналії (на прикладі О. І. Маркуша та Т. Ф. Бугайко)// Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2017. №18 (40). С. 33 – 35.

Список використаних джерел

42. Розман І. І. Історія становлення педагогічної думки в Україні // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», 2017. №17 (39). Т. 1. С. 43 – 45.
43. Розман І.І. Джерела дослідження педагогічних персоналій // La science et la technologie à l'ère de la société de l'information: coll. de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» з avec des matériaux de la conf. scientifique et pratique internationale, Bordeaux, 3 mars, 2019. Bordeaux : OP «Plateforme scientifique européenne», 2019. V.5. P. 57 – 61.
44. Розман І.І. Вивчення біографії: універсальний потенціал дослідження цілісної особистості // Virtus: scientific journal. Monreal, Canada, 2018. October 27. С. 102 – 105.
45. Розман І.І. Синергетичні методи дослідження біографістики // Proceedings of XXXXIV International scientific conference – Prospects for the development of the world||. Morrisville, Lulu Press., New York, 2019. P.37-40.
46. Розман І.І. Архівні та біографічні фонди як засіб вивчення педагогічних персоналій// Міжнародний науковий журнал «Освіта і Наука» №24(1) 2018. С. 175 – 179.
47. Розман І.І. Біографічний метод як комплекс методів соціологічного дослідження. Polish Science Journal. International Science Journal (ISSUE 8, 2018, Part 2) - Warsaw, Poland Wydawnictwo Naukowe «iScience». Nowember 2018. P. 57 – 62.
48. Розман І.І. Біографічний метод як спосіб висвітлення педагогічної спадщини// Virtus: scientific journal. Monreal, Canada, 2017. December 19. С. 109 – 111.
49. Розман І.І. Досвід розробки біографічного підходу в різних галузях знань та можливості його використання в історико-педагогічному дослідженні// Науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок». Дрогобич, 2017. № 11 (154). С. 96 – 102.
50. Розман І.І. Дослідницько-методичний інструментарій педагогічної біографістики //Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 28 вересня 2018 року. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 263 – 265.

51. Розман І.І. Загальнонаукові методи як операційний інструмент вивчення педагогічної персоналії// матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки в Україні та світі». Краматорськ, 17 листопада 2017. – С. 34 – 37.
52. Розман І.І. Значення педагогічної персоналістики в системі педагогічних наук// Науковий вісник Мукачівського державного університету. №23 (18). 2017. С. 68 –72.
53. Розман І.І. Класифікація та видове розмаїття біографії // Proceedings of XXXIX International scientific conference – Modern view of science and practice. Morrisville, Lulu Press., Apr., 21, 2019. p. 76 – 82.
54. Розман І.І. Науково-пізнавальні можливості біографічного методу // Virtus: scientific journal. Monreal, Canada, 2019. March, issue 32. С. 105 – 107.
55. Розман І.І. Окремі аспекти дослідження педагогічної біографістики // Proceedings of XXXV International scientific conference – The overall development of the modern world||. Morrisville, Lulu Press, Philadelphia, Nov 22, 2018. P. 71–75.
56. Розман І.І. Операційно-дослідницька спрямованість методів педагогічної біографістики // Virtus: scientific journal. Monreal, Canada, 2019. April, issue 33. С. 121 - 124.
57. Розман І.І. Педагогічні персоналії зарубіжжя у студіях української педагогічної компаративістики: історіографічний аспект / І.І. Розман // Освітній простір України. – Івано-Франківськ, 2018. – Випуск 13. – С. 21 – 28. Розман І.І. Проблема персоніфікації розвитку зарубіжної освіти і педагогічної думки: досвід української педагогічної компаративістики // Науково – педагогічний журнал «Молодь і ринок». Дрогобич, 2018. № 11 (166). С. 109 – 113.
58. Розман І.І. Поняттєво-категорійний апарат педагогічної термінології// Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»: збірник наукових праць. Мукачєво : МДУ, 2017. Випуск 2(6). С. 187 – 189.
59. Розман І.І. Радянська педагогіка: біографічна парадигма другої половини 40-х – 80-х рр. XX ст. процесу// Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка.

- Соціальна робота» : збірник наукових праць. – Ужгород, 2017. Випуск 2(41). С.219 – 221.
60. Розман І.І. Синергетичні методи дослідження біографістики // Proceedings of XXXXIV International scientific conference – Prospects for the development of the world||. Morrisville, Lulu Press., New York, 2019. P.37-40.
 61. Розман І.І. Суперечливий процес становлення біографістики // Science «Universum»: Proceedings of XXVII International scientific conference. Morrisville, USA, 2018. Sept. 15. – С. 96 –100.
 62. Розман І.І. Теоретико-методологічні засади дослідження персоналії (на прикладі П.П. Кононенка)// Науковий журнал «Молодий вчений». Херсон, № 1 (53) січень, 2018. Частина III. С. 373 – 378.
 63. Розман І.І. Феномен біографічного методу та особливості його застосування у вивченні педагогічних персоналій// Інноватика у вихованні: збірник наукових праць. Рівне, 2017. Випуск 6. С. 156 – 165.
 64. Розман І.І. Формування наукових шкіл щодо вивчення педагогічних персоналій // Proceedings of XXXXX International scientific conference –Place of science in the modern world||. Morrisville, Lulu Press. New York. May 27, 2019. P. 105-108
 65. Розман І.І. Шляхи вивчення біографії особистості // Proceedings of XXXVIII International scientific conference –Science achievements||. Morrisville, Lulu Press., 2018. P. 79 –81.
 66. Розман І.І. Щоденники як джерело історико-біографічної біографістики// матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції до 78 річниці від дня народження Богдана Михайловича Ступарика «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика». 05 березня 2018 р. Івано-Франківськ.
 67. Розман І.І., Савчук Б.П. Витоки і генеза формування української педагогічної біографістики (IX ст. - середина XIX ст.) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота» : збірник наукових праць. – Ужгород, 2018. Випуск 1(42). С. 213 – 217.
 68. Савчук А.Б., Савчук Б.П., Розман І.І. Просопографія в контексті досліджень історії дипломатії// Science: new goals. Proceedings of III International scientific conference. London, 2017 Nov 30. S. 53 – 57.

69. Семке В.Я. Основы персонологии. – Москва, 2001. – 476 с.
70. Сисоева С.О., Соколова І.В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 308 с.
71. Скільський Д. Історія зарубіжної педагогіки: посібник. Київ: Смолоскип, 2011. 376 с.
72. Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970–1980). Чишко В.С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – С.6.
73. Сташевська І.С. Специфіка використання методів наукового пізнання в порівняльно-педагогічних дослідженнях. Методологічні засади педагогічного дослідження: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2003. С. 161 – 173.
74. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець XIX – XX століття) : монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. 424 с.
75. Сторонська О.С. Педагогічна спадщина М.Монтессорі у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Дрогобич, 2013. 270 с. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: А.П.Н., 2003. 68 с.
76. Стражнікова І. Розвиток педагогічної науки в дослідженнях Західного регіону України другої половини XX – початку XXI століття: історіографічний контекст. Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 616 с.
77. Сухомлинська О. В. Переднє слово /О. В. Сухомлинська // Українська педагогіка вперсоналіях: у 2 кн. – Кн. перша. X–XIX століття/ за ред. В. О. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005.– С. 3–8.
78. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. / Ольга Сухомлинська . – Київ : А.П.Н., 2003.– 68 с.
79. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: А.П.Н., 2003. 68 с.
80. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. URL: library.udpu.org.ua/library_files/psuh.../vupysk_25.pdf (дата звернення: 15.09.2017)

81. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. Шлях освіти, 1999. № 1. С. 41 – 45.
82. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру: зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. Ч. 1. Харків: ОВС, 2002. С. 37 – 54.
83. Тригубенко В.В. Феодосій Печерський. Українська педагогіка в персоналіях: У двох кн. – Кн. перша. Х – ХІХ століття / за ред. О.В.Сухомлинської / В.В.Тригубенко. – К.: Либідь, 2005. – С. 23 – 28.
84. Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць. Вип. 7 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол. Т. І. Ківшар (гол. ред.) та ін. – К., 2010. – 412 с.
85. Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ub.nbuv.gov.ua>
86. Українська педагогіка в персоналіях: у двох кн. – Кн. перша. Х – ХІХ століття / за ред. О.В.Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 621 с.
87. Українська педагогічна бібліографія. 2004 рік: покажч. літ-ри / уклад.: Н.І. Тарасова, Г.І.Шаленко. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. Вип. 15. 340 с.
88. Хофман, Франц. Мудрость воспитания. Очерки развития ... [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.bim-bad.ru> > библиотека > article_full.
89. Чишко В.С. Біографістика як галузь історичної науки: історіографія та методологія [Текст]: автореф.дис...д-ра наук: 07.00ю06. / Чишко Віталій Сергійович; НАН України, Ін-т укр. Археології та джерелознавства ім. Грушевського. Київ, 1997. 48 с.
90. Чопик Ю. Історіографія педагогічної компаративістики: проблема методології дослідження. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький: ХГПА, 2016. Вип. 21. С. 181–187.
91. Чопик Ю.С. Зарубіжна реформаторська педагогіка в оцінках українських науковців (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). дис. ... канд. пед. наук 13.00.01 / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 275 с.

Навчальне видання

Розман Ірина Іллівна

ПЕДАГОГІЧНА БІОГРАФІСТИКА

Навчальний посібник

Коректура авторська

Верстка: Кокіна Ренати

Дизайн обкладинки: Шанта Катерина

Підписано до друку 09.06.2020 р. Формат 60*84/16.
Папір офсет. Ум.друк.арк. 11,2. Тираж 50 прим. Зам. № ____.

Оригінал-макет виготовлено та видруковано:
ТОВ «РІК-У», 88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5040 від 21.01.2016 р.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>